

Interreg V-A Latvijas – Lietuvas pārrobežu sadarbības programmas 2014.-2020. gadam projekta Nr.LLI-474 "Dzīve pie upēm: tūrisma produktu attīstība, balstoties uz seno un mūsdienu Baltijas valstu vēsturi" (Living Rivers) ietvaros

Interreg

EUROPEAN UNION

Latvija-Lietuva

European Regional Development Fund

Agris Dzenis

Vēstures izpēte par

**“Dzīve Daugavas ielejas krastos Jaunjelgavas pilsētā (no 1450. gada)
un Staburaga pagastā (no 1800. gada), Daugavas krasta reljefs”**

Aizkraukle,
2021

Saturs

1. nodaļa. Dzīve Daugavas ielejas krastā Jaunjelgavas pilsētā no 1450. gada	3
2. nodaļa. Dzīve Daugavas ielejas krastos Staburaga pagastā no 1800. gada.....	20
3. nodaļa. Vēsturiskas liecības par reljefa izmaiņām Jaunjelgavas novada teritorijā Daugavas krastā.....	53
Pielikums nr. 1 – Jaunjelgavas vēsturiskie attēli.....	61
Pielikums nr 2 – Daugavas ielejas attēli	74
Pielikums nr 3 – Vēsturieskārtes un plāni	82

1. nodaļa. Dzīve Daugavas ielejas krastā Jaunjelgavas pilsētā no 1450. gada

Enciklopēdijā "Latvijas pilsētas" (1999) minētajam, ka vēlākajā Jaunjelgavas vietā jau ap 1450.g. atradusies apdzīvota vieta – Sērene – apstiprinājumu atrast nav izdevies. Viduslaikos vēlākā Jaunjelgavas teritorija atradās Vācu bruņinieku ordeņa Livonijas atzara Sēlpils pilsnovadā. Pēc ordeņa pašlikvidēšanās un Kurzemes – Zemgales hercogistes izveidošanās 1562.g. bijušajās ordeņa zemēs, kas palika hercogu īpašumā, izveidojās hercogu muižas jeb domēņu iecirkņi. Vecsērenes hercoga muiža, kas atradās 3km uz A no tagadējās Jaunjelgavas, pirmoreiz minēta 1596.g., kad pretstatā tai pirmoreiz minēta arī Sērene – vēlākā Jaunjelgava.

Vecsērenes hercoga muižas teritorijā, ordeņa laika dzelzscepla vietā "Āmuros" Lauceses upītes krastā atradās ar ūdensspēku darbināms zāģu gateris. Tas apkalpoja Augšzemi, un daļēji produkciju veda arī pa ziemas ceļu līdz Iecavas upei, pa kuru tos palu laikā nopludināja uz Lielupi, Jelgavu un tālāk. Gateris darbu sāka ap 1650.g., un ar pārtraukumu 1658.-1660.g. pastāvēja līdz 18.gs. sākumam.¹ Kopā ar zāģu gateri Sērenes muižā darbojās arī mucinieku darbnīca, kas gatavoja izvedpreces Rīgai, Vidzemei un Latgalei.²

Ap 1590. gadu Kurzemes – Zemgales hercogs Frīdrihs Ketlers (1569-1642) pie Daugavas, iepretim Skrīveriem nodibināja, miestu, ko pēc Vecsērenes domēņu iecirkņa nosauca par Sērenes pilsētiņu. Tajā 1596.g. jau dzīvoja sešdesmit pilsoņu ar savām ģimenēm. Šis pilsētiņas nosaukums drīz pazuda, un to mēdza saukt par Jelgaviņu (vāc. *Stättlein*), Jauno Jelgaviņu (*Neu-Städtlein*) un Lubu Jelgavu. Daļa no Lietuvas un Vidzemes tirdzniecības koncentrējās ap Jauno Jelgaviņu, bet drīz pēc zviedru iebrukuma Kurzemes hercogistē 1621.g. iedzīvotāji atstāja pilsētiņu, un tur apmetās uz dzīvi dažādi tumši elementi, kas kopā ar izlaupītiem un izpostītiem zemniekiem apvienojās lielās bandās. Šīs bandas galu galā tik nopietni apdraudēja visu Daugavas tirdzniecību, ka Rīgas pilsēta 1630.-tajos gados bieži sūdzējās hercogam par jaunjelgaviešu uzbrukumiem. Visa pilsētas vieta pa kara laiku bija apaugusi ar mežu un krūmiem, un hercoga 1630. gada mēģinājums atjaunot šo pilsētiņu, palika bez sekmēm. Pēc hercoga Frīdriha nāves Sērenes iecirknis ar pilsētas vietu pārgāja viņa atraithes hercogienes Elizabetes Magdalēnas (1600-1649) īpašumā. Kad Rīgas pilsētas un Zviedrijas valsts sūdzības par Jelgaviņas laupītājiem nerima un draudēja izsaukt zviedru uzbrukumu Kurzemes robežām, hercogiene, hercoga Jēkaba ietekmēta, lika izgatavot pilsētas statūtus. 1646.g. 11. oktobrī viņa uzdeva savam padomniekam Vildemanim, Kandavas pilskungam Rummelam un rentmeistaram Bētenenam atjaunot pilsētiņu, izdzenot laupītājus³, pieņemot jaunus pilsoņus un ierādot pirmajiem pilsoņiem pilsētas zemes. Pašā pilsētā 1646.g. bija 161 gruntsgabals, no kuriem 39 jau bija izdoti. Bija uzceltas 38 ēkas, no tam baznīca (pusbūvē), skola, 2 lieli krogi (hercoga un pilsētas), ūdensdzirnavas un 33 pilsoņu

¹ Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē – R., 1932., 183.lpp.

² Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē – R., 1932., 186.lpp.

³ Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē – R., 1932., 379.lpp.

mājas. Ārpus pilsētas katram gruntsgabalam piederēja dārza un rijas vieta. Sākumā iedzīvotāju skaits varēja būt kādi 150- 200. Līdz ziemsvētkiem visa pilsētas pārvalde bija ievilēta, robežas bija apstiprinātas, un jau 1647.g. 15. janvārī hercogiene izsludināja pilsētas tiesības, nosaucot vietu par "Friedrichstadt". Tautā nosaukums bija un palika tas pats kā agrāk: "Jaunā Jelgava", dažreiz "Jaunā Rīga". Pirmie pilsoņi bija vācieši, bet latvieši Jaunjelgavā hercogu laikā nekad nedominēja. 1647.g.14. jūlijā Polijas – Lietuvas karalis Vladislavs IV apstiprināja Elizabetes Magdalēnas pilsētas dibināšanas rakstu. Hercogiene piešķīra Jaunjelgavai ģerboni, kurā bija attēlots viņas dzimtās hercogistes - Pomerānijas ģerboņa sarkans grifs sudraba laukā.

Pilsētas pārvaldi veidoja birģermeistars, pilsētas tiesnesis jeb fogts, divi rātskungi un sekretārs. Civillietās pilsoņi varēja apelēt Sēlpils virspilskungam, bet krimināllietās tiem pirmā instance bija fogta tiesa.

Pilsētai toreiz piederēja apmēram 6 km² zemes – visvairāk no visām hercogistes pilsētām, un pilsoņi varēja diezgan labi pārtikt, sevišķi ja vēl pieskaitīja klāt tirdzniecību un pastāvīgu satiksmi ar Vidzemi un Lietuvu. Gandrīz katrā mājvietā bija krogs. Jau 1658.g. pilsētā dzīvoja līdz 600 iedzīvotāju.⁴ Jaunjelgava pilsētas zemju platības ziņā vēl pirms Pirmā pasaules kara ieņēma otro vietu pēc Rīgas.

Nostāsts vēsta, ka pilsētas kristībā, ko hercogiene sarīkojusi plašas un spožas, pārāk dažādo viesu starpā notikusi šķelšanās. Vispirms no vienas puses sašildījušies vācieši un krievi ar latviešiem, un no otras – paši latvieši, vidzemnieki ar kurzemniekiem, pie kam kurzemniekiem arī pašiem savā starpā nav bijis stingras vienpratības. Vācieši un krievi, kaut gan pēdējiem vārds nav bijis īsti pa prātam, tomēr palika mierā, un vieni kā otri saukuši pilsētiņu par Frīdrihštati. Tikai latvieši ar to "Fridriķi" baidījušies salauzt vai izmežģīt mēli. Viņiem par daudz sīkstī iekēries atmiņā senākais jaukais vārdiņš "jaunā", un tāpēc daļa kurzemnieku teikuši: "Kad jau pilsēta, tad pilsēta. Lai iet Jelgava. Un atšķirības dēļ, lai iet Jaunā Jelgaviņai!" Bet citi kurzemnieki teikuši: "Nu kas tad kaiš Jelgaviņai? Tas tak arī ir gluži smuks vārds!" Un tā šie abi vārdi tad arī palikuši kurzemnieku mutē. Bet vidzemnieki, kas arvien lūkojušies greizi, kad Kurzemē tik daudz liekēžu – slaistu perēkļu rodas, teikuši: "Ko viņi dižojas ar savu pusduci lubu būdu? Lai iet – Lubu Jelgava!" Un tā palicis vidzemnieku pusē.⁵ Gandrīz katrā mājvietā bija krogs. Jau 1658.g. pilsētā dzīvoja ap 600 iedzīvotāju.

Pilsētas tuvumā atrodas citas, teikām apvītas vietas. Izbraucot no Jaunjelgavas Rīgas virzienā, Daugavā redzama Ozolsala. Teika vēsta, ka Velns gribējis aizbērt Daugavu ar zemi, ko sagrābis no Velna dobes pretējā krastā, bet iedziedājis gailis, un Velns bija paspējis uzbērt tikai saliņu.⁶

Turpat stāvajā Daugavas krastā atradās Dzeņa dzirnavas un vecas, greizas liepas. Saskaņā ar teiku, tās ar saknēm uz augšu esot iestādījis Zviedrijas karalis

⁴ Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē – R., 1932., 380.lpp.

⁵ Daugavkrastu pieminējli. Ceļvedis – Koknese, 1989., 52.lpp.

⁶ Daugavkrastu pieminējli. Ceļvedis – Koknese, 1989., 54.lpp.

Kārlis XII, un teicis: “Ja liepas augs, es vēl atgriezīšos Baltijā!” Liepas gan auga, bet viņš vairs neatgriezās.⁷

Jaunjelgavas tā dēvētos policijas nolikumos, kas regulēja iekšējo kārtību un iedzīvotāju attiecības Kurzemes – Zemgales hercogistes pilsētās, 1647.g. 15. janvārī savā rezidencē – Dobeles pilī izdevusi hercogiene Elizabete Magdalēna. Šie noteikumi vienlaikus ir arī jau minētais Jaunjelgavas pilsētas tiesību un nosaukuma piešķiršanas akts: “Mēs, atbildot uz pazemīgu un neatlaidīgu Mūsu Jaunpilsētiņas, kas atrodas pie Mūsu Sērenes muižas un agrākos laikos smago un postošo karu laikā pilnībā sagrauta, godājamo un cienījamo birģeru un iedzīvotāju lūgumu, ar Mums doto hercogistes valdības varu un spēku lielajam Dievam un Valdniekam par godu, viņa dievišķajam vārdam un svētajiem rakstiem par slavu, kā arī vispārējas labklājības veicināšanai un mūžīgai netaisnībai hercoga piemiņai, esam pārdēvējuši Jaunpilsētiņu, nosaucot to par Frīdrihštati. Tāpēc – saskaņā ar šo dokumentu – turpmāk un mūžīgos laikos pilsētiņa sauksies Frīdrihštate, kuru tagad esam svinīgi iedibinājuši un turpmāk uzturēsim. Tāpat arī piešķirsim tai noteiktas pilsētas tiesības, kā arī citas privilēģijas, brīvības un priekšrocības, tādējādi atkal atjaunojot pilsētu.” Hercogienes iedibinātā Jaunjelgavas pārvaldes iekārta pilsētā pastāvēja spēkā līdz pat 1870.gadam.

Pilntiesīgie pilsētas iedzīvotāji bija vācu tautības pilsoņi jeb namnieki (birģeri) – personiski brīvi cilvēki, kuriem attiecīgajā pilsētā piederēja īpašums, un kuri ieguva tā saukto “namnieka uzturu” – ienākumus no tirdzniecības vai amatniecības. Vienīgi namnieki bija tiesīgi no pašu vidus ievēlēt pilsētas pašpārvaldi – rāti, ko veidoja birģermeistars, rātskungi un fogts jeb tiesnesis. Svešinieks par namnieku varēja kļūt ar attiecīgās pilsētas rātes atļauju un nomaksājot īpašu nodokli.

Saskaņā ar policijas nolikumu jeb statūtiem, Frīdrihštates iedzīvotājiem uz mūžīgiem laikiem bija jāpieturas pie Augsбургas ticības – proti, luterisma. Pilsētā nedrīkstēja pieļaut nekristiešu uzturēšanos. Mācītāju varēja izvēlēties rāte, bet to amatā apstiprināja hercogs. Rātei un mācītājam divas reizes gadā bija jāpārtrauca pilsētas skola, jāeksaminē skolēni, jāuzrauga disciplīna skolā un jānodrošina skolotāja uzturs.⁸

Rātskungi, fogts un rātes sekretārs tika ievēlēti uz mūžu, bet amatā tos apstiprināja hercogs. Rātē nedrīkstēja ievēlēt tuvus radniekus. Fogts bija pilsētas tiesas priekšsēdētājs, iekasēja nodokļus un soda naudas. Sekretārs protokolēja rātes sēdes, īpašās grāmatās fiksēja īpašumu mantošanu, pārdošanu un ieķīlāšanu, veica finanšu uzskaiti. Hercogiene uzsvēra: “Mēs vēlamies, lai Frīdrihštates rāte veiktu savus pienākumus godīgi, čakli un objektīvi, nedodot īpašas priekšrocības nevienam. Nedrīkst šķirot cilvēkus pēc viņu stāvokļa, kā arī pieņemt dāvanas un kukuļus.”⁹

Fogta tiesas kompetencē bija sīki pārkāpumi un civillietas, taču krimināllietas izskatīja Sēlpils virspilskunga tiesā. Pilsētas tiesa izskatīja jebkuru

⁷ Daugavkrastu pieminekļi. Ceļvedis – Koknese, 1989., 55.lpp.

⁸ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 155.lpp.

⁹ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 156.lpp.

pārkāpumu, kas tika izdarīts uz pilsētas zemes.¹⁰ Par necienīgu izturēšanos pret rāti bija jāmaksā soda nauda; to pašu darīja rātskungi par rātes sēžu kavēšanu bez attaisnojoša iemesla. Rātei no namnieku vidus bija jāieceļ inspektori, kas atbildēja par gaļas un maizes cenām, tirdzniecības kārtību, uzraudzīja ugunsdrošību, ielu un laipu stāvokli.¹¹

Tie namnieki, kuri brūvēja alu tirgošanai, nedrīkstēja nodarboties ar citu amatu, lai neatņemtu amatniekiem iespēju nopelnīt iztiku. Amatnieki un tirgotāji drīkstēja brūvēt alu tikai pašu vajadzībām. Katrs drīkstēja piekopt tikai vienu amatu, un tirgotājiem bija aizliegts no zemniekiem iepirkt preces jebkur citur, kā vien pilsētas tirgū. Šis aizliegums neattiecās uz muižnieku precēm. Muižnieki pilsētā drīkstēja turēt krogus, bet ne tirgoties tajos. Tirgus un alkoholisko dzērienu tirgošana svētdienās bija aizliegta.¹²

Nevācu zemnieki pilsētā drīkstēja strādāt palīgamatus, būt krodzinieki, miesnieki un mājkalpotāji. Uz pilsētu viņi varēja doties tikai ar dzimtkunga atļauju. Izņēmums bija zemnieki, kurus kungi dārdzības un bada laikos bija atstājuši bez palīdzības. Šādus zemniekus kungs no pilsētas atprasīt nedrīkstēja.¹³

Policijas nolikums samērā detalizēti regulēja pilsētas iedzīvotāju uzvedību, savstarpējās attiecības un morāli.

“Ja kāds rupji aizskar cita godu un viņu nonievā, bet nevar apvainojumus pierādīt un pamatot, viņš sodāms ar naudas sodu saskaņā ar tiesas lēmumu vai arī apvainotā vietā uzskatāms par bezgodi.

Ja kāds izsāk kautiņu, grūstīšanos vai kā citādi apvaino otru tirgū vai citās publiskās vietās, viņam jāatlīdzina zaudējums cietušajam un jāmaksā sods rātei.”¹⁴

“Kāds, kurš ir nepatiesi zvērējis, lauzis zvērastu vai citur kur laupījis un zadzis, bet pēc soda izciešanas apmeties šajā pilsētā, nav pieskaitāms citiem godīgiem birģeriem, bet gan atzīstams un uzskatāms par personu ar sliktu slavu.”¹⁵

“Lai darītu galu pārmērībām, kas ar nevajadzīgu greznību, lepnību un ārišķībām gan apgērbā, gan rotās vērojamas kāzās, kristībās un bērēs, rātei stingri pavēlēts rūpīgi raudzīties un sekot līdz, lai ikviens tērptos atbilstoši savam amatam un kārtai, kā arī kāzās, kristībās un bērēs nenotiktu pārlicka ēšana un dzeršana, un tiktu ievērota pienācīga mērenība, tādējādi kalpojot vispārējam labumam un izskaužot un likvidējot nejēdzības, kas zemi un ļaudis ved postā.”¹⁶

¹⁰ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 157.lpp.

¹¹ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 158.lpp.

¹² Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 162.lpp.

¹³ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 164.lpp.

¹⁴ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 171.lpp.

¹⁵ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 172.lpp.

¹⁶ Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumi 16.-18. gadsimtā – R., 2021., 165.lpp.

Vēsturiskās ziņas liecina, ka Jaunjelgavas pirmsākumos ir bijusi baznīca. Sērenes, vēlāk Jaunjelgavas ev.-lut. draudze ir dibināta ar 1567.g. 28. februāra hercogistes muižnieku sapulces – landtāga recesu. Saskaņā ar to, baznīcu vajadzēja būvēt “starp [muižniekiem] Halsvigu, Vīgandu un Aizkraukles zemniekiem”. 1596.g. baznīcas vizitācijas protokolā minēts pirmais mācītājs – Hermanis Fike.

1636.g. baznīca atradies sliktā stāvoklī, un arī tornis draudēja sagrūt. Mūra baznīcu 1652.g. par saviem līdzekļiem būvējis hercogs Jēkabs, un tā remontēta 1712.g. 1720.g. tika nojaukta satrunējusī torņa smaile, bet 1770.-1772.g. tornis pilnībā uzcelts no jauna. 1869.g. baznīcai tika uzbūvēts jauns jumts, bet 1883.g. - jauna torņa smaile.

Mācītājmuižas zeme sākotnēji atradies ārpus pilsētas, bet pirms 1715.g. tā ierādīta pilsētas teritorijā, jo veco mācītājmuižu nopostījuši plūdi.¹⁷ 1806.g. tā nodega kopā ar draudzes arhīvu.¹⁸ 1947.g. pēc postoša ugunsgrēka Jaunjelgavas vecais ev.-lut. dievnams tika nojaukts.

Jau 1644.g. hercogiene Elizabete Magdalēna iecēla īpašu komisiju, kas izstrādātu Jaunās pilsētiņas atjaunošanas plānu. Šinī gadā mērnieks Tobias Krauze uzzīmēja senāko zināmo Jaunjelgavas plānu, kurā attēlota jau esošā pilsētiņa, kā arī jauniemērītās pilsētiņas zemes. Apbūvēta bijusi teritorija pie Riežu upītes ietekas Daugavā, kas no R un Z norobežota ar aizsarggrāvi. Iespējams, tā ir vissenākā Jaunjelgavas daļa. Šinī daļā atradies vecais krogs pie pārceltuves pār Daugavu; arī pārceltuve ir iezīmēta plānā. Iespējams, pārceltuve ir funkcionējusi jau ordeņa laikos, kādēļ Kurzemes – Zemgales hercogi izvēlējās šo vietu jaunas pilsētas dibināšanai – lai gūtu ienākumus gan no pārcelšanas maksām, gan pa Daugavu vesto preču muižniecības.

Aiz grāvja atradies neregulāri izvietota apbūve, kuras centrā slējies vecais baznīcas tornis ar kapsētu pie tā. Uz Z no grāvja atradies pastorāts jeb mācītājmuiža. Acīmredzot šajā vietā pēc 1567. gada celts luterāņu dievnams. No jauna uz R no apdzīvotās vietas tai tikuši iemērīti trīs tūrumi, katrs 900 pūrvietu platībā, kā arī zeme 100 rijas vietām un dārziem.

1646.g. Jaunās Frīdrihštates dibināšanas plānā parādās renesanses stila pilsētas plānojums – vairākas ielas un attiecībā pret tām taisnā leņķī izvietotas šķērsielas, kas veidoja kvartālus. Līdzīgi 17.gs. tika izstrādāts jaunās Bauskas pilsētas plāns. Jaunjelgavā šāds plānojums daļēji ir saglabājies līdz mūsdienām. 1646.g. bija iecerēts izveidot 4 ielas – Garo un Tirgus gāti, Tirgotāju un Krievu ielu, kuras savienoja 6 šķērsielas bez nosaukuma. Pilsētas centrā blakus baznīcai un kapsetai atradās saimnieciskās un sabiedriskās dzīves centrs - tirgus laukums. Gruntsgabalus un ēkas no pilsoņu dārziem un tūrumiem norobežoja grāvis ar tiltiem.

¹⁷ Kallmeyer Th. Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands – Riga, 1910, S.64

¹⁸ Kallmeyer Th. Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands – Riga, 1910, S.65

Pirmais zināmais Jaunjelgavas rātsnams ir celts 1796.g. Spriežot pēc 19.gs. apbūves shēmas, tas atradies tirgus laukuma stūrī, iepretim baznīcai. Ēka tika uzmērīta 1840. gadā.¹⁹

Tāpat kā citās Kurzemes – Zemgales pilsētās, arī Jaunjelgavā kopš tās pirmsākumiem pastāvēja pilsētas skola. 1649.g. minēts Jaunjelgavas pilsētas skolas skolotājs J. Brandts, līdz 1652.g. – J. Lesciuss, pirms 1805.g. – A. N. Lāms.²⁰

1795.g., kad Kurzemi pievienojot Krievijai, Jaunjelgavai piešķīra apriņķa pilsētas statusu. 1816.g. no Sēlpils virspilskunga tiesas tika atdalīta Jaunjelgavas pilskunga tiesa. Pilskungs bija apgabala administrators un tiesnesis, kura kompetencē bija namnieku, kroņa zemnieku un brīvļaužu civillietu iztiesāšana. Ar Latvijas Republikas Saeimas 1924. g. 26. jūnija izdoto likumu par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos Jaunjelgavas apriņķis tika pārdēvēts par Jēkabpils apriņķi, noteicot par apriņķa pilsētu Jēkabpili.

Pilsēta tika daudz cietusi: 1710. gadā tur plosījies mēris, 1831. un 1848. gadā holēra; pilsētu bieži postījuši plūdi un ugunsgrēki. Sevišķi briesmīgi Daugavas plūdi bijuši 1773. g., kad gājuši bojā 100 namu. 1812. gada karā pilsētu ieņēma un izlaupīja Napoleona kara pulki. Arī Pirmajā pasaules karā Jaunjelgava smagi cietusi: nopostītas vairāk nekā 1000 ēkas.

Kad karu gadi beidzās un iestājās mierīgi laiki, te 1744.g. izveidoja hipotēku grāmatu, par ko Jaunjelgavu apskauda toreizējo pilsētu lielākā daļa. Hipotēku grāmatās ieraksta pamatīgas ziņas par katru gruntsgabalu ar ēkām, gruntsgabalu īpašnieku maiņas, pārmaiņas pašā gruntsgabalā un celtnēs, apgrūtināšanu parādiem, to deldēšanu u. t. t. Šādas, pilsoņiem noderīgas grāmatas citās mazās pilsētās ieviesa tikai 19.gs.. Tomēr šai iestādei pēc dažiem gadiem bij jāizbeidzas, jo minētās iestādes ierēdņi lietoja savu varu nelietīgi, un tas radīja lielu nemieru pilsoņos. 1762.g. hercogistes valdība atlaida daudzus ierēdņus, kas bij noziegušies pilsētas pašvaldībā un ieveda jaunu kārtību. Ap šo laiku pilsoņi, kas varēja sniegt pietiekošas garantijas, ka izpildīs visus, savus pilsoņu pienākumus, ieguva tiesības saņemt no hercoga mežniecībām 200 būvroku bez maksas un malku pret mērenu atlīdzību. Līdz pat 19.gs. beigām pilsoņi šīs tiesības izmantoja. Tirdzniecība starp Krieviju un Poliju vairoja labklājību. Svarīgākās preces bija lini un labība. Dažu tirgotāju gada apgrozījumi bija 100.000 rubļu lieli. Pagrimums sākās 18.gs. pēdējā ceturksnī; sevišķi pēc briesmīgajiem Daugavas plūdiem pilsēta nevarēja atspirgt. No šī laika Jaunjelgava sāka grimt nabadzībā. Ap 100 namu bija gājuši bojā pavasara plūdu briesmās. Pilsētiņa bij kā noslaucīta no zemes virsus. Apkārtnes zemkopības ražojumu plašā tirdzniecība izbeidzās. Kad uz 18.gs. beigām ebreji ieguva apmešanās tiesības, tirdzniecība sāka atkal atdzīvoties, bet pilsēta no tās guva maz labuma. Bija palikuši strūgu satiksmes labumi uz Daugavas. Ar ūdenskritumiem augšpus pilsētas sākās bīstamas vietas, kuru dēļ satiksme ar Jēkabpili pa ūdeni kļuva neiespējama, kālab

¹⁹ Bākule I. Rātsnami Latvijas pilsētās – R., 2001., 164.lpp.

²⁰ Otto G. Die öffentlichen Schulen Kurlands zu herzoglicher Zeit – Mitau, 1904, S.46

Rīgas²¹ preces, ko veda no Rīgas uz Baltkrieviju un Lietuvu, Jaunjelgavā vajadzēja pārkraut vezumos un nogādāt uz Jēkabpili. Iz- un iekraušanas, kā arī pārvadāšanas darbus veica daļa Jaunjelgavas iedzīvotāju, tādējādi iegūdami labu peļņu. 19. gs. sākumā, pēc Napoleona kariem, jaunielgaviešiem dažos gados vajadzēja pārvadāt ap 8000 vezumu. Zināmu dzīvību radīja arī loču vadītās strūgas, kas nāca no Jēkabpils un te apstājās. Pilsoņi pelnīja ar pārtikas un dzērienu tirdzniecību.

1802.g. starp Jaunjelgavas mājām un upi atradās diezgan plata josla, kur bija prāvi, aparti zemgabali. Gandrīz katru gadu upe pārplūda, nodarot mazākus vai lielākus postījumus. Pilsētiņa atrodas pauguru ieskaustā, auglīgā ielejā. Ielas ir tikai divas, un to kopējais garums ir vairāk nekā viena versts.

Iedzīvotāji agrāk nodarbojušies ar tirdzniecību ar Poliju un Lietuvu. Šajās zemēs iepirktā labība nogādāta uz Rīgu, bet tabaka – uz Jelgavu.

Jaunjelgavas publiskās ēkas 1802.g. bija: mūra luterāņu baznīca, mācītājmuiža, koka rātsnams, kurā ir pilsētas tiesa un sekretāra dzīvoklis, koka skola, koka nabagmāja un policijas nams, kurā atrodas pilsētas cietums, arestantu telpa, pilsētas vahtmistra un policijas kalpotāja dzīvokļi.²² Bez tam pilsētā ir 39 koka dzīvojamās ēkas, 5 pusmuižas un privātās vējdzirnavas uz pilsētas zemes. Iedzīvotāji ir 173 vīrieši un 199 sievietes. Ēkas ir apjuntas ar šindeļiem un lubām.

Saskaņā ar 1797.g. revīzijas datiem, šeit sākuši apmesties arī ebreji, kuru skaits sākotnēji nepārsniedza 10. Masveida ebreju ieplūšana Kurzemes guberņas pilsētās un miestos sākās pēc 1804.g., kad guberņas valde ebrejiem aizliedza dzīvot laukos. Jaunjelgavas ebreji pilsētu sauca “Nairi” – saīsinājums no nosaukuma idišā “Naie Rige”, t.i., “Jaunā Rīga”.

1802.g. galvenie pilsētas iedzīvotāju ienākumu avoti bija kroģēšana un lauksaimniecība. Gadā tika noturēti 6 gadatirgi, kuros lielākoties pārdeva dzērienus: medaļu, alu un degvīnu. Zemnieki uz tirgu veda lopus, pārtiku, sienu, labību un citu lauksaimniecības produkciju. Uz rudens tirgiem ieradās arī Jelgavas un ebreju tirgotāji.

Divi lielie pavasara plūdi – 1740. un 1771.g. bija cēlonis tam, ka reiz ziedošā pilsētiņa tagad ir pagrimusi nabadzībā.²³ Arī tagad apkārtni gandrīz katru pavasari apdraud plūdi, jo trīs verstis uz leju Daugavā ir sala, pie kuras sakrājas ledus, kas nosprosto straumi. Bez tam lejpus pilsētas Daugavā ir līkums, kur tāpat veidojas ledus sanesumi, un pilsēta, kas atrodas zemā vietā, viegli applūst. 500 rubļus gadā pilsētai ienes pārceltuves pār Daugavu noma.²⁴

Pēc franču iebrukuma 1812.g. Jaunjelgavā palika tikai 45 nami, no kuriem 24 atradās dzērienu pārdotavas. Zīmīgi, ka starp nedaudzajiem Jaunjelgavas amatniekiem

²¹ Apinis K. Latvijas pilsētu vēsture - R., 1931., 162.lpp.

²² von Derschau E. Beschreibung der Provinz Kurland – Mitau, 1805, S.217

²³ von Derschau E. Beschreibung der Provinz Kurland – Mitau, 1805, S.218

²⁴ von Derschau E. Beschreibung der Provinz Kurland – Mitau, 1805, S.219

nebij neviena kalēja, bet gan divi cepuru taisītāji; tos atsvabināja no karaspēka novietošanas pienākumiem. Maziem koka nameļiem bij salmu un lubiņu jumti. Nebij ne savstarpējas apdrošināšanās pret uguni, ne arī ugunsdzēsamo rīku, kaut gan ugunsgrēki atgadījās jo bieži un nesa lielus zaudējumus. Kādu laiku te izskatījās diezgan bēdīgi, sevišķi pēc 1812.g. kara, un arī vēlāk šī mītne draudēja galīgi iznīkt. Nenoturēja pat nedēļas tirgu. Tā kā Jaunjelgava bij svarīga pozīcija Daugavas kreisā krastā, dažādos karos tai arvien bij jācieš no kara darbiem. Franči un viņu sabiedrotie prūši centās nocietināties Jaunjelgavā un no šejienes nodrošināt savu stāvokli kā uz ziemeļiem, tā dienvidiem. Krievi no savas puses centās viņus no šīs svarīgās vietas izdzīt. Tālab prūšu huzāru pulciņš te ilgi nenoturējās. Ģenerālis Jorks, atzīdams Jaunjelgavas svarīgo nozīmi, 1812. 19. augustā nosūtīja četrus Horna nodaļas pulciņus un divus eskadronus majora Zeidlica vadībā, lai šo vietu no jauna ieņemtu. 8. novembrī krievi izdzina prūšus no pilsētiņas un to ieņēma. Tā šī mītne vairākkārt gāja no rokas rokā. Jaunjelgavas svarīgo pozīciju dēļ 15. - 17. novembrī Jaunjelgavas tuvumā notika vairākas kaujas.

Daudz gadu desmitus pēc Napoleona kara iedzīvotāju skaits Jaunjelgavā nebij lielāks par dažām simts dvēselēm. Tikai vēlākos gados tā pamazām sāka atspīgt. Ar 1861.g. atklāto Rīgas - Daugavpils dzelzceļu pilsēta atkal zaudēja savu nozīmi tirdzniecības jomā.²⁵

1841.g. Jaunjelgavā atradās Jaunjelgavas pilskunga rezidence, kā arī aprīķa tiesa. Pilsēta iznomāja pārceltuvi pār Daugavu, kas ierīkota uz laivām. Iedzīvotāju skaits 1836.g. bija 644 vīrieši un 659 sievietes, kopā 1303 dvēseles. Mazākumā bija vācieši un latvieši, bet iedzīvotāju vairākumu veidoja ebreji. Pilsētā bija tikai divas ievērojama garuma ielas, kas apbūvētas ar slikti celtām, lubām vai šindeļiem apjuntām koka ēkām. Pilsētā bez luterāņu baznīcas atradās sinagoga, katoļu lūgšanu nams īrētās telpās, elementārskola zēniem un koka nabagmāja. Kristīgo iedzīvotāju ienākumu avoti bija kroģēšana un lauksaimniecība, ebreju - amatniecība un sīktirdzniecība.²⁶

Ieskatu Jaunjelgavas pilsētas saimniecībā un pārvaldes organizācijā sniedz ienākumu un izdevumu aprēķins par 1849.g.

Ienākumi: nodoklis par apbūvētiem un neapbūvētiem gruntsgabaliem – 242 rubļi 96 ½ kapeikas, pārceltuves noma – 564 rbļ., lašu zvejas vietas noma – 1,50 rbļ., dažādu zemesgabalu noma – 33 rbļ. 22 ½ kap., dzīvokļu izīrēšana vecajā rātsnamā – 44 rbļ., gadatirgu nodoklis – 10 rbļ. 25 kap., laivu noma – 9 rbļ. 37 ½ kap., kaļķa cepla noma – 1 rbļ. 77 kap., viesnīcu, restorānu un kafejnīcu nodoklis – 159 rbļ. 97 kap., pilsētas noguldītā kapitāla procenti – 14 rbļ., pilsētas ierēdņu izgatavoto dokumentu nodoklis – 6 rbļ. 40 kap.,²⁷ tirgotāju nodoklis – 66 rbļ., sardzes nodoklis – 4 rbļ. 5 ½ kap., namnieku sardzes nauda – 6 rbļ., par dažādu pilsētai piederošo mantu

²⁵ Apinis K. Latvijas pilsētu vēsture - R., 1931., 163.lpp.

²⁶ von Bienenstamm H. Beschreibung des kaiserlich-russischen Gouvernements Kurland – Mitau und Leipzig, 1841, S.87

²⁷ LVVA, 409.f., 2.apr., 10.lieta, 2.lp.

un obligāciju pārdošanu, gruntsgabalu iznomāšanu – 261 rbļ. 27 ½ kap. Pavisam 1150 rbļ. 86 ½ kap.²⁸

Izdevumi: pilsētas ierēdņu un kalpotāju algas – 726 rbļ., policijas kalpotāju algas – 125 rbļ. 58 1/3 kap., dzīvokļa apmaksa pilsētas sekretāram, pilsētas vahtmistram un aprīņa vecmātei – 157 rbļ. 13 kap., pārējais - dažādu mantu pirkšana, pilsētai piederošo ēku aptīrīšana un remonts. Pavisam 1617 rbļ. 73 kap. Atlikums no 1848.g. – 205 rbļ. 39 kap.²⁹

Pilsētas ierēdņu un kalpotāju gada algas: sekretāram 180 rbļ., reģistratoram 120 rbļ., kancelejstam 60 rbļ., grāmatvedim 60 rbļ., krievu valodas tulkam 40 rbļ., pilsētas policijas uzraugam 33 rbļ., vahtmeistaram 30 rbļ., diviem naktssargiem 80 rbļ., cietumsargam 62 rbļ. 50 kap., diviem policijas kalpotājiem 76 rbļ., tirgus sargam 10 rbļ. Kancelejas izdevumi 150 rbļ.³⁰

Līdz 19.gs. vidum pilsētniekiem nācās savos namos izmitināt Krievijas armijas karavīrus, piešķirot viņiem brīvu uzturu. Vēlāk karaspēka nodaļas dzīvojamās un saimniecības telpas īrēja par samaksu. Tā uz 3 gadiem no 1868. līdz 1871. gadam pilsēta iznomāja 3. pontonu pusbataljonam telpas galdnieka, kokvirpotāja, atslēdznieka un ratu asu kalēja darbnīcām.³¹

Saskaņā ar jauno 1870.g. 16. jūnija Pilsētu nolikumu, rātes vietā iesāka vēlēt pilsētu domes. Domniekus drīkstēja ievēlēt no iedzīvotājiem, kam piederēja nekustamais īpašums vismaz 100 rubļu vērtībā, vai arī tie maksāja nodokļus, kas pārsniedza šo summu.

Vēlētāji pēc nekustama īpašuma vērtības un nodokļu kategorijām: 1. kategorija 5 personas, 2. kategorija 32 personas, 3. kategorija 225 personas. Tirgotāji ar apliecībām – 5 personas. Citi tirdzniecības nodokļa maksātāji – 31 persona. Nekustama īpašuma un tirdzniecības nodokļa maksātāji (resp., vēlētiesīgie pilsoņi) pavisam - 348 personas.³² 1870.g. 27. septembrī tika ievēlēti 30 Jaunjelgavas pilsētas domnieki.³³

Pilsētu valžu darbību reglamentēja daudzi birokrātiskie noteikumi, kas nevajadzīgi aizkavēja aktivitātes. Tā Lielās sinagogas valdes vārdā nodokļu vecākais Jakobs Heimans un Mairins Birkhāns 1880.g. 21. janvārī lūdza sanitārajai komitejai atļauju nojaukt veco, sanitārajām prasībām neatbilstošo ateju pie sinagogas un tās vietā uzbūvēt jaunu. Darbi tiks veikti 14 dienu laikā par sinagogas līdzekļiem.³⁴ 1881.g. 27. maijā pilsētas valde pieprasīja izstrādāt atejas būvplānu. 20. maijā paša izstrādātu plānu iesniedza mūrniekmeistars Liepiņš. 4. jūnijā domē plāns tika

²⁸ LVVA, 409.f., 2.apr., 10.lieta, 3.lp.

²⁹ LVVA, 409.f., 2.apr., 10.lieta, 5.lp.

³⁰ LVVA, 409.f., 2.apr., 10.lieta, 15.lp.

³¹ LVVA, 409.f., 2.apr., 27.lp., 7.lp.

³² LVVA, 409.f., 2.apr., 54.lieta, 5.lp.

³³ LVVA, 409.f., 2.apr., 54.lieta, 7.lp.

³⁴ LVVA, 409.f., 2.apr., 61. lieta, 1.lp.

apstiprināts.³⁵ Tikai 17. jūnijā pēc būvdarbu izsoles, ko uzvarēja mūrniekmeistars Liepiņš, sākās būvdarbi.³⁶

Atejas ēka bija iecerēta fundamentāla – tai bija paredzēti laukakmeņu pamati un sienas, ķieģeļu pagrabs ar betona grīdu, ventilācijas šahtas.³⁷

1892.g. tika konstatēts, ka pēdējos gadu desmitos Jaunjelgava ir daudz zaudējusi. Biežo ugunsgrēku un citu nelaimju dēļ pilsētas iedzīvotāji ir kļuvuši nabadzīgi, amatniecība un tirdzniecība pagrimusi, tāpat arī agrāk tik nozīmīgā linu un labības tirdzniecība, ar ko pašlaik nodarbojas tikai daži bagāti tirgotāji.

Saskaņā ar 1881.g. 29. decembra tautas skaitīšanas datiem, pilsētā bija 5820 iedzīvotāji, tostarp 4128 ebreji, taču ebreju skaits pēdējā laikā ir mazinājies to izceļošanas dēļ. Pilsētā ir 498 nekustamie īpašumi, par kuriem tiek maksāti nodokļi aptuveni 2000 rubļu apjomā.

Pilsētā esošās iestādes: Jaunjelgavas apriņķa policijas pārvalde, apriņķa karaklausības komiteja, apriņķa kārtības komiteja, pasta un telegrāfa kantoris, pilsētas ārsts, 7 brīvi praktizējošie ārsti, apriņķa vecmāte, vecmāte, aptieka, pilsētas valde ar taksācijas, būvju, tirdzniecības, nodokļu un sanitāro komisijām, pilsētas deputātu sapulce, pilsētas apgaismes, ugunsdrošības un tirgus uzraugi, miertiesa, pilsētas bāriņtiesa, akcīzes valde.

Izglītības iestādes: Aleksandra II vārdā nosauktā apriņķa skola, elementārskola, ebreju kroņa skola, K. Otto jaun kundzes privātā meiteņu skola.

Biedrības: kristīgo trūcīgo aprūpes biedrība, brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kultūras biedrība “Muse”.

Ebreju lūgšanu nami: lielā sinagoga, vecais siltais lūgšanu nams, stingrticīgo lūgšanu nams, Heimaņa sinagoga.

Kapsētas: kristīgo kapsēta, ebreju kapsēta, ebreju holeras kapsēta.

Kopējā banka, 8 apdrošināšanas aģenti.³⁸

Rūpniecības uzņēmumi: Roberta Vilkova minerālūdeņu iestāde, Ādolfā Fergisa fotoateljē, Šolema Vulfsona tabakas fabrika, Ādolfā Švābes tipogrāfija, Izraēla Zaka valču dzirnavas, Vilhelma Villes vējdzirnavas.

12 maiznīcas un konditorejas, 1 alus darītava, 1 grāmatspiestuve, 1 ratu kalšanas darbnīca, 36 koloniāl- un materiālpriču tirgotavas, 5 dzelzs preču tirgotavas, 1 krāsotava, 6 lopkautuves un gaļas tirgotavas.³⁹

³⁵ LVVA, 409.f., 2.apr., 61. lieta, 2.lp.

³⁶ LVVA, 409.f., 2.apr., 61. lieta, 3.lp.

³⁷ LVVA, 409.f., 2.apr., 61. lieta, 12.lp.

³⁸ Kröger A. Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93 – Riga, 1892, S.154

³⁹ Kröger A. Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93 – Riga, 1892, S.156

1912.g. Kurzemes guberņas adresu grāmatā atzīmēts, ka ap 1820.g. pilsētā ar salmiem apjuntos 45 koka namos bija 24 krogi. Krogus lielākoties izmantojuši Daugavas strūdzinieki un plostnieki, kā arī ceļotāji pa sauszemes ceļiem.

1897.g. Jaunjelgavā bija 5175 iedzīvotāji. No tiem 111 runāja krieviski, 1469 latviski un 770 vāciski. Pēc reliģiskās piederības no tiem 164 bija pareizticīgie, 104 Romas katoļi, 1632 luterāņi un 3256 jūdaisti.

Adresu grāmatā minētie rādītāji liecina par zināmu kultūras un tehnikas progresu. Pilsētā bija 2 viesnīcas “Klubs” un “Daugava”, pasta krājkase, 2 krājaizdevu kases, pasta un telegrāfa kantoris, telefona centrāle kopš 1909.g., teātra un koncertu zāle viesnīcā “Klubs”.

Satiksmi pār Daugavu nodrošināja prāmis, ko velk tvaika velkonis.⁴⁰

Darbojās elektriskā stacija ar dīzeļmotora ģeneratoru, ko ierīkojusi Rīgas firma “Gaisma un spēks”. Elektrisko strāvu saņēma pilsētas valde, pilsētas skola, viesnīca, vairākas tirgotavas un privātie dzīvokļi. Kopš 1911.g. ielas tika apgaismotas vienīgi ar elektriskajām lampām.

Pilsētas dārzs centrā ierīkots pirms aptuveni 45 gadiem. Promenādes – pastaigu celiņi bija izvietotas gar Daugavas malu un pauguros aiz pilsētas. Izbraukumu un pikniku vietas bija šādas: Hauptmaņa kalns 2 ½ verstis no pilsētas, ar mežu apaugusī, neapdzīvotā sala Daugavā, Vecsērenes mežiņš 1 ½ versti no pilsētas.

No veselības aprūpes iestādēm, salīdzinot ar 1892.g., klāt bija nākuši veterinārārsts, 4 zobārsti, 3 vecmātes. Ierīkota pilsētas slimnīca ar 36 gultām. Darbojās nespējnieku patversme ar 24 vietām.⁴¹

1910.g. tika uzcelta Romas katoļu Sv. Pētera baznīca, jau agrāk - pareizticīgo Spasko – Preobraženskas baznīca un baptistu lūgšanu nams.

No izglītības iestādēm bija nākušas klāt: kroņa elementārskola meitenēm, tirdzniecības skola zēniem un meitenēm, sieviešu komercskola, Ebreju Talmud-Toras skola, un 5 melamedī – jūdaisma ticības mācības pamatu privātskolotāji.

1912.g. Jaunjelgavā darbojās šādas biedrības: pareizticīgo biedrība “Bratstvo”, brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība (pastāv kopš 1869.g.)⁴²; tirgus laukumā ir ugunsdzēsēju nams ar torni; Vācu biedrība Kurzemē, Kristīgo labdarības biedrība (kopš 1883.g.), ebreju labdarības biedrība (kopš 1908.g.), Talmud-Toras biedrība (kopš 1909.g.), Skolnieku palīdzības biedrība pie Aleksandra II pilsētas skolas, Saviesīgā biedrība (kopš 1895.g.), biedrība “Musse” ar publisko bibliotēku, kurā ir vairāk nekā 500 sējumi.⁴³

⁴⁰ Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.80

⁴¹ Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.81

⁴² Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.82

⁴³ Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.83

1915.g. augustā, vācu karaspēkam ienākot Jaunjelgavā, visi pilsētas iedzīvotāji tika evakuēti uz Krieviju, un visu kara laiku pilsētā nebija neviena iedzīvotāja. 1918.g. 5. decembrī vācu okupācijas valde ar visu karaspēku steidzīgi atstāja Jaunjelgavu. Īsi pirms Ziemassvētkiem Jaunjelgavā parādījās lielinieku karaspēka izlūku pulciņi, kas cieši sekoja aizejošam vācu karaspēkam. Lielinieki saimniekoja Jaunjelgavā līdz 1919. g. maija mēnesim, kad Jaunjelgavā sāka ierasties lielinieku karaspēka nodaļas, kuras atkāpās no Bauskas un Jelgavas. Ierodoties Jaunjelgavā Bauskas lieliniekiem, pēdējie ierosināja noslepkavot 8 pilsētas iedzīvotājus. Lielinieki atstāja Jaunjelgavu 1919. g. maija mēnesī. Pēc lielinieku aiziešanas 1919. g. 11. jūlijā iedzīvotāju sapulce par pilsētas galvu ievēlēja Jāni Plostiņu, kurš amatā nepārtraukti darbojās līdz 1939. gadam.⁴⁴

1919.g. 17. oktobrī sākās bermontiešu uzbrukums Jaunjelgavai. Bermontiešu pulki apšaudīja pilsētu gandrīz katru dienu. 1919.g. 7. novembrī vairāki šrapneļi sprāga pilsētas ielās un sētās un izbīdīja ēkām gandrīz visas logu rūtis. Cīņā ar bermontiešiem pie Jaunjelgavas krita 6 karavīri, kuriem Jaunjelgavas pilsētas kapos 1926.g. uzcelts piemineklis. 1919.g. 15. novembrī bermontieši atstāja Jaunjelgavas apkārtni. Pašvaldībai bija daudz pūļu, lai visu savestu kārtībā, jo nebija nevienas veselās ēkas, kur būtu bijis iespējams ievietot skolas un citas iestādes.

1924.g. pilsēta ieguva trīsstāvu mūra ēku Strūgu ielā 2, kur pēc ēkas atjaunošanas ievietotas pilsētas latviešu un ebreju pamatskola. 1925.g. pilsētā tika nodibināta pilsētas tirdzniecības skola, kas 1927.g. pārveidota par komercskolu.

Apkārtoja lauksaimnieku, kā arī pilsētnieku vajadzībām tika izbruģēts piemērots tirgus laukums, uz kura pirmdienās, trešdienās un piektdienās notika rosīga tirdzniecība. Tirgus laukumā tika uzcelta gaļas izmeklēšanas stacija un svaru ēka, atjaunota 1912.g. ierīkotā artēziskā aka ar lauvas skulptūru.

Pilsētas izdaiļošanai pēc 1934.g. tika ierīkots plašs parks, kas nosaukts par 15. maija parku, ielas un ceļi apstādīti kokiem, izbūvētas jaunas ietnes.

1938.g. Jaunjelgavu varēja uzskatīt par lauksaimniecības rakstura pilsētu, jo lielākā daļa zemes kopplatības izmantota lauksaimniecības vajadzībām, un galvenā pilsētas iedzīvotāju nodarbošanās bija zemkopība. Lielākā rūpniecības iestāde pilsētā bija Vestermaņa un Eliaštama valču dzirnavas. Pilsētā darbojās pilsētas aizsargu nodaļa un aizsardžu pulciņš, Sadraudzīgā biedrība, brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, Sieviešu palīdzības korpusa nodaļa, Sarkanā Krusta nodaļa, policijas darbinieku biedrība, krājaizdevu sabiedrība un ebreju krājaizdevu sabiedrība.⁴⁵

20. un 30. gados Jaunjelgava izveidojās par tīru un sakoptu pilsētiņu. Tajā darbojās divas valču dzirnavas, zeltera un limonādes fabrika. No visiem strādājošajiem iedzīvotājiem 1/3 nodarbojās ar zemkopību, 8% - ar tirdzniecību.⁴⁶

⁴⁴ Latvijas pilsētas valsts 20 gados - R., 1938., 363.lpp.

⁴⁵ Latvijas pilsētas valsts 20 gados - R., 1938., 363.lpp.

⁴⁶ Latvijas pilsētas - R., 1999., 175.lpp.

Lai pasargātu pilsētu no plūdiem, 30. gadu beigās celts 3,5 km garš un 3 m augsts dambis.⁴⁷ No pavasara plūdu briesmām Jaunjelgavu pilnībā spēja pasargāt tikai Pļaviņu HES uzbūvēšana 1966.g..

Jaunjelgava Pirmajā pasaules karā tika cietusi ne vien tieši, bet arī netieši. Vācu okupācijas varas izbūvētie šaursliežu dzelzceļi atņēmuši Jaunjelgavai saimnieciskā centra nozīmi, jo novirza kokus, sviestu, lauku ražojumu u.c. no visa apriņķa caur Jēkabpili vai Daudzevu uz Rīgu, kamēr senāk visa preču kustība, pat no Lietuvas, gāja caur Jaunjelgavu. Tālab arī lielākā daļa priekš kara tirgotāju nav atjaunojuši savus kara laikā sašautos un izpostītos namus Jaunjelgavā, bet atstājuši tos savam liktenim un paši pārcēlušies uz Rīgu vai citām pilsētām. Tāpat projektētais dzelzceļš no Neretas uz Baldoni un Rīgu pasliktinās Jaunjelgavas saimniecisko stāvokli.

Jaunjelgavas lepnums stapkaru posmā bija pilsētas valdes nams, kas 1912.g. celts toreizējā pilsētas galvas Hugo Feierābenda laikā, kā to liecina pilsētas domes zālē piestiprinātā marmora plāksne ar visu tā laika domnieku parakstiem.⁴⁸

1940.g. 17. jūnijā Jaunjelgavā ienāca Sarkanās armijas daļas. Viena no okupācijas karaspēka daļām tika izvietota pilsētā. Uz tās ieroču spēka balstījās vietējā vara. 1941.g. 30. jūnijā pilsētu bez tiešām karaspēku sadursmēm ieņēma vācu okupācijas karaspēks. Sākās ebreju un bijušo padomju aktīvistu represēšana. Totēnu priedēs tika nogalināti 585 cilvēki, ko pēc kara pārapbedīja no jauna izveidotajos nacistiskā terora upuru kapos Jaunjelgavā. 1944.g. 18. septembrī pilsētā atkal ienāca padomju okupācijas karaspēks. PSRS okupācijas varas iestāžu rīkotajās masu deportācijās un arestos cieta arī Jaunjelgavas iedzīvotāji. 1950.-1956. g. Jaunjelgava bija rajona centrs. 1957. gadā Jaunjelgavai pievienoja Sērenes pagasta teritoriju 3,8 km² platībā.

Pēc 2. pasaules kara Jaunjelgavā izveidoja Patērētāju biedrību, maizes ceptuvi, ēdnīcu, ambulanci un slimnīcu, bērnudārzu, viesnīcu, kinoteātri. Jaunjelgavā darbojās MRS, mēbeļu cehs, Rīgas metālapstrādes r/a "Darba spars" cehs (ražoja slaucenes, kannas, maizes kastītes), r/a "Rīgas apģērbs" cehs (ražoja darba apģērbus), daudznozaru mājražotāju kombināta "Sarma" cehs, maizes ceptuve, konditorejas cehs.⁴⁹ 1949.-1956.g. pastāvēja Jaunjelgavas rajons. Pilsētā tika ierīkota infrastruktūra – elektrības apgāde, kanalizācija, labiekārtotas ielas, celtas sabiedriskās ēkas.

Senākās ielas tolaik bija tagadējās Brīvības iela un Rīgas iela (Daugavai paralēli esošās ielas), kā arī uz piestātņi vedošā Strūgu iela, Rātūža iela, Turgus iela.⁵⁰ 20.gs. sākuma pilsētas plānā redzamas tikai ielas, sabiedriskās celtnes, pareizticīgo baznīca (1896.-1897.g., eklektisms) un 19.gs. 60. gados ierīkotais pilsētas dārzs. Dārza restorāna un vecā ugunsdzēsēju nama vietā 1912.g. uzcelts divstāvu pilsētas

⁴⁷ Latvijas pilsētas - R., 1999., 175.lpp.

⁴⁸ Apinis K. Latvijas pilsētu vēsture - R., 1931., 160.lpp.

⁴⁹ Latvijas pilsētas - R., 1999., 175.lpp.

⁵⁰ Latvijas pilsētas - R., 1999., 175.lpp.

valdes nams ar divām fasādēm, viena no lielākajām šāda veida jūgendstila ēkām Latvijas mazpilsētās. Pēc Latvijas Brīvības cīņām Jaunjelgavā bija palikušas 466 dzīvojamās ēkas, 21 iela, no tām 72,5% bruģētas. 1936. gadā no 433 dzīvojamām ēkām 78 bija mūra un 345 - koka.

Jaunjelgavas pilsētas vēsturiskais centrs ir 17.-19. gs. valsts nozīmes pilsēt būvniecības piemineklis. Senais ielu plānojums saglabājies starp Jelgavas un Rātūža ielu. Vēsturiski nozīmīga apbūve mūsdienās galvenokārt dominē Rīgas un Jelgavas ielā. Tā veido noslēgtus apbūvētus kvartālus. Citās pilsētas vietās redzams brīvs apbūves veids, kur ēkas mijas ar neapbūvētiem gruntsgabaliem un dabas elementiem, piem., Daugavas un Brīvības iela. Vecākā pilsētas māja ir 19.gs. celtā senā aptiekas noliktava Jelgavas un Uzvaras ielas stūrī. Pēc 2. pasaules kara celtniecība notikusi galvenokārt ārpus vēsturiskā centra. Likvidētā vecā tirgus laukuma vietā iekārtots parks.

Pilsētas telpiskajā struktūrā vērojamas renesanses kultūras atbalsis. Plānojuma struktūru nosaka četras upei paralēlas ielas, ko krusto perpendikulāri nospraustas šķērsielas. Vienādie gruntsgabali kārtoti taisnstūra formas regulāros kvartālos, kuri šo renesansei raksturīgo dalījuma principu saglabājuši līdz mūsu dienām. Grezna ir eklektisma stilā celtā vairākstāvu dzīvojamā māja Rīgas ielā 22, ko grezno dekoratīvs čuguna balkons. Savdabīga ir 19. gs. koka dzīvojamā māja Jelgavas ielā 45, kur garās vienkārtas ēkas centrā atrodas portāls. To veido pāra pilastri ieejas abās pusēs ar profesionāli izveidotiem kapiteļiem.

1. pasaules kara sākumā Jaunjelgavā bija jau deviņas mācību iestādes ar vairāk nekā 700 skolēniem. 1919.g. bija izveidota pirmās pakāpes pamatskola, kurā mācījās latviešu, ebreju un vācu bērni. 1936.g. darbojās Jaunjelgavas pilsētas komercskola un papildu skola, kā arī pilsētas sešklasīgā pamatskola un ebreju pamatskola; abas pēdējās bija izvietojušās pilsētas vienīgajā trīsstāvu ēkā Strūgu ielā 2 (2. pasaules karā krievu artilērija ēku sašāva un aizdedzināja, tā netika atjaunota). 1944.g. darbu sāka divas mācību iestādes - latviešu septiņgadīgā skola un ekonomiskais tehnikums, ko 1948. gadā pārveidoja par vidusskolu. Pēc tam atvēra krievu septiņgadīgo skolu. Abas skolas apvienoja 1963. gadā. 1977. gadā uzbūvēja jaunu skolas ēku un 1979. gadā - internātu.⁵¹

Jau 1702.g. dibināta Jaunjelgavas aptieka, kas bijusi vecākā aptieka Aizkraukles rajonā. Domājams, ka tā atradusies tag. Jelgavas un Uzvaras ielas stūrī. Pirmais aptiekārs bijis D. A. Štrumpfelds. Pilsētas dibinātāja Elizabete Magdalēna bija iekārtojusi pat ārstniecības augu audzētavu. 1928. gadā dibināta Jaunā aptieka. Pirmais zināmais ārsts Jaunjelgavā bijis ķirurgs J. Vilde 1615. gadā.

1. pasaules karā tika sagrauta bijusī grāmatspiestuve. 1936. gadā darbojās Jaunjelgavas Sadraudzīgās b-bas bibliotēka (407 sējumi), ebreju b-bas "Kultūra" bibliotēka (1364 sējumi). Sabiedriskajā dzīvē aktīvas bija Sadraudzīgā b-ba (dib.

⁵¹ Latvijas pilsētas - R., 1999., 176.lpp.

1895. g.), Brīvprātīgo ugunsdzēsēju b-ba (1868. g.), Amatnieku b-ba (1926. g.), Namīpašnieku b-ba (1925. g.), Latvijas Sarkanā Krusta Jaunjelgavas nodaļa (1926. g.), Latvijas Sieviešu palīdzības korpusa Jaunjelgavas nodaļa (1919. g.), Brīvības pieminekļa Jaunjelgavas pilsētas komiteja (1925. g.),⁵² Krājaizdevu s-ba (1901. g.), Vācu krājaizdevu s-ba (1925. g.), Jaunjelgavas Ebreju krājaizdevu s-ba (1929. g.), Jēkabpils apriņķa 2. Iecirkņa policijas darbinieku b-bas Jaunjelgavas nodaļa (1931. g.).

Palaikam pilsētā bijusi sava avīze: "Jaunjelgavas Ziņas" (1929.-1931. g.), "Kolhoznieka Balss" (1950.-1956. g.).

1957.g. tika iesvētīta ev.-lut. draudzes mācītāja M. Kārtna laikā celtā baznīca, t.s. Mārtiņa Baltā baznīca. 1960.g. tai uzcelts tornis. Neatkarīgās Latvijas laikā līdz izceļošanai darbojās arī Jaunjelgavas vācu draudze. 1902.g. Romas katoļu draudzei vecās kapelas vietā uzcēla koka baznīcu ar vienu torni. 1936. gadā īsu brīdi draudzes mācītājs bija prāvests Julians Vaivods.

Pie pareizticīgo baznīcas (celta 1896.-1897. g.) atrodas tās pirmo mācītāju kapi. Jau vairāk nekā gadsimtu Jaunjelgavā darbojas baptistu draudze. Baznīca uzcelta 1897. gadā. Padomju okupācijas gados tajā bija skolas ēdnīca, vēlāk veterinārā aptieka. Draudze namu atguva 1989. gadā. Telpai skaista koka apdare. Nav saglabājusies neviena no piecām ebreju sinagogām.

1988.g. patriotiski noskaņotie jaunielgavieši apvienojās Tautas frontes grupās. Tautas fronte izstrādāja pilsētas programmas projektu un veica arī praktisku darbību: atjaunoja pieminekli Latvijas Brīvības cīņās kritušajiem Jaunjelgavas aizstāvjiem pilsētas kapos⁵³, iestādīja liepu aleju Meža ielā, panāca vēsturisko ielu nosaukumu atjaunošanu. 1990.g. janvāra barikāžu laikā Tautas fronte un pilsētas valde sūtīja ar autobusi uz Rīgu brīvprātīgos jaunielgaviešus demokrātijas aizstāvēbai.

Jaunjelgavā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas notika būtiskas pārmaiņas ražošanā, jo padomju rūpniecības uzņēmumu darbība stipri saruka. 1993.g. uz Jaunjelgavas MRS bāzes tika nodibināts Latvijas un Zviedrijas kopuzņēmums SIA "Latsin", kas veica meža ciršanas darbus, sagatavoja kokmateriālus realizācijai, tika paredzēts ierīkot kokzāģētavu, ražot zāģmateriālus un sākt kokogļu ražošanu.⁵⁴

Jelgavas virsmežniecība atrodas Jaunjelgavā, tās teritorija atrodas valsts D daļā Aizkraukles un Ogres rajonā, tajā ietilpst astoņas mežniecības, kokaudzētava, priežu sēklu plantācija.

Jaunjelgavā 1999.g. darbojās pašvaldības uzņēmums "Nams", kas apsaimnieko pilsētas dzīvojamo fondu, ūdensvadu un kanalizācijas sistēmu, katlu mājas, apkopj ielas un apstādījumus, vada atjaunotā tirgus darbību. Darbojas arī

⁵² Latvijas pilsētas - R., 1999., 176.lpp.

⁵³ Latvijas pilsētas - R., 1999., 177.lpp.

⁵⁴ Latvijas pilsētas - R., 1999., 178.lpp.

kokzāģētava "Laura", galdniecības uzņēmums "Larsa". Tirdzniecībā pārsvaru guvis privātais sektors: tā pārziņā ir 17 veikali un vairākas kafejnīcas. Zemes reformas laikā izveidojušās 40 zemnieku un 49 piemājas saimniecības. Pilsētā ir 172 individuālās mājas un vasarnīcas, 30 zemes iecirkņus izmanto iestādes un uzņēmumi.

Jaunjelgavas pilsētai ar LR Ministru kabineta rīkojumu 1997.g. tika piešķirts īpaši atbalstāmā reģiona statuss. Izveidots projekts par Daugavas ielejas dabas un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un attīstību, kā arī teritoriālās reformas projekts.

Saskaņā ar vides aizsardzības un reģionālas attīstības PHARE programmu "800 +" līdz 2000. gadam jāpārkrāto pilsētas ūdensapgāde un kanalizācija.

1999.g. pakalpojumus Jaunjelgavā piedāvāja "Lattelekom", Baltijas Tranzītu banka un Latvijas Krājbankas filiāle. Pilsētā darbojās moderna vidusskola un bērnudārzs "Atvasīte". Labā līmenī tika noorganizēta iedzīvotāju veselības aprūpe pilsētas ambulancē, tika sakārtoti ceļi.

Jaunjelgava 1999.g. savu nākotni redzēja mežu izstrādes, kokapstrādes, mēbeļu ražošanas, apģērbu šūšanas, adīšanas, skārda izstrādājumu ražošanas un tūrisma attīstībā. Cerēja, ka tiks sakārtoti ceļi Daugavas kreisajā krastā un izbūvēts tilts pāri Daugavai, kas pavērtu lielākas Jaunjelgavas un Skrīveru pagasta sadarbības iespējas, kā arī radītu tranzīta plūsmu no Bauskas uz Līgatni.

Jaunjelgavai piemīt īpašs savdabīgums un pievilcība, ko rada skaidri uztverama pilsētas struktūra, loģisks plānojums, daudzie zaļumi. Daži mazie koka namiņi vēl saglabājuši savu amatnieciski prasmīgi veidoto dekoratīvo ietērpu. Senās ēkas saglabājušās galvenokārt Rīgas un Jelgavas ielā un gar Daugavu. Lāčplēša ielā 11 pilsētas domes nams, katoļu baznīca, pareizticīgo baznīca Jelgavas ielā 8 (1896. g.), luterāņu baznīca, baptistu baznīca, Brunavu muižas ēkas Liepu ielā 1. Pieminēklis par Latviju kritušajiem varoņiem Jaunjelgavas kapos (atklāts 1926. g., atjaunots 90. gadu sākumā. Jaunjelgavā dzimuši medicīnas prof. G. Pakalns, aktieri V. Jakāns un J. Skanis, vijolnieks L. Dālmanis.

Aiz pilsētas robežas uz Aizkraukles pusi sākas Daugavas ielejas dabas parks, kas izveidots ūdenskrātuvju neapplūdinātā Daugavas ielejas posma aizsardzībai.⁵⁵

1999.g. pilsētas platība bija 6,1 km², tās lauku teritorija - 5,1 km². Iedzīvotāji: 2070 (1997.g.), 2156 kopā ar lauku teritoriju; latvieši 74,0%, krievi 16,3%, lietuvieši 3,0%, baltkrievi 2,6%, ukraiņi 1,8%, poļi 1,2%. Pāri Daugavai pastāvēja kuģtīša satiksme. Pilsētu šķērsoja autoceļš PB7 Aizkraukle-Bauska.

Jaunjelgavas iedzīvotāju skaits strauji palielinājās no 19. gs.sākuma līdz 1. pasaules karam. Pēc tam tas trīs reizes samazinājās. Stipri mainījās arī iedzīvotāju nacionālais sastāvs. Līdz 2. pasaules karam ebreju īpatsvars samazinājās no 71% 1881.g. līdz 63% 1897. gadā un 26% 1935. g., bet palielinājās latviešu īpatsvars, kā

⁵⁵ Latvijas pilsētas - R., 1999., 179.lpp.

arī krievu īpatsvars pēc 2. pasaules kara. 1997.g. mirstība trīs reizes pārsniedza dzimstību, 1/3 daļa pilsētas iedzīvotāju bija pensionāri.⁵⁶

⁵⁶ Latvijas pilsētas - R., 1999., 174.lpp.

2. nodaļa. Dzīve Daugavas ielejas krastos Staburaga pagastā no 1800. gada

Staburaga pagasts ir izveidojies no Staburaga ciema, kas 1945.g. izveidojies Sēlpils pagastā. 1990.g. ciems tika reorganizēts par pagastu, bet 2009.g. iekļauts Jaunjelgavas novadā.

Pagasta vēsturiskais kodols ir Vīgantes privātmuiža, kas tikusi saukta arī par Stabes muižu – no vāciskā nosaukuma *Stabben*. Arhitektūras vēsturnieks Jānis Zilgalvis rakstīja, ka Vīgantes muižas 12,3ha lielais parks atrodas pašā Daugavas krastā. Laukakmeņu mūra žogs ietver vienu parka daļu – stādījumus, aleju un celiņu sistēmas paliekas. Ieejas vārtu stabu galos atrodas cementa lējuma bumbas. Netālu no vārtiem atrodas klēts drupas – liecība par kādreizējo muižas apbūvi, kuras īpašnieks 20.gs. sākumā bija barons H. J. fon Bērs. Parks daļēji izpostīts, appludinot tā ziemeļu daļu. Eksotisku koku stādījumi saglabājušies pie mežsarga mājas. Parka teritorijā redzami arī vairāki dīķi. Pirmā pasaules kara laikā izpostītā Vīgantes kungu māja 20.gs. 30.-tajos gados tika piešķirta vietējai kultūras organizācijai un tika nojaukta.

Vīgantes muižu un parku savā stāstā “Staburaga bērni” (1895) attēlojis rakstnieks Valdis (Voldemārs Zālītis), kurš savā bērībā vairākus gadus tur dzīvojis. Grāmatā aprakstīti Vīgantes plašie, dzidrie dīķi, lapene ar baltiem stabiem un apaļu jumtiņu, kurā uzvelk skaistu karogu, kad lielkungam viesi, vēršu kūts un brandvīna brūzis.⁵⁷

Muiža daudzkārt ir mainījusi savus īpašniekus. Vīgantes muiža bija pazīstama ar savu parku un dārzu, tomēr literatūrā lielākoties sastopams nepamatots viedoklis, ka parks ierīkots tikai 19.gs. beigās – 20.gs. sākumā. Neraugoties uz to, ka dokumentus par Vīgantes muižu nav izdevies atrast, pastāv vairākas liecības, ka parks un Daugavas krastu labiekārtošana tur veikta jau 19.gs. vidū vai agrāk.

Vīgantes latviskais nosaukums cēlies no Kurzemes muižnieku fon Hohenastenbergu – Vīgantū dzimtas, kuriem muiža piederēja no 1596.g. līdz 18.gs. sākumam.⁵⁸ Līdz Ziemeļu karam Vīgantes muiža apsaimniekota kopā ar Vīcežu muižu. Kopš 1715.g. tām bija dažādi īpašnieki, bet 18.gs. beigās Vīceži saukti par Vīgantes pusmuižu.⁵⁹

1892.g. Stabes muižai ar Jauno, Augusta un Sauļu pusmuižām piederēja 1879 desetīnas muižas zemes un 1378 desetīnas zemnieku zemes. Īpašnieks – Leonejs barons Štempels, dzīvo muižā. Pagasta valde un tiesa atradās Jaunajā pusmuižā. Muižas uzņēmumi bija: degvīna brūzis, alus brūzis, ūdensdzirnavas, dārzniecība, veikals Krustakrogā.⁶⁰

⁵⁷ Zilgalvis J. Daugavas muižas. 18.gs. – 20.gs. sākums – R., 2002., 135.lpp.

⁵⁸ Sēlpils 800 – Sēlpils, 2008., 24.lpp.

⁵⁹ Sēlpils 800 – Sēlpils, 2008., 25.lpp.

⁶⁰ Kröger A. Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93 – Riga, 1892, S.96

1912.g. Vīgantes muiža ar Sauļu, Jauno un Augusta pusmuižām, muižas zemes kopplatība – 1879 desetīnas. Īpašnieks kopš 1901.g. – Heinrihs Jūliuss barons fon Bērs, dzīvo Vīgantē. Administratīvi muiža pieder Sēlpils pagastam un draudzei. Muižā darbojas pienotava, kurā ražo Tilzītes sieru un Parīzes sviestu, ūdensdzirnavas ar turbīnu, alus brūzis, ķieģeļnīca, kaļķu cepelis.⁶¹

Muižā atrodas persiku un vīnogu siltumnīca, tā pārdod augļus un dārzeņus, audzē Holandes un Frīzijas šķirnes liellopus, Jorkšīras cūkas, māļputnus un bites. Krusta krogā Šlaums Segals tirgojas ar zemnieku precēm. Gadatirgi notiek 15. jūnijā, 25. jūlijā un 22. septembrī.⁶²

Pirmais Vīgantes muižas pievilcīgo vietu un Staburaga popularizētājs, kurš sniedzis ziņas arī par Vīgantes muižas īpašniekiem un parku, bija Vecā Stendera mazdēls, Sēlpils un Seces mācītājs Johans Kristians Stenders. 1850.g. izdotajā brošūrā par Staburagu viņš rakstīja, ka kaudzi mūsu novadnieki, kas bieži sūdzas par dzīves vienmuļību, uz ilgu laiku pagriež muguru tēvzemei un meklē dabas ievērojamās vietas un ainavas ārzemēs, dzimtenē atnesot sirsnīgas atmiņas par Reinu, Donavu, Šveici vai citām vietām. Tēvzemes draugiem sāp sirds, ka šādi ļaudis tēvzemes skaistumu atstāj neievērotu, nespēj paspēt pāris soļus līdz skaistām Kurzemes vietām, taču ir gatavi braukt simtiem jūdžu, lai šādas vietas uzmeklētu svešumā.⁶³

Vīgantes un Vīcēdes muiža tagad pieder valstspadomniekam fon Vitenheimam. Sākotnēji tā piederējusi fon Hilesemu dzimtai, vēlāk – fon Hohenastenbergiem – Vīgantiem, fon Viteniem, fon Brinkeniem, fon Rīdigeriem, un citiem. Latvieši, atceroties dzimtas ilgo valdīšanas laiku, to sauc par Vīgantamuižu.

Staburagu jau 1818.g. garākā dzejolī bija apdziedājis pazīstamais dzejnieks Kazimirs Ulrihs Bēlendorfs.⁶⁴

J. K. Stenders raksta, ka no Vīgantes muižas gar mazu templi ar astoņām kolonnām mēs nonākam uz takas, kas pa divdesmit pakāpieniem ved uz leju pie avota, kas mīlīgi burbuļo no klints vidus, un gan vasarā, gan ziemā piedāvā izslāpušajiem kristālskaidru ūdeni. Tagadējais īpašnieks šeit klintī ir licis iemūrēt balķi, kas balsta ar saknēm brīnumaini kopā savijušos, pār avotu pārkārušos bērzu un egli. Avots, plūstot lejup, veido kaskādi. Klintī iecirsto kāpņu turpinājums ved uz grotu, kas veidota no sarkanīga kaļķakmens. No tās griestiem izplūst cits avots un izlīst tūkstoš pērlēs pār zaļo sūnu, kuru saknes ūdens jau daļēji ir pārakmeņojis. No šejienes, jūdzes attālumā, kā sargs pie Daugavas ir saskatāms pelēks klinšu veidojums – Staburags. Tālākais ceļš uz to ved caur Vīgandes parku.⁶⁵

Staburaga klints garums ir ap 230 pēdas, augstums – 115 pēdas. Uz klints ir vēl viena šaura, 42 pēdas augsta smaile, tādēļ klints kopējais augstums, rēķinot no

⁶¹ Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.626

⁶² Richter A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band 2. Kurland – Riga, 1912, S.627

⁶³ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.3

⁶⁴ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.4

⁶⁵ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.5

ūdēns līmeņa, ir 157 pēdas. Divi klints gabali, 9-10 pēdas gari un 6-8 pēdas augsti, pirms dažiem gadiem ir nogāzušies un aizripojuši līdz Daugavai.⁶⁶

Vairāk nekā 100 gadus veca latviete, kas mirusi pirms 25 gadiem, atcerējusies 11 tautasdziesmas par Staburagu:

Gauži raud Stabas radze miglainā rītiņā, / Kad saulīt ieraudzīja, tad lustīgi padzīvoj!

Tā sacīja lieli kungi, Stabas-radzi pieiedami / Kur šī zīda vērpējīņ, nēzdaudzīņa audējīņ?

Kādēļ košas, kādēļ daiļas Stabas-raga mamzelītes? / Stabas radze zīdu vērpā, avotiņš šķeterēj.

Stabas raga māmuliņ zīdu diegu šķeterēj; / Zīdu diegu šķeterēj, nēzdaudzīņu rakstīja.

Stabas raga māmuliņ, dod man zīda paladziņ! / Tā iedeva sav meitiņu, dod ir zīda paladziņ.

Ko domā stabu-rags, pa migliņu žogādams, / Ej saulē, pieraugies, ko dar tavi arāji.

Es tev lūdzu stabu-rags, dod man vienu nēzdaudzīņ! / Dod man vienu nēzdaudzīņu, nēzdaudzīņa audējīņ.

Staburaga arājiņi tīrumiņu apsējuši / Pakar zelta sētavīti sudrabiņa vadzītē.

Staburaga darbinieki aparūši tīrumiņu / Aparūši tīrumiņu, apsējuši sudrabiņ.

Dod māmiņ, kam dodama, nedod Radzes dēliņam / Staba-radzes dēliņam grūts mūžiņš dzīvojot.

Kas kaiš Staba meitiņām, raibas rotas nenēsāt? / Staba radze auda, meta, avotiņš šķeterēj.⁶⁷

J. K. Stenderu visvairāk ir ieinteresējusi folklorā par Staburagu. Viņš atzīst, ka Staburaga mežonīgā romantika, ainaviskums un noslēpumainība ir inspirējusi teiku, tautasdziesmu un dzejoļu tapšanu. Senie latvieši klinti ir iztēlojušies kā mitoloģisku figūru, par ko vēstīts viņu teikās un tautasdziesmās. Viena no teikām vēsta, ka klintī mājā sirmgalvis, un ieeju pie viņa var atrast pusnaktī klints dobumā. Sirmgalvis sēž pie sava gaismekļa un dalās ar drošminieku savos dārgumos, kas nes svētību tikai labos darbos. Cita teika stāsta, ka vakaros pie klints sēž jaunava, un mazgā savus garos matus skaidrajā avotā. Apkārtnes iedzīvotāji lielajā grotā dienas laikā redzējuši jaunavu, kas vērpj nabaga ļaudīm, kuriem neatliek laika vērpšanai kļaušu dēļ. Turpretim naktī grotā sēž mūks un lasa grāmatu lampas gaismā. Daži raudošajā klintī redz pārakmeņojušos latviešu tautas Niobi, kas apraud smago likteni, savu dēlu un meitu brīvības zaudēšanu. Vācu teika vēsta, ka Kokneses pils bruņinieks iemīlējies Vīgantes pils jaunavu, bet ceļā pie viņas bruņinieku panākuši ienaidnieki un

⁶⁶ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.6

⁶⁷ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.10

Staburaga krastā nogalinājuši. Pēc tam jaunava pārvērtusies par klinti, un viņas asaras vēl tagad krīt uz sirdsmīlotā kapa.⁶⁸

Jau pirms J. K. Stendera brošūras iznākšanas, 1846.g. Tērbatas universitātes profesora Frīdriha Krūzes grāmatā "Igauņu cilts un Ķeizariskās Krievijas Baltijas jūras provinču - Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes senvēsture" (Urgeschichte des Estnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland - Moskau. 1846) latviešu valodā un vācu tulkojumā parādījās 11 tautasdziesmas - četrindes par Staburagu. F. Krūze rakstīja, ka par minētajām dziesmām viņš pateicīgs mācītājam Stendera kungam, un norādīja, ka šos sacerējumus Stenderam teikusi kāda 103 gadus veca sieviete.⁶⁹

1851.g. tika publicēts senākais kājāmgājēju tūristu maršrutu apraksts pa Daugavas ieleju. Tā autora, vēsturnieka K. Naperska aprakstītais kājāmgājēju maršruts ved galvenokārt pa pilsdrupām, bet Staburags raksturots kā klints, ko veido kaļķakmens un pārakmeņojušās sūnas; tā atrodas pie Vīgantes jeb Stabu (*Stabben*) muižas.⁷⁰

Tēlnieks un gleznotājs Vilhelms Zigfrīds Štafenhāgens, Staburaga senākā attēla autors, pirms 1866.g. rakstīja: Ceļotāju, kurš no Sēlpils dodas uz Vīgantes piekrasti, pārsteidz Daugavas ielejas mīlīgās ainavas, tomēr meklētais rags šķiet noslēpies. Mazi ūdenskritumi, stāvas klinšu sienas, draudzīgas ainavas mainās ar katru soli, un kur Daugavas krastu neieskauj ciemi un Vīgantes zemnieku lauki, zaļo lielu koku skupsnas. Tomēr pēkšņi ceļu aizšķērso dzirnavu upīte, kas vēsta, ka ceļotājs tuvojas fejas, kas, saskaņā ar senām teiksmām, dzīvo Staburagā.⁷¹ Tālākais ceļš uz Staburagu ved caur Vīgantes muižas parku, kuru pašreizējais īpašnieks, valsts padomnieks fon Vitenheims, ir izrotājis ar tempļiem, soliņiem un klintī izcirstiem pakāpieniem. Krievu kuģotāji Staburagu sauc par Velna degunu vai Velna bārdi, jo tā tuvumā kuģošana kļūst bīstama.⁷²

Izklāstījis J. K. Stendera minētās teikas un publicējis tautasdziesmu par Staburagu tulkojumu vācu valodā, autors atzīst: no tām var secināt, ka klintij sirmajā senatnē ir bijusi sava mitoloģija. Ticis uzskatīts, ka to apdzīvojusi izpalīdzīga būtne. Klints mātei bijuši dēli un meitas, kalpi, zelta darbarīki. Tālaika Vīgantes dzimtzemnieki sevi dēvējuši par Staburaga dēliem. Uz šīm mitoloģiskajām saknēm ved teikas. Trīs vīri dzēruši avota ūdeni, un iegrimuši dziļā miegā, no kura knapi varējuši pamosties. Zvejnieks redzējis no klints nolecām un Daugavā pazūdam kazu. Tādēļ var secināt, ka klintij senos laikos bijusi sava slepena nozīme.⁷³ Par to varētu

⁶⁸ Stender J. Chr. Der Stabburags – Mitau, 1850, S.12

⁶⁹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 170.lpp.

⁷⁰ Napiersky C. E. Leitfaden für die Spaziergänger an den Dünaufeln – Riga, 1851, S.11

⁷¹ Der Stabburags in Kurland // Stavenhagen W. S. Album baltischer Ansichten. 1.Album Kurländischer Ansichten – Mitau, 1866, S.3

⁷² Der Stabburags in Kurland // Stavenhagen W. S. Album baltischer Ansichten. 1.Album Kurländischer Ansichten – Mitau, 1866, S.4

⁷³ Der Stabburags in Kurland // Stavenhagen W. S. Album baltischer Ansichten. 1.Album Kurländischer Ansichten – Mitau, 1866, S.8

uzzināt daudz vairāk, ja latvieši savas dziesmas un tradīcijas neturētu tādā slepenībā, un no tām nekautrētos.⁷⁴

Latviešu dzejnieka Frīdriha Mālberga poēmā “Staburags un Liesma jeb Veci un jauni laiki” (izdota 1869.g.) Staburags ir Zemes mātes dēls, kurš iemīlējis pazemes dieva Vulkāna meitu, ūdens dieva Plūdoņa iecerēto Liesmu. Poēmas tēli ir gan romiešu, gan hindu, gan pašizdomātas dievības. Staburags pārvērties par klinti un sēro pēc savas mīlotās. Andreja Pumpura eposā “Lāčplēsis” (izdots 1888.g.) Staburadze ir dievība, kas mājo Saburaga klintī un izglābj Lāčplēsi no atvara pie klints, kur viņu iemetusi ragana Spīdala. Objekta popularitāte literatūrā neapšaubāmi veicināja arī Staburaga pievilcību ceļotāju acīs.

1887.g. ceļvedī rakstīts, ka Vīgantes muižas plašais parks ir ievērojams ar savu gleznaino novietojumu pie plašās straumes ar augstajiem klinšu krastiem, ar bagātīgo veģetāciju, ko veido dažādi koki, krūmi un puķes. Cauri parkam ved gaumīgi ierīkoti celiņi ar tiltiņiem un pakāpieniem, pie kuriem atrodas soliņi, lapenes un paviljoni. Galvenais parka ceļš ved gar krastu, un no tā paveras jauka ainava uz kungu namu,⁷⁵ kas paceļas varena mauriņa malā, starp peoniju un citu košumkrūmu bosketiem. Tagadējais skaistās muižas īpašnieks ir barons fon Štempels, kurš savu skaisto parku augstsirdīgi atvēlē dziesmu un tautas svētkiem. Pirms viņa muižas īpašnieks bija fon Krēgers. Starp senākajiem muižas īpašniekiem atrodami fon Rengartena, fon Rīdigerā, fon Vitena un fon Vīganta vārdi. No pēdējā ir cēlies muižas nosaukums latviski – Vīgantmuiža. Daži agrākie īpašnieki ir ļoti pūlējušies, lai šejienes dabas skaistumu paspilgtinātu ar mākslu. Tā fon Rengartens pie klints avota krastā ir licis uzbūvēt balkonu un nostiprināt pār krastu pārkārušos kokus, bet tam blakus ilgi pirms tam ierīkoto grotu jau sen ir nopostījuši pavasara plūdi. Tagad mums jauks skats uz Daugavas ieleju paveras no jauki būvēta, spraišlota un vīnstīgu ieskauda paviljona. Zem tā no krasta klints izplūst interesants avots.

Staburags (vāc. *Stabbenhorn*, *Saulenhorn*) atrodas verstī no muižas gar straumi uz augšu, pie liela Daugavas līča, pa daļai biezo krasta koku ietverts, tieši pie ūdens. Uz to caur liepu audzēm un klintīm ved parka celiņš ar pakāpieniem un tiltiņiem. Pa ceļam bieži var redzēt savvaļas cirtainās lilijas, kas jūlijā atver savus brūnos, punktainos ziedus. Pats Staburags ir aptuveni 65 pēdas augsta un 200 pēdas plata klints. Pakājē klints daļēji ir doba, augšā daļēji pārkarājas, un ir rotāta ar nokareniem kokiem un krūmiem.⁷⁶

Lielākoties tas sastāv no pelēka kaļķakmens tāpat kā pārējais krasts. Tā augšējo slāni veido porains kaļķakmens jeb avota kaļķis, jo no klints augšas iztek avots, kas neskaitāmos pilienos un straumītēs plūst lejup, ar ogļskābo kaļķi pārakmeņojot uz klints augošo sūnu. Klints plaisās maijā bez purpurkrāsas bezdelīgactiņām zied arī ļoti retā Alpu taukzāle, kuras dzeltenie, cietie ziediņi rotā

⁷⁴ Der Stabburags in Kurland // Stavenhagen W. S. Album baltischer Ansichten. 1. Album Kurländischer Ansichten – Mitau, 1866, S.9

⁷⁵ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.25

⁷⁶ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.26

klinti no apakšas līdz augšai. Daži apmeklētāji apgalvo, ka šeit agrāk bijusi arī ala, ko izpostījusi plūdu straume. Par to liecina vēl tagad klints pakājē esošais iedobums, kā arī dažas teikas. 1861.g. no klints ir nogruvuši daži lieli bluķi, kā to rāda apakšā gulošie lielie klintsgabali. Staburaga daļas, īpaši nogruvušās, tiek saskaldītas un aizvestas, tādēļ muiža tiek sirsnīgi lūgta ņemt savā apsardzībā bieži apmeklēto un apdziedāto, veco Staburagu.⁷⁷

1957.g. ceļvedī minēts, ka Vīgantes parks, ko vācieši kara laikā stipri nopostīja, atkal atjaunots. Tajā izremontēta lieliskā šūnakmens estrāde, kur ikgadus Līgo dienā jēkabpilieši skandē dziesmas. Šajos svētkos Vīgantē ierodas ļoti daudz ekskursantu.

Nepilna kilometra attālumā no Staburaga mājām atrodas Biķernieku grava, kur senatnē esot atradusies svētbirzs. Pa gravu tek Sodejas upīte. No svētbirzs bijis saglabājies viens ozols, kuru vācieši atkāpjoties nozāģējuši. Pirms Daugavas uzpludināšanas pie Sodejas ietekas Daugavā atradās Sodejas klints ar lielo avotu, uz kura auga Staburaga bērzs. Biķernieku gravas robežās atradušās vairākas sēļu apmetnes.⁷⁸

Staburaga pagasta teritorijas iedzīvotāju nodarbošanās līdz Daugavas HES kaskādes uzbūvēšanai bija strūgu un plostu vadīšana lejup pa Daugavu. Liellaivas - strūgas parasti izmantoja tikai vienam braucienam pa straumi uz leju līdz Rīgai. Pēc preču izkraušanas tirgotāji strūgas pārdeva malkā, bet strūdzinieki mājupceļu veica kājām.

Daugava pie Sēlpils un Staburaga krastiem bija krāčaina, untumaina upe. To sekmīgi varēja izbaukt vienīgi labi upes zinātāji, kādi bija abu krastu zemnieki. Daļa šo vīru jau ziemā un pavasarī devās uz upes augštecī, lai uzņemtos plostu siešanu un vadīšanu pa Daugavu līdz Rīgai. Citi palika mājās un speciālizējās tikai plostu un strūgu vadīšanā pāri bīstamām krācēm. Šos vīrus sauca par straumeniekiem. Plostu vadīšana bija nozīmīgs ienākumu avots Sēlpils un Seces pagastu zemniekiem arī Latvijas neatkarības laikā.⁷⁹

Bijušo plostnieku J. Ziediņa (dzimis 1894.g.) un K. Rozenberga (dzimis 1903.g.) stāstījums par plostnieku arodu:

“Plostu siešanas darbi sākās martā. Vislabākā plostošana bija agrā pavasarī, pēc ledus iziešanas, kad ūdens vēl nebija nokrities. Sērpilieši un secieši tad meta ceļa kuli pār plecu. Korņiki un malači (plostu stūrmaņi) gāja uz Krievzemi un no karvanščikiem pieņēma plostu. Vienkāršie plostnieki palika Stūres krogā (tagadējā Salas pagastā). Iepretim šim krogam Daugavā apturēja plostus. Tālāk sākās ļoti bīstamas krāces. Bija nepieciešami palīgi malacim un korņikam. Šos palīgus salīga Stūres krogā. Tālāk braucot, pie priekšējā plostā drigalkām (stūres airiem) strādāja

⁷⁷ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.27

⁷⁸ Daugavkrastu pieminējumi. Ceļvedis – Koknese, 1989, 43.lpp.

⁷⁹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 14.lpp.

četri un pat vēl vairāk vīru. Arī pie pakaļējām nestrādāja korņiks viens, jo ceļi, pa kuriem bija jāizvada plosti, bija šauri un bīstami. Pār šiem bīstumiem plosti bija jāgroza ātri un noteikti, korņika kliegzieni un pavēles asi šķēla krāču savdabīgo krāšņu un šalkoņu.”

No Stūres kroga līdz Krusta krogam parasti plostus laida zakodā, jo šeit sākās visbīstamākās krāces Daugavā. Uz pirmā plostu sakāpa daudz vairāk vīru, pat līdz 10, tad to pārvadīja pāri krācēm un apturēja. Pēc tam pa krastu plostnieki atgriezās pie karavānas, ņēma nākošo plostu un aizvadīja pie pirmā plostu līdz pieturai. Tā pārvadīja visu karavānu. Tad ļaudis sadalīja pa plostiem un turpināja ceļu kā parasti.

Korņiks un malacis, kas bija sekmīgi novadījuši plostu līdz Rīgai, saņēma ap simts rubļu darba algu katrs. Tā bija tajos laikos liela nauda, jo muižas darbos varēja nopelnīt visā gadā tikai 15-20 rubļu.”

Plostošanu pārtrauca Daugavas HES kaskāde un likumi, kas, cenšoties mazināt upju piesārņojumu, aizliedza koku pludināšanu pa tām.

20.gs. pirmajā pusē Daugavas tuvumā dzīvojošajiem zemniekiem krietnu atspaidu nodrošināja Daugavas zivju bagātība. Pirms Pļaviņu un Rīgas HES uzcelšanas Daugava bija bagāta ar augstvērtīgām zivīm – lašiem, zušiem un nēģiem. Reizēm nevarēja pateikt, kas Piedaugavas zemniekiem deva lielākus ienākumus – lauksaimniecība vai zveja. Staburaga pagasta jaunsaimnieka meita Spīdola Lejniece (dzimusi 1931.g.) atcerējās: “Manam tēvam Daugavas krastā, vidū starp Vīganti un Dzirnāvītes ieteku, zem klints nokares bija zvejas būda. Pirms Ķeguma HES uzcelšanas Daugavā bija ļoti daudz zivju: nēģi, zuši, vēdzeles, laši. Vienā naktī gadījās sazvejot prāvu vannu ar nēģiem. Mana māte mācēja tos sagatavot, pārdeva uzpircējiem no Jēkabpils un sarīkojumu reizēs tos tirgoja Vīgantes parkā, tā rodot atspaidu nelielajam saimniecības budžetam. Vēdzeles ķēra ar kārklu klūgu murdiem. Izvilka arī prāvus lašus.”⁸⁰

Staburaga pagasts ir Aizkraukles kultūrvēsturiskā novada daļa, tādēļ šajā darbā kultūras pieminekļu iedalījums ir līdzīgs. Atbilstoši šai klasifikācijai Staburaga pagastā visplašāk pārstāvētā kultūras pieminekļu grupa ir arheoloģija - te ir 9 senkapi, 2 senās dzīves vietas un 1 kulta vieta.

Pilskalnu Staburaga pagastā oficiāli nav, taču Grūbeles pilskalns ar oficiālo adresi Sunākstes pagastā (kādreiz tomēr bijis ieskaitīts Staburaga ciema teritorijā) kā ķīlis iespiežas tagadējā Staburaga pag. teritorijā. Vairāki Staburaga pag. D daļas senkapi atrodas tikai 1-2 km no Grūbeles pilskalna.

No visiem Staburaga pag. arheoloģijas pieminekļiem 1994. g. Latvijas Republikas arheoloģijas pieminekļu sarakstā iekļauti 3 - Bebru, Lejasdopeļu un Lejaskuzānu senkapi. Vietējās nozīmes senkapi ir Bebru senkapi II un Dangu kapu

⁸⁰ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 15.lpp.

kalniņš. Visnozīmīgākais, visvairāk pētītais senvēstures piemineklis pagastā ir Lejasdopeļu senkapi, kas arheologiem pazīstami jau kopš 19.gs. beigām.

Plaši arheoloģiskie pētījumi Staburaga pag. Daugavai pieguļošajā daļā tika veikti pirms Pļaviņu HES celtniecības un Daugavas krastu appludināšanas. 1960.-1963. g. arheoloģisko ekspedīciju laikā Daugavas krastā pie bij. Piģēnu mājām atrada 2 senās dzīves vietas jeb apmetnes.

1963. g. Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta zinātniskās atskaītes sesijas referātu tēzēs par 1962. g. arheoloģiskajām un etnogrāfiskajām ekspedīcijām (kopš 1971. g. tiek publicētas nevis tēzes, bet materiāli par pētījumu rezultātiem) arheoloģe E. Šnore rakstījusi: Ievērojot to, ka atklātās dzīvesvietas līdz šim pētītas vēl mazā skaitā, izrakumi pie Piģēnu mājām, neskatoties uz arkla postīto slāni, devuši jaunu materiālu dzīves vietu raksturošanai svarīgā ūdensceļa - Daugavas - krastā." 1963. g. un 1964. g. vasarā izrakumi turpinājās.

Arheoloģiska rakstura kultūras pieminekļi pagastā ir koncentrēti 2 vietās: 1) Daugavas krastā Lejas Dopeļu un bijušo Piģēnu apkārtnē (60. gados to tā arī sauca - par Lejasdopeļu kompleksu), kurā rodama liela dažādu laiku arheoloģisko pieminekļu koncentrācija: I g.t.p.m.ē. kapulauks, X-XII gs. uzkalniņu kapulauks, I g. t. vidus - XIII gs. m. ē. dzīves vieta; 2) pagasta D, bij. Bebru apkārtnē, kur atrodas 3 senkapu vietas, kulta vieta Bebru Zīmogakmens un jaunāku laiku apbedījumu vieta - Dangu kapu kalns.

Vēstures pieminekļu grupā ietilpst 3 kapsētas - Brantānu, Staņģu un Robežkroga kapsēta, kurā pašlaik apbedījumi vairs nenotiek, - un 2 Pirmajā pasaules karā kritušo vācu karavīru pēdējās atdusas vietas: Mākuļu un Stalānu Vācu kapsētas. Vēstures pieminekļu grupai jāpieskaita arī komponista Pētera Barisona dzimtās mājas Skudras.

Vēstures pieminekļu grupu būtu iespējams ievērojami paplašināt, iekļaujot tajā galvenokārt ar Pirmo pasaules karu saistītās vietas. Pirmā pasaules kara tranšejas un 25 zemnīcu vietas atrodas Lejasdopeļu senkapu teritorijā, Robežkroga vecajā kapsētā un apkārtnē līdz Daugavai. 1997. g. 1.-2. novembrī Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes kultūrvēsturiskās vides aizsardzības apakšprogrammas student M. Stinkulis un R. Rozenvalds veica Pirmā pasaules kara vācu karaspēka pozīciju fortifikācijas sistēmu apzināšanu un uzmērīšanu Lejasdopeļu senkapu apkārtnē. Jaunie pētnieki ieteikuši vēsturiskajā izskatā atjaunot vienu zemnīcu kapsētas tuvumā un vienu ugunspunktu. Tas dotu iespēju izveidot vienotu arheoloģijas un vēstures pieminekļu kompleksu (Lejasdopeļu senkapi, Robežkroga kapsēta, Pirmā pasaules kara nocietinājumu sistēma), "kas izsmēloši raksturotu konkrētās teritorijas kultūrvēsturiskās vides izmaiņas". Šo kompleksu vēl varētu papildināt⁸¹ ar blakus esošo nostāstu vietu Zviedru vaļņiem, par kuru izcelšanos gan pagaidām skaidrības nav, bet, tuvāk izpētot, varbūt rastos skaidrojums to

⁸¹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 134.lpp.

nosaukumam un vietai. Pirmā pasaules kara sekas vēl daudzviet pagastā krietni jūtamas, taču šai tēmai pirmo reizi pievērsušies tikai Stinkulis un Rozenvalds, kas izpētījuši pavisam nelielu daļu no Pirmā pasaules kara norišu liecībām. Pozīciju un nocietinājumu paliekas ir gandrīz visā pagastā. Kādam kapitāli būvētam bunkuram pat vēl saglabājies nosaukums – “Noeje Makuļi” (“Jaunie Mākuļi”), jo tas bijis Mākuļu tuvumā. Nav pētīta arī Pirmā pasaules kara sīvo cīņu vieta Ezerpurvs, kur pēc kara „kritušo kaskas kā mieži sēti, no vienas vietas”

Tautas celtniecības kultūras pieminekļu grupā Staburaga pag. iekļauta vienīgi mežsarga sēta Liepavoti, kas celta 1939. g. pēc mežsargu dienesta māju tipveida projekta. 21. gs. Liepavoti no dienesta mājas kļuvuši par privātīpašumu.

Šajā grupā varētu iekļaut arī kādu pēc Pirmā pasaules kara vācu blindāžā iekārtotu pagrabu vai citu būvi, kuras celtniecībā izmantoti no vācu ierakumiem iegūti materiāli. Piemēram, gofrēto metāla plāksņu izmantojums zemnieku sētā bijis neiedomājami daudzveidīgs - no jumta seguma un sienu materiāla līdz pat tiltiņiem pār nelielām ūdenstecēm. Bij. Piģēnu saimnieks ar skārda plāksnēm bijušo kaļķu cepli bija pārvērtis par gaļas žāvētavu. Varbūt nākotnē Pirmā pasaules kara vācu nocietinājumu bunkuri nokļūs arheologu uzmanības centrā. Stāsta, ka attiecīgos grunts apstākļos vairāki vācu nocietinājumu bunkuri esot pazuduši, iegrimstot zemē.

Pilsētībūvniecības un arhitektūru Staburaga pag. pārstāv 2 objekti: Slazdukroga drupas un Vīgantes muiža, no kuras gan dabā ir saglabājies visai maz (Vīgantes parks ar trim muižas laikā ierīkotiem dīķiem un nelielas laukakmeņu žoga paliekas). 1977.g. Vīgantes parks ņemts valsts aizsardzībā.

Aizkraukles novada kultūras mantojuma mākslas grupā no Staburaga pag. iekļauta vien tēlnieces Aleksandras Briedes 1939.g. veidotā skulptūra “Daina” Vīgantes parkā.

Kultūras pieminekļu sarakstā būtu jāiekļauj arī 1989.-90. g. celtā Vīgantes parka Jaunā estrāde. Pļaviņā pie Staburaga 1995.g. uzsākta Vienības birzs atjaunošana. Tagad birzī novietota Staburaga piemiņas zīme “Dieva auss”. Apkārt “Dieva ausij” aug piemiņas reizēs stādītie ozoliņi, un ir zināms katra koka stādītājs. Arī Vienības birzs un Staburaga piemiņas zīme būtu jāiekļauj kultūras mantojuma sarakstā.⁸²

No ievērojamākajiem Staburaga pagasta dabas un kultūras objektiem ir minami:

Ādmiņu akmens. Ādmiņu dižakmens, Ādmiņu kalna dižakmens, Lielais akmens – akmens Ādmiņu kalna A pusē, uz A no Ādmiņiem, 0,4 km uz ZR no Staburaga dzelzceļa stacijas.

Akmens bijis zināms jau sen, taču tikai 20. gs. 90. gados ar Ādmiņu saimnieku rūpēm tas kļuvis redzams visā krāšņumā. No akmens sāniem rūpīgi

⁸² Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 135.lpp.

notīrītas sūnas, atstājot tikai plānu segumu - skaistumam. Ar ekskavatoru no akmens pakājes izgrābtas vairākas kravas grants, un nu saules gaismā parādījusies gadsimtiem neredzētā milzeņa daļa. Pašā pamatnē atklājies lāča ķepai līdzīgs veidojums, ko varbūt iegravējusi aizvēsturisku ledāju grūstīšanās. Akmens augstums sasniedz 4,75 m, bet augstākajā vietā pat 5 metrus, garums - 6 m.

Jelgavas - Krustpils dzelzceļa būves laikā akmeni gribējuši sašķelt un izmantot būvniecībā. Par šo Lielā akmens traģisko brīdi rakstījusi rakstniece Māra Svīre: "Sakūra ugunsgrāvis, meta klāt pagali pie pagales, un, kad bija diezgan kurināts, šāva aukstu ūdeni virsū, lai plaisā un plīst. Nočūkstēja briesmīgi, sutas mākonis uzšāvās varens... Kad suta noplaka, vīri skatījās, kas ar akmeni. Tavu brīnumu - sveiks un vesels, it kā pārbaudījuma nebūtu bijis!"

Ar nosaukumu Ādmiņu dižakmens tas iekļauts Aizkraukles rajona aizsargājamo dabas objektu sarakstā.⁸³

Beņķu kalns - pagasta DR stūrī, uz robežas ar Seces pag., 0,3 km uz Z no Jelgavas – Krustpils dzelzceļa, uz Z no Beņķiem (Seces pag.). Paugura lielākā daļa atrodas Seces pagastā.

No ASV dzīvojošā Artura Pormaļa, Beņķuleju un Stalānu saimnieka dēla, atmiņām: "Aiz šīm mājām ir kalns, kuru cilvēki sauca par Beņķu kalnu, jo tam ir tāda pati forma. Šinī kalnā pēc nostāstiem ir bijusi senatnē aizsargāta nometne, kur vietējie cilvēki patvērušies, kad apkārtņē parādījušies sveši karapulki. Kalnam vienā pusē ir bijis ezers vai purvs, un no otras puses ārkārtīgi stāva nogāze, liekas, ka varētu būt mākslīgi veidota."⁸⁴

Daugava. Pirms tika uzcelta Pļaviņu HES, Daugava gar Staburaga pagasta teritoriju bija šaura, strauja, krācaina upe, kas plūda pa dziļu kanjonveidīgu ieleju, kuras platums bija 250-350 m. Pati upe bija vēl šaurāka, šaurēs tikai 130-140 m plata, bet paplašinājumos 200-280 m. Staburaga pagasta daļā pie bijušajām Daugavas Grietiņām upes platums bija aptuveni 170 m, tagad šai vietā no krasta līdz krastam ir 750 m. Starp Klintīm pirms Staburaga (klints) un Zvejniekiem Daugavas labajā krastā tās platums bija 200 m, tagad — 600 m. Pašreiz šaurākā vieta Daugavā šai posmā ir pretim Avotiņkalnam – aptuveni 350 m.

Daugavas gultne pārsvarā bija sekla, tikai atvaros tās dziļums sasniedza 4-6 m. Pavasara palos gan dažreiz ūdens līmenis cēlās par 8-10 m. Pašlaik šajās vietās upes dziļums ir daudz lielāks. Piņģeņu grūbes vietā ūdenskrātuves līmenis tagad pacēlies par 26 metriem, un krācainās upes vietā izveidojusies Pļaviņu ūdenskrātuve.

No Piksteres ietekas līdz Staburagam Daugavā bija daudz krāču. Krāces mijās ar mierīga plūduma vietām, ko sauca par plašām (arī plēsām). Gar Staburaga pagasta robežu tekošajā Daugavas posmā tecēšanas virzienā pirmās krāces bija balti

⁸³ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 20.lpp.

⁸⁴ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 21.lpp.

putojošā Piģēnu grūbe ar oļu un laukakmeņu sēkļiem pie Daugavas labā krasta, lejpus krācēm. Apmēram 2,5 km lejāk, Staburaga (klints) loka sākumā, bija krāce Lazdas galva un upes kreisajā krastā — Vīgantes parks.

Šeit gan vairāki autori min divas krāces. Pirmā no tām bijusi jau netālu no bij. Krumešiem. Vietējo Daugavas pazinēju atmiņas par krācēm nedaudz atšķiras. Toties Daugavas gultnes apraksts ir līdzīgs. Krasta tuvumā Daugavas dibens bijis gluds kā dēļu grīda, tikai tās klājums bijis no radzēm. Pa to tālu varēts iebrist Daugavā, līdz pat plostu ceļam upes vidū. Plostu ceļā ūdens bijis straujš, un dziļums sācies kā vertikāla siena.

Par bijušo krāču nosaukumiem īstas vienprātības nav. A. Lasmanis: “No Piģēniem līdz Daugavas Grietiņām bija krāce, ko sauca par Grūbi. Pēc krāces pārbraukšanas plosti parasti pieturēja Daugavas labajā krastā pie Segliņu kroga. Tālāk līdz Krumešiem Daugava bija lēna un mierīga. Šo posmu sauca par Plašu. Lejpus Krumešiem atkal bija divas krāces.”

S. Lejniece: “Pretim Krumešiem ar nelielu atstarpi Daugavā bija 2 krāces. Šeit ūdens krāca un vārījās, pamats bija negluds, akmeņains. Citviet Daugavas dibenu klāja radzes kā dēļu grīda. Plostu vieta bija dziļa un sākās ar vertikālu sienu. Pie Dzirnupītes ietekas Daugavā vedām zirgus peldināt.”

Vents Vītols: “Daugava bija sekla, 0,5-1 m dziļa ar gludu dibenu. Tad pēkšņi sākās akmeņi, pāri kuriem ūdens plūda baltās putās sakults, ar lielu troksni, krākdams un šņākdams. Lejpus Dziļajai gravai krāce beidzās. Pretim Kaktiņiem un Avotiņkalnam Daugava bija mierīga, bet dziļa. Jauna krāce sākās pretim Krumešiem. Krāci vectēvs sauca par Grūbi. Ne Piģēnu, ne Stučkas, ne Segliņu vārdu nelietoja. Pie bijušajiem Avotiņiem (Lasmaņiem) Daugavā bija liels sēklis. Tajā sausā vasarā zinātājs varēja pārbrist pāri Daugavai.”

Par sēkli šai vietā stāstīja arī bij. Avotiņu saimnieka vedekla Zenta Lasmane. Viņa atcerējās, ka vīra tantes bērēs otrajā dienā daži vīri saimniecēm nočiepuši katlu ar sautētiem skābiem kāpostiem. (Bēru mielastā pēdējais pasniedzamais ēdiens bijis skābi kāposti. Tā bijusi zīme, ka bēru mielasts ir beidzies un viesiem jādodas uz mājām. Tā kā latviešu bērēs, sevišķi tad, ja netaisījies bijis gados vecāks cilvēks, otrā diena bijusi samērā jautra, ar dažādām izdarībām - viena no tām bijusi kāpostu zagšana - bēru viesi centušies kāpostu ēšanu novilcināt.) Bijusi karsta vasara, Daugavā ūdens līmenis zems, un zinātāji ar kāpostu katlu pārbrīdusi uz pretējo Daugavas krastu. Saimnieces šajā krastā solījušas pudeli šņabja, lai nes kāpostus atpakaļ, bet viņējā krasta maksšķernieki solījuši divus pusstopus, lai kāpostus atstāj viņiem. Tā seklās, pārbrienamās Daugavas dēļ sanākusi gara un ilga kāpostu atpirkšana.

Daugavu, tai skaitā arī tās posmu no Piksteres ietekas līdz Staburagam, raksturojis Vācijā dzīvojošais bijušā Ikšķiles mācītāja dēls Harijs Marnics. 1966. g. izdotajā grāmatā “Mūsu baltā Daugava” viņš raksta: „Pēc kādiem kilometriem

Vidzemes pusē upītes gravas galā redzamas ūdens dzirnavu drupas, un tad braucēja dzirdi apņem varena šalkoņa. Te Daugava visā savā platumā veļas pāri plašam, 600-700 m garam akmeņu sēklīm ar, mazākais, pusotra metra kritumu uz visu šo samērā nelielo atstatumu. Vidzemes pusē rupja žvira, akmeņi no dūres līdz bērna galvas lielumam. Lejas galā, kur straumes vara pamazām rimstas, smalkāka grants ar smiltīm. Taisnā ceļa vieta uziet gar Vidzemes pusi, 30-40 m attālumā⁸⁵ no malas. Tālāk iekšā Daugavā un pāri līdz Kurzemes malai visur izkaisīti lieli pelēki akmens bluķi, ap kuriem ūdens vārās, viļņojas un šalc, rēkdams kā sakaitināts nezvērs. Ūdens veļas kā no jumta, saka vietējie daugavieši. Šo krāci lejas laivinieki sauc par Segliņu straumi — pēc Segliņu kroga, kas atrodas labajā krastā uz auglīgas sanesumu terases, bet vietējie dēvē par Stučkas grūbi.

Lejpus tās pretstatā trakojošiem viļņiem iestājas vai pilnīgs klusums, ūdens virsa gluda kā spogulis, un straume rāma, tikko manāma. Te ir Vīgantes plaša jeb, kā vietējie saka, plēsa. Vidzemes pusē paceļas stāva, augsta klints krauja, virs tās mežā paslēpies Avotiņu pilskalns. Pretī Kurzemes pusē krasts zemāks, te izbeidzas Seces-Vīgantes senleja. Vīgantes plašā gar Vidzemes malu ir apakšūdens klintis (starp tām lielais Purniņu akmens), kuras visai lēnās straumes dēļ no ūdens virsas nav vairs sazmējamās, tāpēc laivām ar dziļāku peldi tur jāturas vairāk uz Kurzemes pusi.

Pie Staburaga izbeidzas Vīgantes plaša, no Kurzemes malas līdz Daugavas vidum plešas gludi pliena sēkļi. Vidzemes pusē pa dziļu ceļa vietu spēcīgi, bet bez viļņu čalas ūdens pakāpeniski plūst caur trijiem klints kauliem. Šo straumi laivinieki sauc par Rožu galvu jeb Lazdas galvu."

Interesanti šķiet tas, kā raksturota Daugava pie Staburaga pirms un pēc Pļaviņu ūdenskrātuves ierīkošanas.

Jēkaba Vītola atmiņu grāmatā Daugavai pie Staburaga rodams šāds raksturojums: "1868. gads esot bijis sausais gads. Visas vasaras garumā neesot nolijuši ne pilīte lietus. Labība izdegusi, zāle nokaltusi. lepretim Vīgantes muižai un Staburagam sievietes kājām gājušas pāri uz Kokneses krastu. Tikai vienā vietā, straumīti pārbrienot, lindrakus sacēlušas uz augšu, lai tie nemirktu ūdenī. Ap to laiku noticis arī Staburaga klints nobrukums. Renartu saimnieki, kuru mājas netālu no Vīgantes, stāstījuši, kāds briesmīgs blīkšķis ļaudis izbiedējis, kad Staburagam šūnakmena sāns atlūzis un nogāzies lejā."

Latvijas kultūras pētniece Vaida Villeruša 2004. gadā par šo vietu rakstījusi: „Ūdens klājs te ir tik liels un smags, ka Daugavas svētku reizē tie, kas dziedāja Staburaga pusē, nebija dzirdami tiem, kas gribēja atsaukties Staburaga ceļa galā labajā krastā."

Ceļot Pļaviņu HES (1. kārtā, 1965. g.), Daugavas vidustecē augšpus Aizkraukles izveidota Pļaviņu ūdenskrātuve, kuras ūdeņi papildīja unikālo Daugavas

⁸⁵ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 22.lpp.

senleju, ieplūda sāngravās un upīšu lejtecēs, veidojot dziļus līčus. Pagasta teritorijā tādi ir Dopeļu līcis. Kaktiņu līcis. Dzirnupītes līcis.

Izveidojušās vairākas pussalas un Reina rags pie Dzirnupītes līča. Ūdenskrātuves dēļ šajā teritorijā nojauktas vairākas mājas: Piģēni, Kaktiņi, Daugavas Grietiņas, Brankas, Krumeši, Dzirnavnieki un Vīgantes ūdensdzirnavas. Vissāpīgākie ir postījumi, kas nodarīti Daugavas krasta dabai. Konkrētajā Daugavas posmā ir iznīcināti neatkārtojami dabas veidojumi - Staburags, Liepavots, appludināta daļa Vīgantes parka ar veco estrādi, Piģēnu apmetne. 2006. gadā apritēja tieši 40 gadu, kopš, neievērojot sabiedrības protestus, unikālo Daugavas ieleju ir noslīcinājusi Pļaviņu ūdenskrātuve.⁸⁶

Liepavots bij. avots Daugavas kr. krasta kraujas vidusdaļā, Vīgantes parkā pretim Vecajai estrādei. 1966. g. appludinājusi Pļaviņu ūdenskrātuve.

19.gs. beigās rakstnieks Valdis "Staburaga bērns" piekļūšanu Liepavotam raksturo šādi: "Daugavas krasts pie Liepavota, kā jau viscaur Vīgantes pusē, ir stāvs kā siena. Tādēļ tad arī, lai varētu tikt pie avota, kurš atrodas gandrīz paša krasta vidū starp Daugavas viļņiem un augšējo malu, vajadzēja celiņu izrakt, pareizāk, izkalt, ieslīpi uz Daugavas pusi. Lai būtu drošāka staigāšana, celiņā bija ietaisīti radžu (kaļķakmeņu) kāpšļi. Vasarā sausā laikā iešana bija droša. Bet ne tā lietus laikā vai ziemā, kad nodilušie kāpšļi tapa slideni."

1933. g. par Liepavotu rakstījis P. Īskalns: "(..) esam pienākuši pie Liepavota krasta, kur atrodas maza lapene, no šejienes varam vērot jauko tālo apkārtni un Daugavu. Dzirdam arī Liepavota čalošanu. (..)

Soļi 10 no lapenes atrodas akmeņu trepju noejā ar apm. 20 kāpieniem. Šeit nokāpjam pie paša Liepavota. Pēc vecām senču tradīcijām iebaudām dzidro avotūdeni. Ūdens tiešām atspirdzinošs. Visapkārt avotam neliels līdziens laukumīnš. Krastā viscaur rēgojas kailas dolomītu slāņainās klints sienas. (..) No Liepavota laukumiņa noiet stāva klinšaina noejā pie Daugavas. Pāri Liepavota krasta klintīm tālu pārkārušās vecas liepas ar saviem kuplajiem zariem."

Īskalns tika izstrādājis Liepavota apkārtnes labiekārtošanai darāmo darbu plānu: "Nepieciešama Liepavota izveidošana. Šeit no gaisa pārmaiņām viegli irstošie dolomītu klinšu ieži jānostiprina ar attiecīgiem iebetonējumiem un dzelzsbetona noseļumiem. Pie paša avota ierīkojams Vaideloša tēls. Bet viņa priekšā iemūrējams ovāļveida baseins, no kura pāri malām uz Daugavu lietos Liepavots. Laukumiņš ap avotu jānolīdzina, un šeit iebetonējama līdzena grīda, iežogojot to no Daugavas puses ar betona barjeru. Uzlabojamas jau esošās akmens noejas - trepes pie Liepavota un no šejienes, atjaunojama akmeņu noejā lejā pie Daugavas. Šie darbi varētu izmaksāt Ls 2100." Īskalna paredzētie darbi netika veikti, vienīgi avota satecei bija izveidots neliels baseiniņš, no kura ūdeņi aizplūda tālāk uz Daugavu.

⁸⁶ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 23.lpp.

Avotam tika piedēvētas dziednieciskas spējas: “Rīgas krustmātei no viņa tika acis veselā, un pat lielskungs sūta katru rītu Loti ar pudeli pēc šitā ūdeņa un dzer ik rītu pa glāzei.” Par Liepavota ūdens īpašībām atmiņās dalās arī I. Bremze: “Liepavota ūdens nespēja pārkmeņot organiskus veidojumus, lai gan bija ļoti kaļķains: ja saslapēja avotā matus un izžāvēja, ķemme negāja cauri. Vīgantes pazemes ūdeņi bija dažādi, dažus soļus no Liepavota ārpus spurdza strūkliņa, kas lēnītēm audzēja klinti, sauktu par Mazo Staburagu.”

Ap 2000. gadu atmiņas par Liepavotu uzrakstījusi 1918.g. Vīgantes parkam tuvējos Rijniekos dzimusī Vilma Apsalone: “No lielā zaļumplača uz Daugavu pie Liepavota lai nokāptu, bija koka kāpnes, kuras, bieži daudzo kāju mītas, bija bojātas un kāpšanai neērtas. Nonākot pie Liepavota, augšpusē bija izveidots paliels baseiniņš, kur avotiem satecēt. No baseina tālāk ūdens tecēja pa stāvo pakrasti uz Daugavu. Lai redzētu Liepavotu kopumā, vēl bija jākāpj pa koka kāpnītēm uz leju, pa kurām bieži nācās ne kāpt, bet šļūkt, turoties pie apkārtējiem kokiem.”⁸⁷

Siliņš - kalnains mežs pag. ZA stūrī, uz Z un ZA no Skudrām un Vairogiem, starp ceļu no Krustakroga uz Skudrām un no Skudrām uz bij. Mucas krogu. Pirmajā pasaules karā Siliņā bijuši vācu armijas nocietinājumi.

Komponists P. Barisons: “Reiz te valdīja šausmas. Klusais priežu sils bija pilns drausmas dzīvības. Reiz te staigāja sveši ļaudis, spožās uniformās tērpti virsnieki, pelēki apakšnieki; atskanēja komandas, pavēles, tauru signāls. (..) Tagadējās mēmās smilšu piekalnes bija kā kurmju izalotas, izrakātas. Garās rindās aizstiepās zemes barakas, dziļi nokalnē paslēpušās, dzelzi un cementu izvelvētas, maziem, zemiem lodziņiem, šaurām ieejām. Šai pazemē mājāja reiz simtiem, tūkstošiem svešu karavīru, un tīros, koptos celiņos atskanēja viņu smago soļu dima, svešas valodas skaņas, bet pāri priežu galotnēm lidoja nāve un šausmas.

Tumša, klusa pavasara nakts. Tālā ceļojumā nogurušie pajūgi, pulciņš lopiņu, ceļotāji iegriežas silā, kur pazemes būdas dod patvērumu pret lietu un negaisu. Tranšeju grāvjiem un dzeloņdrāšu žogiem sakropļotie dzimtenes lauki, izpostītās sētas drupas aicina uz jaunu dzīvi un cīņu. Un tad smaga darba pilnas dienas un atpūta šais zemes būdās.

Tagad šeit cits aiz cita mājā pašu ļaudis, tāpat dzīvības pilna pazeme. Še mēs garajā 8 kambaru barakā, kur mājāja pulka štābs, te arī otras sētas ļaudis, un dzīvojam tikpat kā vienā vien saimē. Tālāk ceļmalas barakās rindā novietojušies tuvākie kaimiņi, un uz otru pusi, tepat aiz muguras, — attālākie. No zemnieku mazajiem skursteņiem kāpj dūmu strūklas. (..)

⁸⁷ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 28.lpp.

Krēslas stundās sēdu pie mazā lodziņa, vāciešu pagatavotā bērza kociņu krēslā, priekšā mazs, arī vāciešu, improvizēts rakstāmgalds ar dažām grāmatām, burtņīcām, klēpī mīļākais draugs — vecā ģitāra."⁸⁸

Staburaga takas - bij. takas gar Daugavas krastu no Vīgantes līdz Staburagam (klintij). Tagad vienu no tām, Daugavai tuvāko, pilnīgi pārklājusi Pļaviņu ūdenskrātuve.

Takas raksturojusi tuvējos Rijniekos dzimušī un augusī Vilma Apsalone: "Virs Liepavota no zaļumu plača un lapenītes pa stāvo Daugavas krasta malu vijās paplata taciņa līdz Staburagam 1 km garumā. Kur avoti vai kraujas traucēja taciņas gaitu, tām pāri bija celti koka tiltiņi. Celiņa malās vietām bija ierīkoti soliņi, kur atpūsties. Otra taciņa vijās no zaļumu plača kalnā. Tālāk taciņa veda pa piekrastes vidus daļu arī līdz Staburagam, un virs Staburaga abas taciņas savienojās. Pakrastē auga dažādi koki, un sevišķi liela bija dažādu šķirņu lazdu bagātība. Riekstu bija daudz, un tie nogatavojās dažādos laikos. Virs Staburaga daudz lielāka avotu bagātība nekā pie Liepavota. Izveidots lielāks ūdens sateces baseins, no kura tas plūda pari Staburagam."

Staburags. Profesors G. Eberhards Staburaga veidošanos skaidro šādi: "Teiksmaino Staburaga šūnakmens klinti, kuru senatnē Krievijas plostnieki nodēvējuši par Velna Bārdu, baroja un izaudzēja kaļķainie pazemes ūdeņi, kas kā spēcīgs avots izplūda dziļā kanjona augšmalā. Avota spēks nāca no lietus un sniega kušanas un purva ūdeņiem, kas, izsūcoties cauri plānajai ledāja atstātā Daugavas ūdeņu pārskalotā māla kārtai, šķīdināja dolomīta atlūzas un slāņus. Avota ūdeņiem plūstot lejā pa 25-28 m augsto ar sūnām apaugušo dolomīta slāņu sienu un kaļķiem izgulsnējoties sūnās, 9-10 tūkst, gadu laikā pakāpeniski izauga pie dolomītu klints sienas dabiski piecementējies izaugums — šūnakmens stabs ar paplašinātu pārkarenu augšdaļu. Mūsdienās labi zināmais analogs ir Mazais Raunas Staburags Rauņa ielejā, Raunas pagastā, Vidzemē.

Staburaga apakšējo daļu, 4-5 m virs Daugavas vasaras līmeņa, pavasara⁸⁹ palu laikā pa Daugavu nākošais upes ledus ievērojami ārdīja, laika gaitā kraujas piekāvē nogāzās un palika lieli šūnakmens blūķi.

Padomju laikā, pēc plašajiem lauku meliorācijas darbiem tuvākajā apkārtnē, Staburagu "barojošā" avota spēks jaušami apsīka.

Fotogrāfs A. Bite atceras: "Tuvojoties Staburagam, jau pa lielu gabalu varēja dzirdēt tā noslēpumaino šalkoņu. Tā radās no daudzajiem avotiem, kas savus ūdeņus vēla pāri pār varenajiem klints blūķiem. (..) Un kur tad vēl tos lielos skolasbērnu priekus, kad varēji izlauzties cauri ūdens sienai un nostāties zem klints raga apakšā, kā paspārnē, kad tev pāri plīkšķēdams tecēja ūdens. Staburaga Seces puses sienā bija pamatīgi robi. Citi tos sauca par alām, kurās, kā ļaudis runāja, atrodies daudz zelta

⁸⁸ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 32.lpp.

⁸⁹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 33.lpp.

naudas. Un kuru puiku gan nevilināja viegla piekļūšana naudai? Bet pamēģini uzrāpties pa glumajiem klints bluķiem pie šīm alām, un ja vēl aiz apkakles spaiņiem tek ledusauksts avota ūdens... Tas atvēsināja karstgalvjus un zelta naudas tīkotājus."

Pēc Pļaviņu HES ūdenskrātuves uzpludināšanas 1966. g. Staburags tiek appludināts. Latvija ir zaudējusi vienu no izcilākajiem ģeoloģiskajiem dabas pieminekļiem kopā ar retu augu augšanas vietām tā tuvumā (Alpu kreimule u. c).

Staburags bija audzis ilgu laiku. Šūnakmens rags veidojās arvien lielāks un pēc kāda laika no sava smaguma lūza nost un auga atkal. Rags stabā galā. Pie raudošā Staburaga kājām Daugavā gulēja divi lieli klinšu bluķi — bijušie Staburaga „ragi”, kas bija nobrukuši 1861. un 1915. g.

20. gs. 60.ajos gados, kad latviešu tautas, latviešu inteliģences ciņa par Daugavas ielejas un Staburaga saglabāšanu bija zaudēta, toreizējais kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš rakstīja: “Šonakt atvadāmies no Staburaga. Pļaviņu HES celtniecību vairs neapturēt. Atbraucējiem ir vieglāk. Viņi nezina vēsturi un nav nevienam neko solījuši. Tādēļ arī dara, kas vien ienāk prātā. (..) Šā projekta izstrādātāji neņēma vērā, ka Daugavas senleja ir ar republikas Ministru Padomes lēmumu aizsargājams dabas objekts nr. 1.”

Pēdējā vasarā, rudenī un vēl ziemā ļaudis brauca, lai atvadītos, lai vēl reizi paskatītos uz⁹⁰ Staburagu un jau izcirsto, samocīto Daugavas ieleju. Par atvadīšanos no tautas svētvietas atmiņās dalās žurnāliste M. Celmiņa: “Bet mēs 1965. g. vasarā braucām atvadīties no Staburaga... Es toreiz mācījos 11. klasē, bet raudošais Staburags man stāvēja acīs tāpat kā toreiz... Kluss, varens, ar saviem tīrajiem, tīrajiem, kristāldzidrajiem avotiņiem. Klints virsotnē auga balts bērziņš samtainām lapiņām, ar galotnīti uz Daugavu vērdamies. Un upe bija tik mierīga... Mēs vēl ticējām brīnumam un aizejot teicām uz redzēšanos, jo ar jaunības karsto sirdi nedzirdējām, ka Staburags atsaucās — nekad, nekad vairs...”

Staburaga applūšanu aprakstījis Imants Bremze, kura tēvs tajā laikā bijis mežsargs un dzīvojis Liepavotos: “Plūdi naca pa trim vai četriem lāgiem. Pirmais ņēmiens aizsniedza apmēram tik augstu kā pavasara palos. Skatienam nozuda lielie akmeņi Staburaga pakājē. Ūdens tikai neskrēja lejup, varenā straumē šalkdams kā aprīlī, bet draudīgi stāvēja uz vietas. Tā palika dažas nedēļas, un daži jau priecājās, ka varbūt pāries ar to pašu. Krastus ķīķerēdami, mērnieki taču varēja cilvēciski kļūdīties. Koki ap estrādi vēl arvien stāvēja uz kājas.

Kādu vakaru mans sencis iesteidzās istabā varen satraucies, nupat redzējis brīnumu: pa Daugavu augšup vēlies milzīgs stāvvilnis. Putodams, šņākdams un dārdēdams tas virzījies no Kokneses puses garām Liepavotam un nozudis aiz līkuma. Vienīgais apstiprinājums tāda vilņa patiesīgumam varēja būt tāds, ka vecais mežsargs nemācēja fantazēt, lai “sapūstu tik lielu pīli”. Milzīgais vilnis patiešām būs vēlies, lai gan izskaidrot šādu parādību diezgan pagrūti.

⁹⁰ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 35. lpp.

Pakāpeniska ūdens uzkrāšana bija vajadzīga, lai pārbaudītu hidrobūves stiprumu, pavērotu no putna lidojuma, ka topošā Pļaviņu jūra iejūtas jaunajos krastos. Nākamajā kampienā no Staburaga palika redzama vairs tikai pati augša ar mazo bērziņu, patiesībā pusmūža koku, trūcīgajā šūnakmenī augušu."

Citāds bija pie Staburaga kājām guļošo agrāko atlūzu liktenis. Šos lielos klinšu blukus pēc kombināta "Māksla" ierosinājuma ar Dabas aizsardzības komitejas atļauju sazāģēja, sanumurēja un izcēla krastā. Par to tālāko likteni zina pastāstīt bijusī E. Veidenbauma muzeja vadītāja Biruta Leite: 1966.-1967. g. mans galvenais uzdevums bija rūpēties par to, lai rakstnieka E. Veidenbauma 100. dzimšanas dienā Liepas (ciems Cēsu raj. Liepas pagastā — R. A.) kapos tiktu atklāts pieminēklis. Tēlniece Inta Kamara vēlējās šo pieminēkli veidot tikai no Staburaga šūnakmens. 1966. g. rudenī Kultūras ministrijā notika E. Veidenbauma 100. dzimšanas dienas organizēšanas komisijas sēde, kurā Staburaga akmeni (10 m³) piešķīra pieminēkļa veidošanai Pieminēkli Liepas kapos atklāja 1967. g. 1. oktobrī. Citu Staburaga gabalu piešķīra tēlniekam V. Albergam 1905. g. cīnītāju pieminēkļa veidošanai Grīziņkalnā, Rīgā. Tātad no Staburaga šūnakmens Latvijā ir veidoti divi pieminēkļi."

Atmodas gados presē par Staburaga likteni izskanējusi vēl kāda versija. To 1989.g. izteicis milicijas majors P. Jefremovs: "Īsi pirms appludināšanas Staburagu pēdējo reizi nofotografēja, un tad ķērās pie smagākā darba - Staburaga klints tika sadalīta gabalos. Šādu atšķēlumu bija daudz, un tie bija varen lieli. Katrs nogriezumš tika numurēts.

Tā teikt, liec tik vienu uz otra, un Staburagu var atdzīvināt jebkurā vietā. Šie klinšainie milži ilgi snauduļoja Daugavas krastā, bet tad nozuda. Pļaviņu HES celtniecības laikā, lai mazinātu latviešu tautas sašutumu, vēl tika dāvāts viens pieņemams risinājums - Staburagu "atdzīvinās" uz mūžu citā vietā. Šim nolūkam, protams, iedalīja naudu — un ne mazu. Cik atceros, tika minēts miljonos rubļu. Netālu no Jēkabpils, uz salas, pat celtnieki sāka rosīties, bet tad izveidojās Stučkas rajons un celtniecības darbi Jēkabpilī norima, apsīka mūžīgi (mūžīgi gan nedrīkstētu teikt, jo ceru uz taisnīgu brīnumu)."

Līdzīgas ir arī Rūdolfa Liepiņa atmiņas, kurš piedalījies Daugavas krasta koku izciršanā pirms appludināšanas: "No 1954.g. strādāju par koku gāzēju Jēkabpils MRS. 1956. gadā 16 brigādes sūtīja no Vīgantes līdz Koknesei pa visu krastmalu gāzt kokus. Mēs visus kokus gāzām Daugavā, ar "kaķu" traktoru trosēs tos vilka augšā un krāva grēdās uz ceļa. Stāvajos krastos piesējāmies ar virvēm un zāģējām. Pie Staburaga klints laušanas un numurēšanas strādāja atsevišķa brigāde, pavisam sazāģēja 116 klučus. Tos ar "kaķi" cēla uz ceļa, kurš iet gar Vīgantes parku, un lika rindā ar norādi "Šūnakmens".

Visu Staburagu bija paredzēts no jauna uzstādīt Jēkabpilī, upītes krastā. Bet tā nenotika, tos aizveda uz Rīgas Mākslas muzeju un taisīja arī kapu pieminēkļus. Kokus zāģējot, es ozolā atradu sudraba plāksnīti ar dzejoli par Daugavu. To zina Alberts Zarāns Seces pag. Gundegās. Kad Daugavas krasta koki bija nozāģēti, sāka

appludināšanu. Zem ūdens nav neviena šūnakmens no Staburaga klints, tur ir tukšums! Tikai mazais bērziņš uz klints izaudzis par lielu bērzu, ko jau visi zina."

Precizējot Jefremova kunga un Liepiņa kunga atmiņas, jāsaka, ka sazāgēts tika nevis Staburags, bet gan tikai pie viņa kājām dusošās atlūzas jeb Staburaga "ragi".⁹¹

Ir vairāki cilvēki, kuriem izdevies apciemot Staburagu zemūdens valstībā. Tie ir zemūdens arheologi Voldemāra Raina vadībā. 1998.g. vasarā Jūrmalas pilsētas muzeja galvenais speciālists V. Rains ienira 27 m dziļumā līdz pašai Staburaga pakājei, un, lai arī bija slikta redzamība, daļu dzelmē grīmušās klints viņam izdevās nofilmēt - Staburaga klinti klāj dūņas un gliemežvāki. Tā lielāka vairs neaug, bet pamazām drūp, par ko liecina izveidojies nobirumu konuss. V. Rains piedāvā iespēju apskatīt Staburagu nirstot vai nolaižoties ar liftu (tā ierīkošana gan būtu dārga, bet ne neiespējama).

Ja kāds ceļotājs vēlas, braucot pa Daugavas labo krastu, var paraudzīties uz Staburaga vietu pāri ūdeņu plašumam. Rīgas - Daugavpils šosejas malā uz bijušo Zvejnieku pārceltuves vietu norāda Kultūras fonda liktā ceļa zīme "Staburaga ceļš", bet Daugavas malā, akmenī, pie kura kādreiz piestājušas pārceltuves laivas un prāmis, ir tēlnieka Viļņa Titāna 1993.g. iecirsts Staburaga vārds un maza, viegla Kultūras fonda laiviņa, kas vienīgā spēj pārlīgot lielo ūdens klāju.⁹²

Vīgantes parks, senāk arī Liepavota parks — Daugavas kr. krasta, 0,2 km uz Z no Staburaga, pie bij. Vīgantes muižas.

Parkā auguši 64 sugu koki, bet barona fon Bēra lepnums bijis rožu laukums. 20.gs. 20.-tajos gados, kad bijusī muiža un parks nonāca Latvijas valsts īpašumā, bijis paredzēts izveidot vienotu Staburaga un Vīgantes parka ansambli, tas nenotika, tomēr vasarās parks kļuva par iecienītu un plaši pazīstamu brīvdabas sarīkojumu vietu.

Sākot ar 1920.g., te notika dažādi pasākumi. Ir ziņas, ka jau 1923.g. Vīgantes parkā notikuši Dziesmu svētki, kuru virsdiriģents⁹³ bijis vietējais sēlpilietis no Ādmiņiem Jānis Apsalons. Pirmo reizi Jēkabpils apriņķa Dziesmu svētki Daugavas krastā, laukumā pie Liepavota, notika 1924.g. Šo svētku rīkošana kļuva par Vīgantes parka nākamo gadu tradīciju. Tos parasti rīkoja Jāņu dienā. Par to raksta P. Īskalns 1933.g.: "Pēdējos gados šie svētki tiek ārkārtīgi kupli svinēti, jo šurp sarodas svētku apmeklētāji no itin visām valsts malām."

Savukārt Staburaga pagasta simtgadniece Elza Santiņa atcerējusies, ka "Vīgantes parks un Liepavota estrādes nogāze svētkos izskatījās ka raiba sega, jo dziedātāji un dejojāji parasti krasta nogāzi noklāja tautiskām segām, kur apsēsties".

⁹¹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 36.lpp.

⁹² Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 37.lpp.

⁹³ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 36.lpp.

Atmiņās par Dziesmu svētkiem un citiem pasākumiem Vīgantes parkā dalījusies arī Daina Lazdiņa-Skripko no Sunākstes pagasta: “Katru gadu jūnijā, kad zied cerīši, mūsu skolas skolēni piedalās Bērības svētkos Vīgantes parkā pie Staburaga. No daudzām skolām uz svētkiem ierodas dejotāji, dziedātāji, vingrotāji. No Vīgantes muižas, mūzikai skanot, ar karodziņiem rokās svētku dalībnieki nāk no kalna lejā pa kāpnītēm līdz estrādei. Sākas svētki. Katru gadu Jāņu dienā braucam uz Dziesmu svētkiem Vīgantes parkā. Viss baltais lielceļš pilns braucēju izpušķotos pajūgos. Ļaužu pilna piekraste. No Liepavota, veldzējušies ar skaidro, dzidro ūdensmalku, visi steidzas uz Staburagu. Krāšņos tautastērpos, ar ziediem rokās, uznāk svētku dalībnieki. Pāri Daugavai skan novada koru dziedātās dziesmas - skan vienā varenā Daugavas simfonijā.”

1936. g. sarīkojumu laukumā Daugavas krastā blakus nelielajai koka estrādei pēc J. Križus projekta sāka celt jaunu estrādi un nogāzē ierīkoja skatītāju sēdvietas. 20.gs. parks divas reizes smagi cietis. Pirmoreiz - Otrajā pasaules karā, kad vācieši atkāpjoties nozāgēja daudzus lielus kokus. Par šo laiku stāsta divu aculiecinieku atmiņas. Staburadziete Elza Santiņa no Birzēm atceras, ka pirmos posta darbus Vīgantes parkā izdarījuši vācieši, kuri armijas vajadzībām, lai vieglāk varētu pārlūkot apkārtni, parkā izcirta simtgadīgus kokus. Ozoli un sudrabegles gar visu Daugavas krastu gulēja kā līķi... Parkā bija novietota arī vācu kara tehnika.

Ļoti emocionāli Vīgantes parka nopostīšanu savā dienasgrāmatā raksturojis komponists P. Barisons: “4. oktobris 1944. g. Briesmīga kapsēta. Tur viņi guļ, ar saviem slaidajiem ķermeņiem veidodami krustus, krustus - bezgala daudz krustu. Viņu kādreiz slaidi, stalti paceltās galvas nu ir noliektas, sakritušas līdz pašai kraujai, pāri tai, līdz ūdenim. Šausmas, šausmas! Kurp skats veras - celmu rindas, rudi pelēkas, un kādreizējā košā lapotne brūna, sakļāvusies nevarīgi pārklāj kailās klintis, aiziedama trūdu valstī uz neatgriešanos. Tur simtgadīgo varenie stumbri, tur sīkās lazdu atvasītes - viss ir miris. Mani dārgie, visumīļie, mīlie šalcošie krasti! Kur bērnu dienu un jaunības sapņu, jūsmu un dziesmu pievijušies pilni bij varenie, ēnainie zari. Un lapotne liecās kā varens vaiņags ap sudrabaino gultni. Cik daudz, cik bezgala daudz jūs sevī slēpāt prieka un gaviļu. Kā dūcoši bišu bari saulainās vasaras svētdienās jūs aplidoja Latvijas bērni, nākdami gan no Kurzemītes, Vidzemītes, Latgales, Rīgas. Kaut kas iekšā deg un kliegz, redzot šo koklētāju kā ilgu pilnu skatu raugāmieš tālumā - šajā briesmīgajā kapsētā.”

Kokus izcirta, bet estrāde palika, un drīz pēc Otrā pasaules kara taja atsākās senas tradīcijas⁹⁴

No Vīgantes pamatskolas skolotāja Valda Abatnieka atmiņām: “1947.g. Jēkabpils rajona Izglītības nodaļas vadītājs Ģībietis uzdeva sarīkot Bērnu svētkus Vīgantes parkā. Sarīkojām lielu rajona mēroga pasākumu. Tas bija Jāņos, skaistā, saulainā dienā. Svētkos piedalījās 7 skolas: Vīgantes, Sunākstes, Salas, Ābeļu, Seces un 2 Jēkabpils skolas. Bija arī cienasts visiem. Šajā pasākumā ieņēmām 4000 rubļu,

⁹⁴ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 40.lpp.

ko sadalījām starp visām skolām. Vīgantes skolai kā balva tika piešķirtas 500 grāmatas, kas bija sākums skolas bibliotēkai.”

Otro reizi Vīgantes parku izpostīja 1965. un 1966. gadā, kad pēc Pļaviņu HES uzcelšanas izveidojās Pļaviņu ūdenskrātuve. Parka daļā, kuru skāra applūduma josla, nocirta kokus. Bojā aizgāja parka lepnums - estrāde un amfiteātra veidā izkārtotās skatītāju sēdvietas. Ūdens līmenis apstājās pie kraujā esošās skulptūras - “Dainas” - kājām.

Par Vīgantes parka pēdējām dienām pirms tā appludināšanas atmiņās dalās toreizējā parka kopēja mežsarga dēls Imants Bremze: “Ja mans tētiņš ar kaut ko ievērojams, tad vienīgi, būdams Vīgantes parka pēdējais mežsargs. Visbeidzot viņa pienākumos ietilpa krasta teritorijas sagatavošana appludināšanai. Nācās nocirst mazos un lielos kokus, sakraut ugunskurā košuma krūmus, izraut apstādījumus, ko visus pēckara gadus pats bija centīgi aprūpējis. Liela daļa no “Staburaga bērnos” atainotās teiksmainās pakrastes tika nošķibīta kara laikā, bet senču ozolu un liepu celmāja vietā bija saaudzis pamatīgs atvašu mežs. Mana fātera brigāde to izcirta pirmo, Liepavota augšas lielos kokus atstādami pēdējam brīdim. Viņi mānīcīgi cerēja, ka dievi un pērkonis iejauksies cilvēku neprātīgajā rīcībā un nepieļaus nopostīt līdz galam. Blēņas vien bija.

Estrādē, kā jau uz galu, gāja vaļā lielās lustes. Katru svētdienu ļaudis pulcējās uz dziesmām un dejām, uz pašdarbnieku un profesionāļu koncertiem. Daudziem vīgantiešiem vēl atmiņā valmieriešu un liepājnieku brīvdabas teātra izrādes. Masu skatos piedalījās vietējie ar zirgiem un pajūgiem. Vesels bars mežsargu palīdzēja Dullajam baronam Bundulim iegūt vislielāko medni.”

Par parka turpmāko likteni stāsta rakstniece Māra Svīre: “No parka bija palikusi labi ja puse. Tas izskatījās aplaupīts, vienīgi retais zināja, ka tieši caur šo aplaupīšanu bagāts tapis. No Pļaviņu spēkstacijas izmaksām par parku bija atdota ar sešām zīmēm rakstāma sāpju nauda. Varēja sagaidīt, ka naudas saņēmējs - Jēkabpils MRS - Vīgantes parku⁹⁵ nu izkops greznum greznu. Bet gadījās kā jau daždien ar bagātu mantojumu - naudu mantinieks saņēma, bet pašu atvēlētāju aizmirsa.

Pa to laiku bija uznākusi reorganizācija, un pie jaunā saimnieka - Jaunjelgavas MRS - parks esot nokļuvis bez naudas. Tikpat plīks un nabags tas galu galā tika atdots “Staburaga” kolhozam, kura ciemats veidojās tieši aiz parka vārtiem.”

1977.g. pārpalikušais parks beidzot tika ņemts valsts aizsardzībā. Tā platība ir 10 ha. Parkā aug 41 eksotisku koku suga (sveķu lazdas, sarkanais ozols, riekstkoks, u.c.) un liels osis, kura stumbra apkārtmērs 4,05 m (2006.g.). Pa zālieniem čabinās vīngliemeži. Daugavas krastā ūdenim nesniedzamā vieta stāv tēlnieces Aleksandras Briedes atjaunotā skulptūra “Daina”.

⁹⁵ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 41.lpp.

Blakus "Dainai" saglabājies uz estrādi vedušo akmens kāpņu fragments, kas tagad ved tieši ūdenī. Pa šiem pakāpieniem tūkstošiem skaistos tautas tērpos ģērbušos dziedātāju no visām Latvijas malām ir soļojuši svinīgā Dziesmu svētku gājienā uz estrādi.

No "Dainas" uz A, parka dziļumā, ir saglabājušies 3 dīķi vēl no Vīgantes muižas laikiem, bet pašā parka stūrī uzcelta jauna estrāde. 20.gs. 80.-to gadu nogalē parkā aizsākās jauna rosība. Sākās parka sakopšanas un atjaunošanas darbi. Talku aizsācēji bija pensionāri, Ādmiņu māju saimnieki Vilma un Arnolds Apsaloni. Rīgā šajā laikā izveidojās Latvijas Kultūras fonds ar Daugavas komisiju. Vīgantes parks un Staburaga apkārtnē ir to Daugavas ielejas kultūrvēsturisko objektu skaitā, kuru atjaunošanas uzsākšanai piešķirti līdzekļi no Latvijas Kultūras fonda Daugavas programmas. 1989.g. 27. janvārī notika Latvijas Kultūras fonda Daugavas komisijas sanāksme par līdzekļu izlietošanu Daugavas krastu nostiprināšanai, par Lokmanes un Rīteru strautiņu dambju sistēmas atjaunošanu, par Vīgantes parka atjaunošanas un kopšanas darbiem, par piemiņas zīmi Staburagam.

Vīgantes parka Jaunā estrāde uzcelta 1989.-90.g. Staburaga pagastam nav sava kultūras nama, un vasarās visi sarīkojumi notiek parka estrādē. 21. gadu simteni Vīgantes parks sagaidīja saposts, sakopts, ar kārtīgām taciņām, kāpnītēm, tiltiņiem. Atdzimst arī Vīgantes parka dziesmotās tradīcijas.

2003.g. 17. maijā, atklājot Staburaga piemiņas zīmi "Dieva auss", Vīgantes estrādē skanēja dziesmas un dejotāju soļi. Skatītājus priecēja vietējo, kaimiņpagastu un arī Daugavas labā krasta pašdarbnieku koncerts.

Pēdējos gados, sakopjot Daugavas krastu, Vīgantes parka teritorija ir paplašinājusies A virzienā līdz Dzirnupītes līcim. Labiekārtota pludmale un ierīkota telšu vieta. 2006.g. izveidots bērnu rotaļu laukums. Cauri parkam ved taka "Mīta".⁹⁶

Pirmais pasaules karš (1914-1918) Staburaga (toreiz Sēlpils) pagastam pietuvojās 1915.g. augusta beigās. Sēlpils pagastā, līdzīgi kā citur Daugavas kreisajā krastā, kur tuvojās frontes līnija, izsludināja evakuāciju. Speciāli izveidota komisija uzskaitīja lauku saimniecību kustamo un nekustamo īpašumu, sējumu platības un noteica to vērtību. Pēc tam tika dota pavēle nopostīt sējumus un mājas, bet iedzīvotājiem ar mājlopiem doties uz Vidzemi, Latgali vai Krievijas vidieni.

No mājām padzītie ļaudis devās bēgļu gaitās, bet divu naidīgu armiju karavīri raka ierakumus un gatavojās ilgai karošanai. Uz 2 gadiem Staburaga pagastā nostiprinājās Pirmā pasaules kara krievu un vācu frontes nocietinājumu līnija. Šajā laikā radušās daudzās betonētās blindāžas, dzeloņdrāšu aizsargžogi u.c. karošanai nepieciešamās būves. Galvenokārt pēc krievu pavēlniecības iniciatīvas bieži notikušas vietēja rakstura kaujas.

⁹⁶ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 42.lpp.

Lai apgādātu savas pozīcijas ar visu nepieciešamo, vācieši toreizējā Sēlpils pagasta teritorijā no Kalēju stacijas (vēlāk st. Staburags) uzbūvēja divus šaursliežu dzelzceļa atzarus: uz Skudru kalniem un Īlenāniem (Sēlpils pag.).

Par Īlenānu atzara celtniecību atmiņās dalās J. Elksnis: “Pirmā pasaules kara laikā no lielā dzelzceļa tika uzbūvēts šaursliežu pievedceļš, kurš sākās pretim Rubeņu mājām un nepilnu puskilometru gāja paralēli lielajam ceļam, tad pagriezās D virzienā, garām Kaudzītēm, gar Banderu istabas priekšu, tad pāri Piksteres upītei, ar gala punktu kaut kur pie Īlenāniem. Jo tur netālu, Alinānu purvā, bija izveidota stipra aizsardzības līnija ar daudz bunkuriem.”

Otra šaursliežu dzelzceļa līnija tika izbūvēta no Jelgavas - Krustpils dzelzceļa uz Skudru kalniem.

Jēkabpils rajona pieminēkļu aizsardzības inspektors Jānis Amats jau daudzus gadus ir pētījis Pirmā pasaules kara notikumus Sēlpils pagastā. Pirmā pasaules kara laikā Sēlpils pagastā ietilpa arī pašreizējā Staburaga pagasta teritorija. Ļoti sīvo kauju apvidus pie Iepukņiem pašreiz ir gandrīz uz abu pagastu robežas. Kad tapa grāmata par Sēlpils pagastu, Jāņa Amata pētījums vēl nebija pabeigts, tādēļ tālāk sniegts J. Amata sagatavotais apraksts par Pirmā pasaules kara norisi abos pagastos.

Jēkabpils priekštilta pozīcijas. 1915.g. septembrī pēc Sunākstes un Vārnavas kaujām krievu karaspēks atkāpās uz iepriekš sagatavotajām pozīcijām Sēlpils pagastā, kuras jau 1915. gada jūnijā - jūlijā bija gatavojuši vietējie iedzīvotāji kara inženieru vadībā. Izveidojās Jēkabpils placdarms, kurā frontes līnija aizsākās pie Daugavas Sēlpils pagastā un gar Jēkabpili stiepās līdz Daugavai Dignājas pagastā.

J. Amats min šādu krievu karaspēka ieņemto pirmo aizsardzības līniju Sēlpils un Ābeļu pagastā: no Daugavas pie Dopeļem un Dopeļu kapsētas, gar Jēkabpils — Jaunjelgavas ceļa labo pusi, pie Mucas kroga šķērsoja lielceļu un pagriezās gar Piksteres upes kreiso krastu. Tad gar Pūķiem, Bramaņiem, Iepukņiem līdz Kukuļiem, kur nedaudz attālinājās uz R. D no Čakstēniem šķērsoja Piksteri un gar Priekšāniem gāja uz Sēlpils staciju, Cerēkļiem, Alināniem un Alinānu tīreļa Z galu. Tālāk gar Kuplējām, Skanstniekiem, Lejas Rožiem uz Ošānu purva ZA malu.

1997.g. rudenī divi LU Vēstures un filozofijas fakultātes studenti apsekoja Pirmā pasaules kara tranšeju un zemnīcu vietas Lejas Dopeļu senkapu un Robežkroga kapsētas apkārtnē. Viņu pētījums liecina, ka vācu ierakumu līnija bija vēl uz A no Robežkroga kapsētas

Otrā krievu pozīciju līnija sākās Sēlpils pag. Daugavas krastā, Oļu apkaimē, tālāk tā devās uz Krustlīciem un gar Naudīdzānu kalna ZR malu šķērsoja Jēkabpils - Jaunjelgavas lielceļu. Tālāk gar Jucīšiem un Ražotājiem uz Saukas purva ZA galu un pa Priekšānu augstienes R malu pie Sēlpils stacijas sagāja kopā ar pirmo līniju.⁹⁷

⁹⁷ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 44.lpp.

Lai nodrošinātos pret frontes pārrāvumu, krievu karaspēks Sēlpils pagastā bija izveidojis plašu pozīciju tīklu līdz pat Daugavai. Nosacīti par trešo pozīciju līniju var nosaukt ierakumu, blindāžu un artilērijas pozīciju līniju Sēlpils pag. no Sēlpils pilsdrupām pa ceļu uz Kaicumkrogu (Sēliju), tad uz Ausekļiem, Augsto kalnu, Ainavām, Kēniņiem, Sēnotiem un gar Baltiņu ezera R krastu uz Gustiņiem (Salas pag.). Īpaši nocietināti bija Melnā sila kalni, kur aiz strēlnieku ierakumiem atradās artilērijas un zenītartilērijas pozīcijas.

Vēl viena ierakumu virkne Sēlpils pag. stiepās no Vecsēlpils pāri Ķipukalnam uz Siktēriem, Dzeņiem un Viesītes pusmuižu līdz Plaušu kalniem. Sēlpils pag. pozīciju sistēma sedza pieeju 5 plostu tiltiem pāri Daugavai. Tie atradās starp Peņigām (Krustpils pag.) labajā krastā un Daugavas Lielgalvjiem kreisajā krastā; pretim Skanstniekiem Gostiņos (Aiviekstes pag.); augšpus Stukmaņiem (Klintaines pag.) un netālu no Puļpāniem; ierakumu virkne ar dzeloņdrāšu žogiem bija Zelķu dzelzceļa tilta priekšā.

Staburaga pagastā pirmajai vācu ieņemtajai pozīciju līnijai bija aptuveni šāda konfigurācija: no Burmeisteriem pie Daugavas uz Vizbuļiem, Kaktiņiem, Slūzānu kalnu. Tad uz Pundāniem, Iepukņiem gar Ezerpurvu un tālāk uz Sēlpils pag. Upes kalnu. Gar Piksteri šķērsojot Krustpils – Jelgavas dzelzceļa līniju (ap 0,5 km uz R no Sēlpils stacijas), virzās uz Alinānu tīreli, Dekmerēm, Ķīlāniem un Riestiem (Mežmuižu). Visbeidzot gar Ošānu purva D malu, gar Piestiņu un tālāk līdz Dignājai.

Vācu ierakumus sargāja 6-8 rindu plats dzeloņdrāšu žogs. Daudzas blindāžas bija betonētas un ir saglabājušās līdz mūsdienām.

Otra vācu aizsardzības līnija gāja pa Vīgantes - Zilkalnes ceļu. Vēl kāda atvaires līnija Staburaga pagastu šķērsoja no Smilgām un Viļņiem uz Saulītēm (Sonnenhofas pusmuižu) un Trīskantniekiem, tad pagriezās uz Kalna Ķuzāniem. Var secināt, ka Staburaga pagasta lielāko daļu jau 1915. gadā bija okupējuši vācieši.

1916.g. marta kaujas. 1916.g. 27. februārī Mogiļevā, Krievijas armijas virspavēlnieka galvenajā mītnē, sprieda par to, kā atvieglot sabiedroto armijas stāvokli Rietumu frontē pie Verdenas.

Nolēma, ka, lai piespiestu vācu pavēlniecību atvilkt vācu vienības no Rietumu frontes, jārīko uzbrukums vācu un krievu frontē. Atzina, ka vislabāk šādu lielu uzbrukumu organizēt Ziemeļu frontē, kur bija lielākais pārsvars pār pretinieku. Savukārt Ziemeļu frontes iecirknī priekšroka dodama uzbrukumiem no Jēkabpils un Daugavpils placdarma.

Uzbrukums sākās 21. martā. Tas Jēkabpils placdarmā notika 3 virzienos. Labajā spārnā, respektīvi, Sēlpils iecirknī uzbrukumā devās 9 strēlnieku pulki korpusa komandiera ģenerāļa Gandurina vadībā. Strēlnieki spēja pārvirzīties uz priekšu tikai 1,5 verstis. 22. martā Sēlpils iecirknī uzbrukums turpinājās. 23. martā Sēlpils iecirknī ģenerālis Gandurins pavēlēja artilērijas vienībām intensīvi apšaudīt vācu pozīcijas Iepukņu un Pundānu rajonā, lai pēc tam uzbrukumā šo rajonu ieņemtu. Sibīrijas

korpus nakts uzbrukumā mēģināja gūt panākumus uz Z no Krustpils – Jelgavas dzelzceļa līnijas. 24. martā sekmīgi risinājās kaujas Sēlpils iecirknī, kur uzbrukumā devās svaigas sibīriešu vienības pēc spēcīgas artilērijas sagatavošanas uguns pa vācu pozīcijām. 25. martā, ciešot lielus zaudējumus, ģenerāļa Gandurina korpus ieņēma Iepukņus un augstienes pie Pundāniem, taču pret vakaru vācieši pretuzbrukumā augstienes pie Pundāniem atguva.

Neskatoties uz krievu karaspēka skaitlisko pārsvaru šajā frontes sektorā, marta uzbrukumi nedeva vajadzīgos rezultātus, bet zaudējumi bija milzīgi - Ziemeļu fronte Rīgas, Jēkabpils un Daugavpils placdarmā kopumā zaudēja 38 000 kritušo un ievainoto karavīru. Starp šiem zaudējumiem bija arī tie simti un tūkstoši, kuri palika guļot ierakumu starplaukā pie Iepukņiem, Pundāniem, Ezerpurvā un deva šim Sēlpils apvidum nosaukumu Nāves ieleja.

Sēlpilī kaujas turpinās. 1916.g. 10. maijā pulksten 13 vācieši atklāja spēcīgu artilērijas sagatavošanas uguni pa krievu 60. strēlnieku divīzijas ierakumiem pie Dopeļēm, Robežkroga un Iepukņiem. Pulksten 19 vācu vienības devās uzbrukumā pie Robežkroga, bet pusstundu vēlāk arī Dopeļu meža un Iepukņu rajonā. Taču 60. strēlnieku divīzijas pulki ar spēcīgu uguni atsita vācu uzbrukumus.⁹⁸

Pulksten 21 vācu vienības atkārtoti mēģināja virzīties uz priekšu Dzērvju rajonā un apņemt to no D, taču 60. strēlnieku divīzijas strēlnieki uzbrukumu atvairīja. Tajā pašā dienā pulksten 20 krievu 60. divīzijas pulki uzsāka pretuzbrukumu Iepukņiem. Uzbrukumam joprojām nebija panākumu, tas tikai vairoja veltīgu upuru skaitu. Tajā pašā laikā vācu vienības izmēģināja laimi uzbrukumā Kukuļu virzienā, tomēr spēcīgā aizstāvju uguns piespieda tos atteikties no šā mēģinājuma.

Krievu 60. strēlnieku divīzijas pavēlniecība plānoja atkārtotus uzbrukumus, lai Iepukņus atgūtu, taču spēcīgās lietavas Piksterē pacēla ūdenslīmeni. Radās grūtības - lai pievestu rezerves, būtu jāriko pārceltuve, tāpēc 14. armijas korpusa vadība uzbrukumu atcēla.

Vācu Austrumu frontes štāba priekšnieks ģenerālis Ērihs Ludendorfs (1865-1937) atzina, ka krievu uzbrukumos 1916. gada martā vācu 8. armija bija nonākusi kritiskā stāvoklī un tikai nesaskaņotie uzbrukumi liedza krievu 5. armijai gūt uzvaru.

1916.g. marta uzbrukumus vācu nocietinātajam Augustinhofas (Augustmuižas) rajonam nodrošināja 2. Sibīrijas sapieru bataljons. Sapieru spridzinātāju komandu uzdevums bija izspridzināt ejas ienaidnieka dzeloņdrāšu žogus, citas sapieru komandas laboja ceļus un tiltus frontes joslā, ierīkoja pārceltnes. Sibīriešu sapieru spridzinātāju komandām smags uzdevums bija naktī uz 24. martu, kad vajadzēja izspridzināt ejas vācu žogus, kuros bija 10-12 dzeloņdrāšu rindu. Bija vajadzīgi ļoti gari piroksilīna lādiņi. Bataljona 3. rotas leitnanta Nikolaja Kuzmina spridzinātāju komandai uzdeva izspridzināt ejas vācu žogus pie Iepukņiem, bet poručika Vladimira Vernerā komandai nācās to darīt pa labi no Iepukņiem, iepretim

⁹⁸ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 45.lpp.

Pāķiem. Poručiku Verneru smagi ievainoja, sapieriem bija arī kritušie. Sapieri spridzinātāji savu uzdevumu izpildīja. Kājniekiem ceļš bija vaļā.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, Krievijas armijā dienēja un karoja daudzi latviešu virsnieki, apakšvirsnieki un kareivji. Kad organizējās latviešu strēlnieku bataljoni, lielākā daļa pārgāja uz tiem. Arī karaspēka vienībās, kas atradās Jēkabpils placdarmā un Sēlpils frontes iecirknī, karoja latviešu karavīri. 60. strēlnieku divīzijas 237. Strēlnieku pulka bataljonu komandēja apakšpulkvedis Jānis Kalniņš (vecākais) (1867-1942). Viņa bataljons aizstāvēja pozīcijas Piksteres iecirknī, kur notika asiņainas kaujas. Vēlāk Latvijas armijā Jānis Kalniņš (vecākais) uzdienēja par ģenerāli. Par varonību 1917. gada 17. janvāra kaujā pie Ložmetējkalna, Tīrelpurvā, apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni.

Tās pašas divīzijas 239. strēlnieku pulkā Robežkroga pozīcijās rotu komandēja kapteinis Kārlis Berķis (dz. 1883. g. Ceraukstes pag., miris pēc 1945. g.). Vēlāk viņš par varonību kaujā pie Katrīnmuīžas 1916. gada 21.-22. jūnijā apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni.

1917.g. par 60. strēlnieku divīzijas štāba priekšnieku Sēlpils iecirknī iecēla pulkvedi Vilhelmu Jūliusu Kārklīnu (dz. 1878. g. Suntažu pag., nošauts 1942. g. septembrī Krasnojarskā). 1916. gada marta kaujās pie Lepukņiem un Pundāniem uzbrukumus atbalstīja 2. Sibīrijas armijas korpusa 10. atsevišķais smagās lauku artilērijas divīzions, kurā bateriju komandēja poručīks Voldemārs Rauhmanis (dz. 1893. g. Liepājā, miris 02.10.1940. Rīgā). Par varonību Brīvības cīņās kapteinis Rauhmanis apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni.

1915.g. kaujās 60. strēlnieku divīziju atbalstīja 60. artilērijas brigādes podporučīka Kārļa Ādamsona (dz. 1883. g. Rozulas pag., miris 21.09.1941. Soļiļeckas cietumā) baterija. Latvijas armijā Ādamsons uzdienēja par pulkvedi.

Nocietinājumu būvi Sēlpils frontes iecirkni kadu laiku vadīja kara inženieris, sapieru apakšpulkvedis Rolfs Štrombergs (dz. 1877. g. Engures pag., miris 10.03.1939. Rīgā).

Operācija “Hindenburgs”. Krievu un vācu fronte gar Daugavu sakustējās, kad 1917. g. 1. septembrī vācu 8. armijas 11. korpusa pie Ikšķiles forsēja Daugavu un pārrāva krievu fronti līdz Mazajai Juglai. Tas radīja draudus Rīgas placdarmā esošajām 12. armijas vienībām tikt ielenktām. Sākās strauja atkāpšanās, un 3. septembrī vācieši ieņēma krievu atstāto Rīgu.

Divas nedēļas pēc Rīgas sagrābšanas vācu 8. armija veica vēl vienu uzbrukumu – operāciju “Hindenburgs” ar mērķi likvidēt Jēkabpils placdarmu. Uzbrukuma virzienā pret Jēkabpils placdarma rietumu flangu vācieši Sēlpilī koncentrēja ap 250 lielgabalu un 130 mīnmetēju. Tad atklāja neilgu,⁹⁹ bet ļoti koncentrētu artilērijas viesuļuguni pa divu gadu laikā labi izlūkotajām krievu

⁹⁹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 46.lpp.

pozīcijām. Apšaudē viņi izmantoja arī ķīmiskos lādījumus. Biezā migla sekmēja indīgo gāzu iedarbību. 1917.g. 21. septembrī vācu 8. armijas vienības pārgāja triecienuzbrukumā Jēkabpils placdarma R sektoram. Uzbrukuma mērķis - Jēkabpils. Cīņas izvēršanās Sēlpils frontes iecirknī, jo uzbrukumu placdarma centrā traucēja lielais mākslīgais ezers Biržu pļavās. Lai gan placdarms bija labi nocietināts, abas to aizstāvošās divīzijas (60. un 184.) neizturēja vācu ārkārtīgi spēcīgo artilērijas uguni un koncentrēto kājnieku vienību spiedienu, un tajā pašā 21. septembrī vācu vienības ieņēma placdarmu, kas divus gadus bija sedzis Stukmaņu (tag. Pļaviņu) un Krustpils dzelzceļa mezglu.

1918.g. pavasari staburadzieši sāka atgriezties no bēgļu gaitām vācu armijas okupētajā dzimtenē. P. Barisons raksta: “Sveša vara valdīja pār Dievzemīti. Parastā divgalvainā ērgļa vietā valdīja viengalvainais.” Tālāk nākamais komponists apraksta visas procedūras, kādas bēgļus sagaidīja, atgriežoties dzimtenē: “Aizbraucām Līkumu krogā, kur atradās “punkts” (domāta atbraucošo bēgļu reģistrācijas vieta). Vispirms pierakstīja, tad sūtīja uz pirti nomazgāties, ka varētu stādīties kungiem priekšā. Atnāca no pirts. Tad bija jāiet mērīties, gadi jāpasaka un citas smalkas ziņas. Tad gaidījām līdz pulksten 3 pēc pusdienas, kamēr ieradās ārsts Līkummuižā. Tad sarīnāja visus vienā grāvja pusē, un vāciets nostājās ar sarakstu rokās otrā pusē. Tad sauca visus pēc uzvārdiem, un nosauktajam bija jālec pāri grāvim otrā pusē. Kad visi bija izsaukti, tad vāciets pa priekšu un citi pakāļ devās uz muižu, uz ārstu. Tur atšķīra vīriešus no sievietēm. Sievietes laida pa priekšu, pēc tam vīriešus pa vienam pie ārsta. Ārsts paprasa, vai slimš vai vesels, izdod zīmīti, un vari iet atpakaļ uz krogu. Krogā izdeva pareizo pasi, un nu varēja braukt mājās.” Tālāk viņš raksta: “Māju mums vairs nav, tikai mūru drupas, ierakumi, bedres un dzeloņdrāšu žogi. (..) Pamazām pierada pie jaunajiem apstākļiem, smagā darba, diezgan sliktās pārtikas un “apakšzemes” dzīvokļa. Tādos apstākļos bija jāveido jauna dzīve uz vecajiem gruvešiem.”

Liela daļa staburadziešu kara gadus pārlaida Daugavas labajā krastā, Vidzemē. Kā atzina statistika, Pirmajā pasaules karā no visām 370 Sēlpils pagasta saimniecībām tika nopostīti 98%. Zeme bija sapostīta ierakumiem, nocietinājumiem, dzeloņstiepļu mudžekļiem, mājas bija nodedzinātas, tūrumi aizauguši.¹⁰⁰

Beidzoties Pirmajam pasaules karam, par nozīmīgu Sēlpils pagasta kultūras centru kļuva karā maz cietušie Ķuzāni. Tā kā ēkas nebija sagrautas, sāka darboties skola, turpat dzīvoja arī skolotājs, kurš mācīja gan bērnus, gan pieaugušos. Jau 1918./19. g. ziemā Ķuzānos sarīkota pirmā teātra izrāde. Ķuzānos notika sarīkojumi un mēģinājumi. Katra pasākuma programmā bija dziesmas, deklamācijas un arī kādas īsas ludziņas izrādīšana. Bijušas reizes, kad sarīkojumi notikuši trīs nedēļas pēc kārtas, neskaitot vēl daudzos mēģinājumus. 20.gs. 20.-to gadu sākumā šeit darbojās stīgu orķestris, jauktais koris, no kura vēlāk veidojās vīru un sieviešu koris, vīriešu dubultkvartets, vēl dueti un solo dziedātāji. Visos pasākumos aktīvi līdzdarbojās nākamais komponists Pēteris Barisons, piedaloties gan kā izpildītājs, gan kā diriģents.

¹⁰⁰ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 47.lpp.

Kad 1928. g. atjaunoja Sēlpils pamatskolu, 5. un 6. klase no Ķuzāniem atgriezās tajā. Tika atjaunots Bērziņu klubs pie Sēlpils stacijas, un sabiedriskie pasākumi vairs nenotika Ķuzānos, bet Bērziņos, reizēm arī Sēlpils pamatskolā.

Ja Ķuzānos sarīkojumi notika gada aukstajā laikā, tad Vīgante bija vasaras brīvdabas sarīkojumu vieta. Sākumā tie notika līdzenā Daugavas krasta laukumā virs Liepavota, vēlāk laukumu labiekārtoja, uzcēla estrādi.

Šim laikam bija raksturīga daudzu un dažādu biedrību dibināšana. Jau 1920.g. bija nodibināta Kultūras veicināšanas biedrības nodaļa "Staburags", kas daudz darīja Vīgantes parka sakopšanā. Biedrībai bija savs koris J. Apsalona vadībā, un tā rīkoja dažādus pasākumus.

Biedrībai bija piešķirtas Vīgantes pils drupas līdz ar "klāt stāvošu pils dārzu un nelielu zemes laukumu, kas kopēji iztaisa apmēram 2 ha platības". Biedrība 1933.g. jau bija izstrādājusi Valsts būvvaldē apstiprinātu Vīgantes pils atjaunošanas projekta būvplānu, bet līdzekļu trūkuma dēļ vēl līdz šim nebija spējīga to realizēt dzīvē.

Šajā laikā vienlaicīgi pastāvējušas vēl divas kultūras veicināšanai paredzētas biedrības: "Staburaga dziesmu svētku biedrība" un "Dziesmu un skaņu mākslas biedrība".

Novada kultūras dzīvē notikums ar lielāko, tālāko un plašāko skanējumu bija Staburaga dziesmu svētki, kas notika Vīgantes parka sarīkojumu vietā pie Liepavota. Šie svētki parasti tika rīkoti Jāņu dienā, 24. jūnijā.

Par dziesmu svētkiem un citiem pasākumiem (ziedoņa svētki, bērnu svētki, aizsargu balles), kas risinājušies Vīgantes¹⁰¹ parkā un citās vietās, liecības glabā komponista P. Barisona dienasgrāmata. Kā viņš rakstījis 1944. g., dziesmu svētki Vīgantē līdz tam laikam bija skanējuši 20 reizi. To virsvadītājs parasti bija slavenais diriģents Teodors Reiters (1884-1956), bet svētku atklāšanā vairākas reizes piedalījies izglītības ministrs. Tomēr pirmo dziesmu svētku virsdiriģents un visa pasākuma dvēsele bija vietējais muzikāli apdāvinātais cilvēks Jānis Apsalons. 30. gadu otrajā pusē Vīgantes parkā uzcēla estrādi, bet iecerētās "gaismas pils" celtniecība palika neīstenota.

Otrā pasaules kara laika Vīgantes parks, Staburags un viss Daugavas krasts zaudēja lielo, skaisto koku rotu. Neraugoties uz postījumiem, jau 1947.g. vasarā Vīgantes parkā notika Jēkabpils rajona bērnu svētki, kuros piedalījās 7 rajona skolu audzēkņi. Šo svētku organizators un vadītājs bija enerģiskais Vīgantes pamatskolas skolotājs Valdis Abatnieks. Nākamajos gados atdzima arī dziesmu svētku tradīcijas, bet... ne ilgi. 60. gadu vidū Vīgantes estrādi appludināja Pļaviņu ūdenskrātuve. Daugavas krasta augstākajā daļā kāds gabaliņš Vīgantes parka vēl saglabājās, un šajā

¹⁰¹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 51.lpp.

parka daļā atkal tapa brīvdabas sarīkojumu vieta, kas 1989./90.g. kļuva par Vīgantes parka Jauno estrādi.

Sakoptajā parkā un jaunajā estrādē 1990.g. notika pirmie atjaunotie dziesmu svētki. Tagad dziesmoti pasākumi Vīgantes parkā notiek ik vasaru. 1999. g. vasarā Vīgantes parka estrādē notika jauns pasākums: Pēterdienas Staburagā, kas veltītas komponista P. Barisona atcerei. Ik pārgadus no dažādām Latvijas malām uz šejieni brauc kori, lai skandētu komponista sacerētās kora dziesmas.

90. gadu vidū no pagātnes aizmirstības izcelta vēl kāda jauka vēstures lappuse. 1995. g. 26. aprīlī Staburaga pagastā viesojās Valsts prezidents Guntis Ulmanis. Viņš kopā ar Vīgantes pamatskolas mazpulcēniem piedalījās Vienības birzs atjaunošanā pļaviņā Daugavas krastā pie noslīcinātā Staburaga.¹⁰²

Krogi. Bez viensētām un ciemiem īpašs lauku ainavas elements vēl 20. gs. sākumā bija krogi. Krogi parasti bija garas ēkas ceļa malās, arī pie baznīcām, pārceltuvēm, plostojamu upju krastos. Vienā ēkas galā parasti bija stadula zirgiem, otrā - lielā istaba (ļaužu istaba) ar lielu krāsni un vēl divas mazākas istabas: kungu istaba un paša krodzinieka dzīvojamā telpa. Kungu istaba bija labāk iekārtota, tajā uzturējās smalkākā publika. Krogi reizē bija alkoholisko dzērienu un citu preču pārdotava, dzertuve un tirdzniecības vieta. Krogū uzpirka labību un linus. Krogū pulcējās zemnieki, gan kalpi, gan saimnieki, lai saimes deramās dienās vienotos par darba piedāvājumiem, nereti te svinēja arī ģimenes godus. Satiekoties krogos, zemnieki pastāstīja cits citam jaunākos notikumus, tāpēc radies sakāmvārds: “Ej krogū, būsi gudrs.” Krogus bija arī zemnieku sapulču un apspriežu vieta.¹⁰³

Staburaga pagasta Jaunjelgavas - Jēkabpils ceļš gāja tuvu Daugavas krastam, un šejienes krogi kalpoja gan Daugavas plostniekiem, gan sauszemes ceļu gājējiem.

Pirms dzelzceļa izbūves strūgu vadītāju un plostnieku mājupceļš veda kājām gar Daugavas krastu. Šeit arī, iespējams, slēpjas izskaidrojums daudzajiem krogiem agrākā Sēlpils pagasta teritorijā. Pirms apmēram 100 gadiem un arī mazliet vēlāk tagadējā Staburaga pagasta teritorijā bija 7 krogi. Ja ceļotāji brauca no Sēlpils puses, pirmais viņus pie Piksteres tilta sveica Mucas krogs, bet, izbraucot no pagasta Jaunjelgavas virzienā, pie Seces pagasta robežas pavadīja Slazdukrogs. Pa vidu vēl bija Robežkrogs, Sarkanais krogs un Krustakrogs, bet pagasta D daļā Bērziņkrogs un Egles krogs. Ja Staburaga platību dalām ar krogu skaitu, sanāk viens krogus uz katriem 8 km².

Latvijas brīvvalsts laikā ne tikai likvidēja pašus krogus, bet vārdu “krogs” pat izskauda no vietvārdiem. Slazdukrogu pārdēvēja par Slazdām, Krustakrogu nosauca par Bruņeniekiem, Robežkrogu par Kadiķiem, Sarkanais krogs par Muktiņiem, Egles krogs par Eglēm, Bērziņkrogu par Ozolsalām. Mūsdienās bijušais Slazdukrogs un

¹⁰² Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 52.lpp.

¹⁰³ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 65.lpp.

Krustakrogs ir atguvuši vēsturiskos nosaukumus, bet Robežkrogs kļuvis par ciema vārdu.¹⁰⁴

Staburaga pārceltuve, Zvejnieku - Vīgantes pārceltuve - bij. Daugavas pārceltuve starp Zvejniekiem Daugavas labajā krastā un Staburagu (klinti) Daugavas kreisajā krastā. Pārceltuve atradās mazliet augšpus Staburaga klints. Daugavas stāvajā krastā uz pārceltuvi bija ierīkots nobraucamais ceļš. Gājēji pie Daugavas varēja nokļūt pa 100 pakāpienu kāpnēm. Gan ceļu, gan kāpnes appludinājusi Pļaviņu ūdenskrātuve. 20.gs. 90. gados Daugavas krastā ierīkota piemiņas vieta ar skatu uz plašo upi. Pretējā krastā, bij. pārceltuves Zvejnieku pusē, novietots tēlnieka Viļņa Titāna veidotais uzraksts "Uz Staburagu".

Lūk, kā bijušo Staburaga pārceltuvi raksturo G. Dreiblate: "Šeit pāri upei kursē Staburaga pārceltuve. Šī pārceltuve pieder Zvejnieku māju saimniekam Andersonam. Ceļ viņš parasti divatā ar savu puisi. Tā kā Andersonam ir arī zeme kopjama, celtuve strādā tikai ik pārdienas. No Vīgantes puses saimnieki regulāri ved pienu un krējumu uz pienotavu uz Rīteru pienotavu. Jo sevišķi šī celtuve vajadzīga tūristiem, kas vasaras dienās kā svētceļojumā dodas uz Staburagu. Vīgantes parka estrādē ik vasaru notiek dziesmu svētki. Tad celtuve ir līgotāju pārpilna un dziesmas līgo līdzī no viena krasta uz otru."

Drūmas atmiņas par šo vietu ir saglabājušās Biržu saimnieka Santiņa meitai Spīdolai Lejniecei: Daugavas malā pie Staburaga pārceltuves bija tāds līdzens laukumiņš, kurā Otrā pasaules kara laikā, vāciešiem atkāpjoties, bija daudz kritušo vācu karavīru. Šie karavīri vasaras svelmainajā saulē neapbedīti bija gulējuši ilgāku laiku, un, kad kara virpulis aizvēlās tālāk, kritušie jau bija sadalīšanās stadijā (šo skatu S. Lejniece redzējusi savām acīm). Tad tuvāko māju vīri karavīru mirstīgās atliekas sadedzinājuši, bet¹⁰⁵ pelnus aprakuši ceļa malā, Klinšu tuvumā, un šajā vietā uzlikuši lielu laukakmeni. Traģiskais notikums ir jau pagaisis no ļaužu atmiņas, bet lielais laukakmens, kaut bez krustiņa, bez rakstu zīmēm, vēl ir liecinieks pirms 60 gadiem notikušajam.

Staburaga stacija. Staburaga dzelzceļa pietura, Kalēju stacija - dzc. Pietura pag. D daļā Jelgavas - Krustpils dzc. Līnijā. Oficiāli dzelzceļa līnija atklāta 1904. g., toreiz tās nosaukums bija Ventspils – Maskavas - Ribinskas dzelzceļš. Pirmā pasaules kara gados Staburaga staciju sauca par Kalēju staciju. Stacijas ēka celta 1928. g., vācu okupācijas laikā nodedzināta, pēc kara atkal atjaunota. Žēl, ka uz 100. dzimšanas dienu stacija pamesta novārtā, jo kopš 2001. g. pa šo līniju pasažieru pārvadājumi vairs nenotiek.

Staburags. Vīgante - ciems starp Daugavas kr. krastu Z un Jaunjelgavas – Jēkabpils ceļu D Jaunais ciems atrodas nedaudz uz D no bij. Vīgantes muižas, abpus Vīgantes - Zilkalnes ceļam. Izveidojies kolhoza laikā. Ir 2 ielas — Parka iela un Zemgales iela.

¹⁰⁴ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 66.lpp.

¹⁰⁵ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 117.lpp.

Parka iela ir Vīgantes - Zilkalnes ceļa posms no Vīgantes parka līdz Jaunjelgavas - Jēkabpils ceļam. Zemgales iela ir perpendikulāra Parka ielai un apbūvēta ar privātmājām. Ciemā ir Staburaga pagasta padome, bibliotēka, ģimenes ārsta prakse, veikals, pasts. Vīgantes parkā 80.-to gadu beigās uzcelta jauna estrāde, kas pamazām pārmanto Liepavota estrādes tradīcijas. Saimnieciskā darbība notiek SIA "Velmaraiši" darbnīcās Avotos un kokzāģētavā

Ciēmam vairākkārt mainīts nosaukums. Padomju gados to sauca par Staburagu (Staburaga kolhoza centrs), tad atjaunoja seno, vēsturisko Vīgantes vārdu. 1999. g., lai saglabātu Staburaga vārdu, ciemu atkal pārdēvēja par Staburagu. Liekas, Vīgantes vārds šai vietai ir daudz piemērotāks un ērtāk lietojams, jo nav vienmēr jāpaskaidro, par kuru Staburagu ir runa - par klinti, ciemu, pasta nodaļu vai mājām.

2000. g. Staburagā bija 183 iedzīvotāji, 2006. g. - 154.¹⁰⁶

Vīgantes muiža. Latvijas laikā atjaunotajā muižas saimniecības ēkā, kas bija piešķirta Staburaga piensaimnieku sabiedrībai, bija krejotava, veikals, pasts un sarīkojumu zāle. Otrajā pasaules karā šī ēka atkal nopostīta. Mūsdienās no Vīgantes muižas atlicis vien robežakmens, mūra žoga fragments un daļa no Vīgantes parka ar dīķiem.

Ar Vīgantes muižu saistās divu brāļu - Pilskalnes mežsarga dēlu - Ernesta un Pētera Izkalnu dzīve. Trešais brālis Kārlis Izkalns mūža beigās uzrakstījis plašu atmiņu stāstījumu par savu novadu, kurā gūstam ziņas arī par Vīganti.

Ernests Izkalns dzimis ap 1880.g. Pilskalnes muižas mežsarga ģimenē. Barons Lintens-Rekenbergs apdāvināto zēnu pieņem par mācekli. Vēlāk Ernests tiek pārcelts uz baronam piederošo Eķengrāves muižu par muižas pārvaldnieku. Taču pēc kāda romantisku motīvu izraisīta skandāla ir spiests no Eķengrāves aiziet. Barons ieteic E. Izkalnu Vīgantes muižas īpašniekam Bēram, un 1910.g. viņš kļūst par muižas pārvaldnieku Vīgantē.

Par Ernesta dzīvi un darbu Vīgantē atmiņās dalās brālis Pēteris: "Muižkunga alga Vīgantē bija 600 rubļu gadā. Varēja turēt divus zirgus izbraukšanai, tāpat malka, dzīvoklis, sakņu dārzs bija par velti. Varēja turēt 1 govi, cūku. Viņa laikā no Eķengrāves uz Vīganti pārcēlušās strādāt 8 kalpu ģimenes (sk. 277. art. pielik.). Iskalniņš (tā viņu dēvēja laikabiedri) Vīgantē nodibinājis orķestri. Applāvībās ballējušies 3 dienas. Pats Iskalniņš nemitīgi ķīdojies ar sievu Idu, kura aiz spītības nobeigusi govi un cūku un sadedzinājusi 300 rubļu. 1914.g. Iskalniņš iesaukts kara dienestā. Frontei tuvojoties, Izkalna ģimene dodas bēgļu gaitās uz Vidzemi. Pēc kara viņi atgriežas Vīgantē."

Brālis Pēteris Pauls Alfrēds Izkalns ir 5 gadus jaunāks par Ernestu. Viņš beidzis Jēkabmiesta tirdzniecības skolu. Tad mācījies dzelzceļa tehnikumā Krievijā. Pēc barona Lintena ieteikuma Pēteris dienestā kalpo ķeizara gvardē. Pirmajā pasaules

¹⁰⁶ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 118.lpp.

karā ir ķeizara bruņuvilciena lokomotīves vadītājs. Viņš ir ķeizara aresta aculiecinieks 1917.g. Ar Neretas mācītāja galvojumu 1920. g. atgriežas Latvijā un kalpo dzelzceļa dienestā. Tad saslimst ar tuberkulozi. Ciemojoties pie Ernesta, iepazīstas ar Elzu Šteinbergu, agrākās Vīgantes lopu muižiņas Bīķernieku (tag. Seces pag.) saimnieci. 1928.g. viņš aprecas ar Elzu, tādējādi nodrošinot sev brīvu dzīvi — medī, zvejo, iepazīst apkārtni un uzraksta grāmatu “Staburags. Latvijas teiksmainākā senvieta un vadonis pa Staburaga kūrortu”. Grāmatu publicē 1933. g., pēc autora nāves. Savā darbā P. Izkalns sniedz Vīgantes muižas aprakstu:

“Vīgantes muiža nav tik sen nodibinājusies. Vēl šejienes vecākie cilvēki atceras, ka viscaur, kur tagad redzam muižas ēkas un laukus, bijis plašs, liels mežs, apaudzis ar dižiem, veciem kokiem. Mežs tad ticis nocirsts, un tā vietā pa nedaudz gadiem ierīkojusies muiža ar plašiem laukiem, pļavām un attālākiem mežiem. Tas norāda, ka šī muiža ir dibinājusies daudz vēlākos laikos kā citas bruņniecības muižas. Tas pa daļai būtu izskaidrojams ar to, ka pēdējās ir nodibinājušās vispirms tur, kur bija labākas zemes un citi izdevīgāki apstākļi, bet Vīgantes muižas laukos nav tik auglīgas zemes. Sakarā ar to Vīgantes muiža ir pārgājusi no rokas rokā, jo tikusi vairākas reizes pirkta un pārdota. Tā kā nesenās pagātnes gadu 50-tos ir pārmainījušies tepat pie desmit Vīgantes muižas toreizējo saimnieku. Kā pēdējais no tiem ir pieminams Bērs, kura pēcnācējiem tagad ir pārgājis muižas centrs ar apmēram 50 ha platību. Bet pie šī centra ir piešķirta gandrīz visa pārējā Staburaga parka daļa, kas robežojas tūlī nelielā attālumā augšpus Liepavota. (..) Pārējā Vīgantes muižas daļa ierīkotas vairāk kā 30 jaunsaimniecības. (..) Visur tagad redzam saceltas jaunās saimniecību ēkas ar parasto latvisko iekārtu un gaumi.

Vīgantes piensaimnieku sabiedrība ir dibināta 1922. gadā. Šai biedrībai ir piešķirta viena no bijušām muižas saimniecības ēkām. Šī lielā mūra ēka ir bijusi galīgi nopostīta, bet tagad jau gandrīz visumā atjaunota un ierīkots krejošanas punkts, (..) arī Staburaga telefona centrāle un pasta palīgnodaļa. Turpat atrodas koloniālpreču veikals, ērta biedrības saiešanas zāle, un ēkas bēniņu stāvā tiek ierīkota plaša izrāžu un dejas zāle.

Kultūrveicināšanas biedrības nodaļa “Staburags” nodibinājusies 1920. g. (..) Šī biedrība sarīko kārtējos izrīkojumus Staburaga parkā pie Liepavota. Biedrības īpašumā ir piešķirtas Vīgantes pils drupas līdz ar klāt stāvošo pils dārzu un nelielu zemes laukumu, kas kopēji iztaisa apm. 2 ha platības. Šī laukuma attālākā stūrī ierīkota arī zirgu¹⁰⁷ novietošana izrīkojumu apmeklētājiem. Biedrība jau ir izstrādājusi apstiprinātu Valsts būvvaldē Staburaga pils atjaunošanas projekta būvplānu, bet līdzekļu trūkuma dēļ vēl līdz šim nav spējusi to realizēt dzīvē. Turklāt ar sevišķu uzsvaru vēl jāpiezīmē, ka ar šo biedrību ir nākušas savienība “Staburaga dziesmu svētku biedrība” un vēl otra “Dziesmu un skaņu mākslas biedrība” un tās priekšgalā stāv Jēkabpils valsts vidusskolas mācību spēki.”

¹⁰⁷ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 124.lpp.

Vīgantes parka Jaunā estrāde Daugavas kreisajā krastā, Staburagā, Vīgantes parka A malā, uz Z no Liepavotiem. Tās celtniecību rosinājis un ar Latvijas Kultūras fonda atbalstu īstenojis bijušā kolhoza “Staburags” priekšsēdētājs Gunārs Ratņiks. Estrādi projektējusi Aizkraukles (toreiz Stučkas) rajona arhitekta Ilma Valdmāne. Doma par estrādi bijusi jau agrāk, taču finansiālo grūtību dēļ tās celtniecība notika tikai 1989./90.g. Toreizējā projektā kopā ar estrādes celtniecību bija paredzēts ierīkot arī atpūtas vietu tūristiem un izveidot Staburaga novadpētniecības muzeju, taču ieceres netika īstenotas.

Vīgantes parka Vecā estrāde, Liepavota estrāde, Staburaga izrīkojumu laukums pie Liepavota - bij. brīvdabas sarīkojumu vieta Daugavas kr. krastā, laukumā tieši virs Liepavota.

Pie paša Liepavota, ļoti stāvajā, klinšainajā Daugavas krastā, atradās plašs, jauks līdzenums. Tas bija tā sauktais Staburaga izrīkojumu laukums pie Liepavota. No šā laukuma augstāk pacēlās lēzena nogāze, un tālāk tās līdzenajā virsmā auga Staburaga parka milzene liepa, kura bija izpletusi zarus pretī Liepavota teiksmainajai lejai. 20.gs. 20.-tajos gados laukumā notika dziesmu svētki, bērnu svētki u.c. pasākumi.

30.-tajos gados pēc Mežu departamenta arhitekta J. Križus projekta izrīkojumu laukumā pie Liepavota uzcelta estrāde 800 dziedātājiem, bet augstāk, lēzenajā nogāzē, ierīkots 10 000 skatītāju sēdvietu. Estrādes būvei izmantoja Daugavas krasta dolomīta plāksnes, pamatos tika mūrēti akmeņi no vecajiem pils mūriem. Estrādi atklāja 1939.g. 24. jūnijā.

2000.g. Staburaga pag. vecākā iedzīvotāja Elza Santiņa atcerējās, ka viņas tēvs pelnījis, ar diviem zirga pajūgiem vezdams akmeņus estrādes būvei. Vienu pajūgu kučierējusi arī Elza. “Pie Avotiņiem lauza dolomīta plāksnes un veda Vīgantes parka estrādes būvei.”¹⁰⁸

Vīgantes pamatskola - pag. DR daļā, 0,2 km uz A no Vīgantes - Zilkalnes ceļa krustojuma ar Robežkroga - Zvilnu ceļu, uz DA no Zvilnām. Pirmā skola bijusi Daugavas krastā, Zvirgzdos (dib. 1890. g.), pēc tam pārcelta uz pašreizējo vietu, kur toreiz bijusi sarkana ķieģeļu ēka. Skolā bijusi 1 klases telpa, sadalīta 3 daļās. Klasē bijuši 9 bērni, katrā varēja sēdēt 9 skolēni. Telpā vēl bijusi harmonija, katedra, tāfele, galds, pie sienām kartes.

Ir saglabājies apraksts par Vīgantes skolas darbu 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā. Galvenie mācību priekšmeti: katķisma izskaidrošana, Bībeles stāsti, ģeogrāfija, rēķināšana, zīmēšana, dabaszinības, vingrošana, dziedāšana (katru dienu), sākumā latviešu valoda, bet vēlāk tikai krievu valoda un gribētājiem arī vācu valoda. Mācību gads sākās 15. oktobrī un ilga līdz 15. aprīlim. Skolas apkopšanas darbus veica paši bērni. No kaimiņu mājām Zvilnām piegādāja ūdeni. Paši kurināja krāsni un mazgāja telpas. No skolēnu vidus katru nedēļu bija savs uzraugs, kas atbildēja par

¹⁰⁸ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 129.lpp.

kārtību. Mācījās ap 70 bērnu. Par skolotāju strādāja Zvirgzdiņš, viņš vadīja arī skolas kori. Pēc Zvirgzdiņa ierosinājuma Vīgantē tiek sarīkoti pirmie zaļumi. Nākamais skolotājs ir Grundmanis, strādā ilgu gadu, ir stingrs savās prasībās, un laikabiedri viņu sauc par "īstu Dieva cilvēku". Pirmā pasaules kara laikā skola nedarbojas. Pēc Grundmaņa uz neilgu laiku ir skolotājs Grīnbergs, viņam seko skolotājas Pļaviņa un Apsalone.

P. Barisons 1922. g. 22. decembrī dienasgrāmatā raksta: "Šovakar bērnu izrīkojums Vīgantes skolā, uz kuru bijām uzaicināti spēlēt. Kad nonācām galā, bij laba krēsla pulkst. 4, bet izrīkojums sākoties tikai 6. Atlikušo laiku pavadījām pie harmoniuma skolotāju istabā. Ieradās arī visa vīgantiešu "inteliģence" un "pīlāru sabiedrība", un tātad omulības, filozofisku slēdzienu un asprātīgu sarunu netrūka...

Vakara programmā kā pirmā bija koncertdaļa. Dziesmas bija ļoti vāji iestudētas, bet teātris atstāja diezgan patīkamu iespaidu. Pēc priekšnesumiem, kā jau parasts, sākās dejas. Tā viss pagāja diezgan vienmuļīgi, beigās norēķinājām pa 2 "ozoli" katrs un gurdiem soļiem devāmies mājup.

1924.g. vecgada vakarā Vīgantes skola notika pasākums ar sekojošu programmu: vispirms 6 referāti, tad kora dziesmas, dubultkvarteti, deklamācijas, Jaungada eglītes dedzināšana un dejas."

Skolas ēka bija kļuvusi par šauru, un 20. gs. 30.-to gadu vidū skolas padome nolēma celt jaunu ēku. Jaunās ēkas celtniecībā čakli iesaistījās skolēnu vecāki, pagasta aktīvākie ļaudis, pedagogi. Materiālu celtniecībai bija sagādāts tik daudz, ka ēkai varēja celt pat 3 stāvus.

Pa šo laiku bija mainījusies skolas padome, un tās jaunais sastāvs ar Ārguli priekšgalā uzskatīja, ka "nav nekādas vajadzības māžoties - lasīt un rakstīt iemācīties vietas pietiek", un 3. stāvu nebūvēja. 1936. g. uzsāka jaunās skolas būvniecību. Celtniecības laikā mācības notika Renceļos.

Jaunās skolas būvniecību pabeidza 1938. g., un, tā paša gada 30. oktobrī iesvētīta, darbu sāka jaunā Vīgantes pamatskola.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 125.lpp.

3. nodaļa. Vēsturiskas liecības par reljefa izmaiņām Jaunjelgavas novada teritorijā Daugavas krastā

Papildus vizuālajiem materiāliem, kas tiek sniegti pielikumā, Daugavas ielejas saimniecisko funkciju labākai izpratnei šeit tiek sniegts vēsturisko materiālu tekstuāls izklāsts.

Lejasdaugavas ieleja ir savdabīgs Viduslatvijas zemienes dabas apvidus, kas ietver Daugavas ieleju no Aiviekstes līdz Salaspilij un tās atzarus – Rīterupītes un Lauces ielejas. Šis ir visvairāk pārveidotais dabas rajons Latvijā, jo lielu tā daļu aizņem Pļaviņu, Ķeguma un Rīgas HES ūdenskrātuves. Staburaga pagastā Pļaviņu HES ūdenskrātuve aizpildījusi Daugavas kanjonveida ieleju, noslīcinot unikālo saldūdens kaļķiežu klinti - Staburagu upes krasta dolomīta kraujas malā, teiksmaino Liepavotu, daļu Vīgantes parka, Piģēnu grūbi, Piģēnu apmetni un daudz ko citu.

Zudusī teritorija bija pats izcilākais un skaistākais dabas objekts Latvijā - ap 40 km garais Daugavas ielejas posms no Pļaviņām līdz Lauces ietekai. Tieši šo ielejas daļu jau pirms Otrā pasaules kara atzina par pašu unikālāko Latvijas dabas veidojumu, kur vienreizējs ir ne vien reljefs un ūdeņi, bet arī augu valsts, mikroklimats - citiem vārdiem sakot, viss dabas komplekss. Jau 20.gs. 20.-30.-tajos gados tika apspriesti jautājumi par pirmā nacionālā parka dibināšanu, nosaucot to par Kokneses nacionālo parku.

Par Daugavas ieleju un tās veidošanos ģeogrāfijas profesors Guntis Eberhards rakstīja: “Staburaga pagasta Z un ZR daļa ietilpst vairākus kilometrus platajā Daugavas ielejā, aizņemot tās augšējā stāva kvartāra nogulumos iegrauzto līmeni, savukārt šauro, dolomītos iegrauzto kanjonveida apakšējā stāva daļu ar krācaino Daugavas gultni tagad slēpj Pļaviņu ūdenskrātuve. Pagasta robežās senās Daugavas ielejas 15-20m augstais pamatkrasts, sākot no Piksteres, dabā labi redzams un izsekojams vairāk nekā 4km garumā gar šoseju aiz Mintautiem, Ceriņiem, Slūzāniem un Aijām. Pie Slūzāniem pamatkrastā paceļas pagasta Z daļas augstākais punkts - Slūzānu kalns (108,9m vjl.).

Tālāk Seces virzienā senkrasts slēpjas Vīgantes mežā, kur to saposmo Stalānu un Migļu upīšu (grāvju) ielejas. No jauna tas sevišķi labi iezīmējas gar mežaino pauguru joslu pie Saulītēm, Ceplīšiem, Pļavniekiem, lai atkal nozustu skatienam mežaino pauguru apvidū gar tā saukto Gaiļu kalnu piekāji jau ārpus pagasta robežām.

Senais Krustakrogs un Slazdukrogs atrodas Daugavas ielejas plašajā, lēzenajā augšējā stāvā, uz Vīgantes sensalas malas. Krustakrogs celts uz lēzena Daugavas straumes saskalota smilšu vaļņa.

Otra - mazāka sensala (Vadiņu sensala) sazīmējama uz D no Krustakroga.

Pļaviņu ūdenskrātuves ūdeņiem appludinot līdz 25-30 m dziļo Daugavas kanjonu un iespiežoties pa šaurajām un stāvajām gravām un upīšu (Piksteres,

Dzirņupītes) ielejām, kas sašķēla ielejas dolomīta krauju, izveidojās robota, līčaina krasta līnija. Appludinātajos Daugavas krastos uz visiem laikiem tika zaudētas mājas, kas atradās uz šaurām, gleznainām Daugavas kanjona terasēm: Pīgēni, Kaktiņi, Daugavas Grietiņas, Brankas, Krumeši.

Kad Pļaviņu HES 1966.g. bija sākusi darbu, Staburaga rajonā izveidojās 30-35 m dziļš un līdz 1,2-1,5 km plata, gara ūdenskrātuve. Pirms uzstādīšanas krāčainās, mūžam čalojošās Daugavas platums vasarās te bija tikai 200-230 m, bet maksimālais dziļums 3-3,5 m.

Pļaviņu - Vīgantes (Staburaga) - Kokneses - Sērenes posmā Daugavas ielejas veidošanās sākās ledus laikmeta beigu posmā, domājams, pirms 13-13,5 tūkstošiem gadu, kad Viduslatviju un Ziemeļlatviju vēl klāja segledājs. Viduslatvijā gar Rīgas līča ledāja mēles malu izveidojās ledāja kušanas ūdeņu ezers ¹¹⁰, tā sauktais Daudzevas baseins, kurā ieplūda arī Daugavas ūdeņi. Tajā laikā jau no Baltkrievijas cauri visai Austrumlatvijai senā Daugava plūda kā varena straume, kuru baroja vēl daudzviet saglabājušies ledus blāķi, kas vietām bija aprakti zem smiltīm un māla, kā arī neskaitāmi lielāki un mazāki ezeri, kuri pakāpeniski tika dabīgi drenēti, līdz izzuda.

Daugavas ūdeņi no Pļaviņām līdz Daudzei, Sērenei un Jaunjelgavai sākotnēji ceļu uz R atrada pa izkusušā ledāja atstāto plakano pazeminājumu joslām, Vīgantes-Staburaga rajonā sadaloties trijās atšķirīgās seklās, bet plašās gultnēs. Visiespaidīgākais bija līdz 4 km platais Seces-Lauces zars, kuru ģeogrāfs H. Hauzens 19. gadsimta sākumā nodēvēja par Pļaviņu-Daudzeses senleju. Otrs bija Rīteres zars. Bet tagadējā Daugava izvēlējās trešo — centrālo, taču visšaurāko zaru. Tagad to aizpilda Pļaviņu ūdenskrātuves ūdeņi.”¹¹¹

Ziņas par izplatītāko Daugavas un citu upju straumes izmantošanu līdz HESu kaskādes izveidošanai, kas ar laiku kļuva arvien vairāk reglamentēta, sniedz 19.gs. dokumenti.

Kurzemes guberņas valdes rīkojums Jaunjelgavas pilskunga tiesai. 1825.g. 5. februāris. Jaunjelgavas un Bauskas pilstiesām jāpilda ģenerālgubernatora noteikumi attiecībā uz kroņa malkas pludināšanu pa Mēmeli uz Jelgavu.¹¹²

Baltijas ceļu komisijas rīkojums Kurzemes guberņas valdei, ka kuģu strādniekiem jeb burlakiem, kas nodarbojas ar iekraušanas, izkraušanas un transporta darbiem, pie saviem darba devējiem ir jāizņem biļete. 1840.g. 30. septembris.¹¹³

Saskaņā ar Krievijas Senāta 1838.g. 7. decembra rīkojumu, visiem pa Daugavu pludinātajiem plostiņiem jābūt izrakstītām pavadzīmēm. Tās jāpārbauda Jēkabpils policijas iestādei. Pavadzīmēs jābūt norādītam, kur plosti ir sasiets, kāda

¹¹⁰ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 16.lpp.

¹¹¹ Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007., 16.lpp.

¹¹² LVVA, 409.f., 2.apr., 4.lieta, 2.lp.

¹¹³ LVVA, 409.f., 2.apr., 4.lieta, 22.lp.

izmēra koki un cik daudzi tajā ir sasiesti, un uz kuriem plosti jānogādā. Jēkabpils distances kuģošanas uzraugs, titulārpadomnieks Mališevs, kura pārraudzībā atradās Daugavas posms no Daugavpils līdz Jaunjelgavai.¹¹⁴

1843.g. 4. augusts. Kurzemes guberņas valdes rīkojums Jaunjelgavas pilskunga tiesai saukt pie atbildības Lindes muižu par 14 baļku plostu pludināšanu bez plostošanas biļetes. Mežu privātīpašnieki šādas biļetes varēja izrakstīt paši.¹¹⁵

1858.g. no Jaunjelgavas pilskunga tiesas pludināti 20 plosti pa Daugavu, un 215 – pa Mēmeli.¹¹⁶

1887.g. ceļvedī pa Daugavas ieleju no Stukmaņiem līdz Koknesei tika ieteikts pa Daugavu ceļot ar laivām. Rīdziniekiem ceļojuma dienas rītā jāizbrauc uz Stukmaņiem, tad ar laivu jābrauc uz Koknesi, un ar vakara vilcienu no turienes jāatgriežas Rīgā. Lai nesteidzīgāk un labāk apskatītu Daugavas ielejas krastus, tika ieteikts ierasties Stukmaņos iepriekšējā vakarā un apmesties viesu mājā. Laiva 1 – 5 personām maksāja 5 rubļus, lielākai sabiedrībai – lētāk. Pārnakšņošana Vilciņa viesu namā maksāja 20 – 50 kapeikas, kur varēja iegādāties svaigus ēdienus un pienu.¹¹⁷

Kājāmceļotāji gandrīz vienmēr atradīs sausas takas gar Daugavas klinšaino krastu. Kājāmģājējiem tika ieteikts no Avotiņu kalna pārcelties pāri Daugavai uz Vīganti, pa Kurzemes krastu gar Staburagu iet uz Degļu mājām, no kurām paveras jauka ainava, tad doties uz laivu pārceltuvi, kas ved uz Aizelkšņu dzirnavām Vidzemes krastā. Pārcelšanās maksā 3 kapeikas par personu.¹¹⁸

Kā apskates cienīgas vietas Daugavas kreisajā krastā minētas Līkumu (*Stabliten*) muiža, Pulpju krogs, Tabora kalns, Vecsēlpils kroņa muiža, Sēlpils pilsdrupas, Mucu dzirnavas pie Piksteres, Vīgante un Staburags, Renātu un Degļu mājas, Altenes kroņa muiža un pilsdrupas, kā arī Brunavas (*Windsheim*) kroņa muiža.¹¹⁹

Daugava, tāpat kā Volga un Dņepra, iztek Valdaja augstienē, tās dziļums ir 2 – 30 pēdas, kritums – 818 pēdas. Strūgu ceļa sākums ir pie Veližas un Porečjes. Sākot ar Nīcgali, upes gultne kļūst klinšaina.¹²⁰

Daugavas augstākie un skaistākie krasti atrodas starp Aiviekstes un Pērses grīvām. Šinī gandrīz 30 verstis garajā posmā straume gadsimtu gaitā kaļķa klintī ir iegrauzusies visdziļāk, un izveidojusi varenu ieleju ar augstiem, romantiskiem krastiem.

¹¹⁴ LVVA, 409.f., 2.apr., 4.lieta, 26.lp.

¹¹⁵ LVVA, 409.f., 2.apr., 4.lieta, 58.lp.

¹¹⁶ LVVA, 409.f., 2.apr., 4.lieta, 69.lp.

¹¹⁷ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.5

¹¹⁸ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.6

¹¹⁹ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.7

¹²⁰ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.12

Šis romantiskais posms vienlaikus ir arī visbīstamākais Daugavas satiksmes līdzekļiem – strūgām, plostiem un laivām. Gultnē ir izveidojušies nelīdzenumi un krāces, no kurām visbīstamākās ir Priedulājs pie Aiviekstes grīvas, un Krustlīkums. Lai nenonāktu briesmās, no Krievijas nākušie kuģotāji uzticas vietējiem ločiem jeb korņikiem, kas vada strūgas līdz Jēkabpilij un tālāk.

Strūgas ir segtas liellaivas, ar kurām uz Rīgu ved preces no Krievijas, lielākoties labību. Vienā strūgā var iekraut līdz 5000 pūriem labības. Agrāk Rīgā nonāca līdz 2000 strūgu gadā, bet kopš Rīgas – Daugavpils dzelzceļa uzbūvēšanas to skaits ir gājis mazumā, un 1886.g. Rīgā pietāja tikai 13 strūgas. Arī plostu skaits Krievijas mežu straujās izciršanas dēļ ir samazinājies, tomēr katru gadu Rīgu sasniedz ap 10000 plostu. Plostošanas sezonā tālu izskan plostu stūrmaņu saucieni “Pravo! Ļevo! Polno!” Ar laivām uz Rīgu lielākoties tiek vesti lini un labība. Dažas no tām tiek izkrautas arī Stukmaņos. Ja ir labs vējš un ūdens, laiva vairāk nekā 100 verstis garo ceļu no Stukmaņiem līdz Rīgai paveic dienas laikā.¹²¹ Visgrūtākais ir laivu atpakaļceļš pret straumi, kad tās iet pilnās burās, un bez tam vēl laivas ar virvi pa krastu velk 6 – 10 vīri.

Ceļotāji pa Daugavu bieži var redzēt lašu murdus, vai arī rudenī šķērsām visai upei ierīkotus lašu tačus. Laši ir visbiežāk zvejojotās zivis, bez tam zvejo arī nēģus, zušus, karūsas un vimbas, kā arī milzīgus samus. Zvejas tiesības zvejnieki nomā no muižu īpašniekiem, kuru zemes piekļaujas krastam.¹²²

Krustlīkumā ūdens spēcīgi brāžas pret loka formas Kurzemes krasta klinti. Šī bīstamā vieta, kur ir sadragāti daudzi Daugavas satiksmes līdzekļi, pieprasa kuģotāju īpašu piesardzību, un vietas nosaukums cēlies no tā, ka šeit, piesaucot debesu palīdzību, ir jāpārkrustās.¹²³ Ar ātro straumi kontrastē mierīgs, kalnu ezeram līdzīgs līcis nedaudz tālāk, ko Daugavas braucēji sauc “Plassa”.

Tālāk uz leju nonākam pie Kraukļu kroga. Tur atrodas Būdu ūdensdzirnavas, kuru strauts pusversti tek pa pazemi, un pie Kraukļiem izslācas no klints vairākās straumēs.

Versti tālāk atrodas dziļa, romantiska Piksteres upītes grava. Daugava šeit met varenus viļņus ap milzīgu granītakmeni kas tiek saukts “Umin”.

Vēl pusversti uz leju atrodas Piešupes grīva. Upe te veido varenu trīspakāpju ūdenskritumu; apakšējā, lēzenākā pakāpe ir 12 pēdas augsta.¹²⁴

Tālākais ceļš no Staburaga gar Daugavu ir īss, taču tur paveras visskaistākās ainavas. Visur paceļas stāvi, augsti klinšu krasti, kas segti ar bagātīgu veģetāciju kā košuma vītnēm. Ļoti skaistās vietās atrodas Seces kroņa muižas mājas Renarti un Degļi – pirmās augstās krasta kraujas pakājē, otrās – augšā, un abas kā skatu punktus

¹²¹ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.13

¹²² Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.14

¹²³ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.23

¹²⁴ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.24

izmanto kājāmgājēji tūristi. Tālāk ievērojamas vietas vairs nav sastopamas, un uzmanību piesaista tikai skaistā daba.¹²⁵

Rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš 1930.g. rakstīja: Parasti domā, ka Daugavas krastu krāšņākā vieta ir teiksmainais Staburags, tāpēc daudzi vērš savus skatus tieši turpu, izvēlēdamies diegan garo zemes ceļu no Kokneses stacijas līdz turienei. Ap 18 kilometru garais ceļa gabals turp un atpakaļ ir nogurdinošs. Pie tam vēl lieliskāki klinšu krasti, kādi ir ap Sēlpili, paliek neredzēti, tāpat neredzētas un neizmatītas paliek varenās Daugavas krāces, kas sākas augšpus Staburaga un beidzas ar Priedulāju augšpus Pļaviņām.

Visērtākais un patīkamākais ceļojums ir ar laivu no Pļaviņām līdz Koknesei. Pat tai karstākajā vasaras dienā tads brauciens ir spirdzinošs, jo no upes nāk dzestrums. Pie tam, laivu diezgan bieži pieturot, var izkāpaļāties pēc sirds patikas pa krastu stāvumiem un tālākā braucienā atkal pietiekami atpūsties.

Laivas jāpasūta jau iepriekš, vislabāk rakstiski griežoties pie Pļaviņu pilsētas valdes.¹²⁶ Tās dabūjamas dažāda lieluma: 75-120, 50-75, 30-50, 15-30 vai vēl mazāk braucējiem. Pēc vēlēšanās laivās tiek novietoti arī galdi, kat gan ēšanas priekiem labāk nodoties kaut kur krastā, lai kravājoties pa pārtikas kurvjiem nepalaistu garām jaukus, kas vēlāk nav atsaucami atpakaļ, jo laiva skrien bez apstājas. Brauciena dārdzība lielā mērā atkarīga no braucēju daudzuma. Jo vairāk personu attiecīga lieluma laivā, jo lētāka maksa. Divām vai trim personām tapat jāsamaksā laivas atpakaļ vilkšana kā desmitām. Sevišķi vēl būtu aizrādāms uz to, ka tūristi vai ekskursanti sevi lielā mērā var apdraudēt, vezdami vedējus kārdināšanā ar stipriem dzērieniem. Ja no automobiļa vadītāja prasa pa dienesta izpildīšanas laiku skaidru galvu, tad tas vēl vairāk prasāms no Daugavas laivinieka.

Varētu dot padomu no Pļaviņām līdz Bebrulejas kapiem iet pa labo krastu. Ja lejpus kapsētas iespējams pārcelties, tad līdz Sēlpils drupām skaists gājieni pa Sēlpils kreiso krastu. Pie Sēlpils ir celtuve. Te atkal ieteicams pārvākties uz Vidzemi, jo Sēlijas krasts ir vienmuļš līdz pat Vīgantei un grūti ejams. Pa Vidzemes pusi ejot turpretim redz Kraukļu klintis, var apmeklēt Avotiņu kalnu un apskatīt Staburagu pāri upei, kas rīta saulei spīdot sagādā reti skaistu skatu. Pie Staburaga atkal der pārcelties un staigāt pa kreiso krastu līdz Kokneses celtuvei.¹²⁷

Meža gabalu lejpus Dūņaslejas sauc par Krustalīci. Te romantiska vieta un uz šejieni, tāpat kā uz Oliņkalnu, bieži apkārtējās biedrības izbrauc zaļumos. Daugava liecas ap Krustalīci gandrīz puslokā, diezgan straujā tecējienā, tomēr ne tuvu vairs ar tādu spēku kā augšpus Sēlpils.

Augšā gar pašu Daugavas malu iet lielceļš. Pa šo lielceļu dzītas tirgos sapirktas govīs uz Rīgu. Lejā kāda meitene lasījusi ogas, laikam gan kazenēs. Un nu

¹²⁵ Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen – Riga, 1887, S.29

¹²⁶ Jaunsudrabiņš J. Pļaviņas – Koknese. Vadonis pa Daugavu – Pļaviņas, 1930., 23.lpp.

¹²⁷ Jaunsudrabiņš J. Pļaviņas – Koknese. Vadonis pa Daugavu – Pļaviņas, 1930., 24.lpp.

noticis tas, ka no krasta gāzies lejā liels vērsis un uzgāzies ogotājai taisni virsū. Ir vēl diezgan daudzi, kas šo notikumu atceras un stāsta. Un stāstu beigdami aizvien piemītina, ka vērsis bērēs apēsts.¹²⁸

Braucot jau par lielu gabalu saskatāms Staburaga raksturīgais vaigs. Klints atstāj mazliet drūmu, pat baigu iespaidu. Ne par velti krievu plostnieki viņu sauc par Velna bārdū (Čortova boroda). Bet pirms nokļūstam pie Staburaga, der acis pamest uz populāro Liepavotu, kas katram tik pazīstams no Valda "Staburaga bērniem". Pa ēnaino klinšu sienu te lejup dejo vairākas baltas ūdens strūklas, visu pamali pildīdamas ar vieglu šalkoņu. Augšā krastmalē izmūrēts avota baseins. Tālāk, krasta līdzenumā, dejas laukums un plaša estrāde, jo te gandrīz ik vasaras notiek Jēkabpils novada dziesmu svētki.¹²⁹

Ja laiva pieturējusi pie Liepavota, var no šejienes pa labi koptu ceļu kājām nostaigāt līdz Staburagam. Gājiens kuplo koku pavēnī patīkams un ērts.

Gribu atturēties no Staburaga lielīšanas. To lai dara viņa paša lieliskums. Došu tikai lietišķas ziņas – Staburagu, kas pastāv no pārakmeņotām sūnām, koku lapām un visādām organiskām sīksmēm, izaudzējis mazs, kaļķa bagāts strauts, rasiņādamies pāri klinšu pamatam. Ar laiku rags bij izaudzis tik liels un tādā mērā pārkāries pār pamatu, ka tam vajadzēja nobrukt lejā. Nu viņš ar katru gadu pieņemas. Bet tādai augšanai vajadzīgi nevis gadi, bet gadu simti. Nobrukušie gabali guļ pa pusei ūdenī un ir milzīga apmēra, neraugoties uz to, ka liels daudzums no viņu masas aizvākts prom un izlietots daudzu māju fasādēs. Staburags atrodas valsts aizsardzībā.¹³⁰

1957.g. ceļvedī teikts, ka pie Pļaviņām Daugavā ir visstāvākā un bīstamākā krāce – Pļaviņu rumba. Daugavas gultnē te atrodas liela dolomīta kroka. Plostniekiem un laiviniekiem, to pārvarot, jābūt sevišķi uzmanīgiem.

Pļaviņu apkārtnē Daugava tek caur leduslaikmeta šļūdoņu gala morēnu pauguriem, stipri padziļinot savu gultni. Izlauzusies cauri leduslaikmeta nogulumiem, upe dziļi iegrauzusies augš- un vidusdevona geoloģiskajos laikmetos veidojušos dolomītos. No Pļaviņām līdz Staburagam krastu atsegumos virs stāvajiem devona iežiem nav biezāku leduslaikmeta nogulumu. Tas liecina, ka Daugava šeit ir iegrauzusies ledāju ūdeņu veidotā senlejā. Upes krastos bez dolomītiem redzami arī smilšakmeņi, dolomītmerģeļi, māli, saldūdens kaļķi un citi ieži.¹³¹

No Pļaviņām līdz Koknesei Daugavas krastos paveras ļoti gleznainas ainavas. Vietām klintis ir 20 – 30m augstas. Virs klintīm terases apaugušas kokiem un krūmiem, kas atkarībā no gadalaikiem maina savu krāsu. Starp kailiem bērziem, apsēm un alkšņiem ziemā zaļo priedes un egles, pavasarī zied ievas, salapo pārējie koki un krūmi. Tāpēc Staburagu, Liepavotu, Oliņkalnu, Avotiņu kalnu, Pērses

¹²⁸ Jaunsudrabiņš J. Pļaviņas – Koknese. Vadonis pa Daugavu – Pļaviņas, 1930., 35.lpp.

¹²⁹ Jaunsudrabiņš J. Pļaviņas – Koknese. Vadonis pa Daugavu – Pļaviņas, 1930., 37.lpp.

¹³⁰ Jaunsudrabiņš J. Pļaviņas – Koknese. Vadonis pa Daugavu – Pļaviņas, 1930., 38.lpp.

¹³¹ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 19.lpp.

ūdenskritumu, Kokneses pilsdrupas un citus objektus, kas atrodas šajā posmā abos Daugavas krastos, pastāvīgi apmeklē daudzi tūristi un ekskursanti.¹³²

Lejpus Pļaviņām Daugavas labajā krastā atradās Bebruleja. Tā bija sena plostnieku apdzīvota vieta. Daugavā šeit ir bīstamas krāces, mutuļojoši atvari, stāvi krasti. Te atrodas Pļaviņu dolomīta laužuvas. Pilskalns vienā malā ir 20m augstā Andreja klints – stāvākā Daugavas dolomīta klints Vidzemes krastā.

Oliņkalns – sens pilskalns atrodas labajā Daugavas krastā, 5km no Pļaviņām. Daugavas klintis piemērotas alpīnistu treniņiem.

Daugavas kreisajā krastā aiz Sēlpils, aiz Krustalīča klintīm atradās radžu veidojums Kraukļu klintis, bet 2 km tālāk Daugavā ietecēja Piksteres upīte, kas ar saviem ūdenskritumiem un dziļo gravu atgādināja Pērses upi.

Tālāk Daugavas labajā krastā aiz bīstamās Seglinieku krāces Avotiņu kalns – pilskalns, no kura pavērās jauks skats uz Daugavu. 2km lejpus Avotiņu kalnam Daugavas kreisajā krastā atradās Staburags.

1km augšpus no Staburaga atradās Liepavots, kas tecēja pāri stāvai kaļķakmens klintij. Vīgantes parkā pie Liepavota uzbūvēta dziesmu svētku estrāde, ko izmanto Jēkabpils rajona pašdarbības kolektīvi.¹³³

Staburags bija aptuveni 18,5m augsta avotkaļķa klints, kas cēlusies no kaļķainā avota ūdens nogulsnēm. Lielas Staburaga šūnakmens klints daļas 1861. un 1915.g. nolūza un iekrita Daugavā. Staburags nemitīgi “auga” – kaļķainais avotūdens, pārkaļķodams augus, kukaiņu atliekas un smilti, radīja nogulsnes, kas veidoja šūnakmeņus un radzes. Pie Staburaga atradās vienīgā vieta Latvijā, kur auga pēcledus laikmeta augs gaļainām lapām un baltiem ziediem – Alpu taucene.

Staburagu pārklāja sevišķi krāšņas zilalģu audzes, kas bija galvenais Staburaga veidotājs. No tām izdalījušies kalcija un kālija karbonāti kopā ar alģu gļotām sacietēja, ar laiku kristalizējās, un gadu no gada uzkrājoties, veidoja cieto radzes masu. Šādi klints ir veidojusies aptuveni 5000 gadus.¹³⁴

Pie Staburaga Daugava pagriežās uz ziemeļiem. Labajā krastā atradās Atbalsu klints un gleznainā Rīteru grava.

Daugavas stāvajā kreisajā krastā, 2km augšpus Kokneses atrodas Livonijas ordeņa Altenes pils drupas.¹³⁵

17.-18.gs. visizplatītākais laivu veids preču pārvadāšanai pa upēm bija strūgas. Tās bija apmēram 36m garas, 10m platas, ar 500-1200 birkavu kravnesību. Strūgas apkalpe sasniedza 30 vīru. Brauciens ar strūgu no Vitebskas līdz Rīgai ilga

¹³² Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 21.lpp.

¹³³ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 22.lpp.

¹³⁴ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 30.lpp.

¹³⁵ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 23.lpp.

apmēram 11 dienas. Pirmās strūgas, kas pienāca Rīgā pavasarī, sagaidīja lieli ļaužu pūļi un lielgabalu salūts. Gada laikā Rīgā pienāca ap 1000 strūgu. Pēc Rīgas - Daugavpils – Orlas dzelzceļa līnijas atklāšanas 1861.g. preču transportēšana ar strūgām savu nozīmi zaudēja.

Ļoti liela loma Daugavai bija plostošanā. Upes augštecē bija daudz mežu, kurus lielā daudzumā izcirta, un lielu daudzumu neapstrādātu kokmateriālu lēti pārdeva ārvalstīm. Pa Daugavu kokmateriālus uz Rīgu pludināja ar plostiem, kuros bija sasieti 30 – 70 baļķi. Pirms Pirmā pasaules kara Rīgas koku osta bija viena no lielākajām koku eksportostām pasaulē.¹³⁶

20.gs. piecdesmitajos gados, lai izmantotu Daugavas upes lielos hidroenerģijas resursus, kas Latvijas teritorijā bija aprēķināti ap 526 tūkstošu kilovatu apjomā, bija paredzēts uzcelt vēl piecas hidroelektrostacijas Latvijas PSR un trīs – Baltkrievijas PSR teritorijā, Sešdesmito gadu pirmajā pusē tika plānots pabeigt Vitebskas HES un tālu pārvirzīt uz priekšu Pļaviņu HES celtniecību pie Aizkraukles. Bija iecerēts, ka Daugavas ūdens līmenis pie Pļaviņu HES aizsprosta paaugstināsies par 40 metriem, kas dos iespēju nevis plānā paredzētos 120 tūkstošus kilovatu, bet apmēram 300 tūkstošus.¹³⁷

Jaunjelgavā 17.gs. preces no strūgām, kas nāca no Rīgas, pārkrāva veltumos un veda uz Jēkabpili vai arī uz Lietuvu. Te bija iemīļota piestāšanas vieta plostiniekiem un strūdziniekiem.¹³⁸

Tirdzniecība pa Daugavu sevišķi pastiprinājās 19.gs. pirmajā pusē. Upe savienoja Krievijas impērijas iekšieni ar Rīgas ostu un Baltijas jūru. Šajā laikā pa Daugavu uz leju veda labību, miltus, linus, kaņepājus, tabaku, pakulas, linu un kaņepju sēklas, kokmateriālus, spirtu, dzelzi, audumus, traukus, papīru, speķi, ādas, varu, darvu. Pa Daugavu uz augšu transportēja sāli, siļķes, tabaku, koloniālpieces, fabriku ražojumus. Daugavas ūdensceļu, pa kuru Baltkrievijas, Lietuvas, Polijas, Latgales, Vidzemes un Zemgales preces saplūda Rīgā, vēl pastiprināja sauszemes ceļi, kas veda gar abiem Daugavas krastiem, un pa kuriem preces pārvadāja galvenokārt ziemā.

Daugavas kā tirdzniecības ceļa nozīme strauji samazinājās pēc dzelzceļa uzbūvēšanas 19.gs. 2. pusē. Upe kļuva galvenokārt par kokmateriālu pludināšanas ceļu¹³⁹ līdz hidroelektrostaciju kaskādes izbūvei, kas arī koku pludināšanu pa Daugavu padarīja neiespējamu.

¹³⁶ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 36.lpp.

¹³⁷ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 41.lpp.

¹³⁸ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 79.lpp.

¹³⁹ Tūrisma maršruti I Brīvā Daugava. Red. E. Žīgurs – R., 1957., 19.lpp.

Pielikums nr. 1 – Jaunjelgavas vēsturiskie attēli

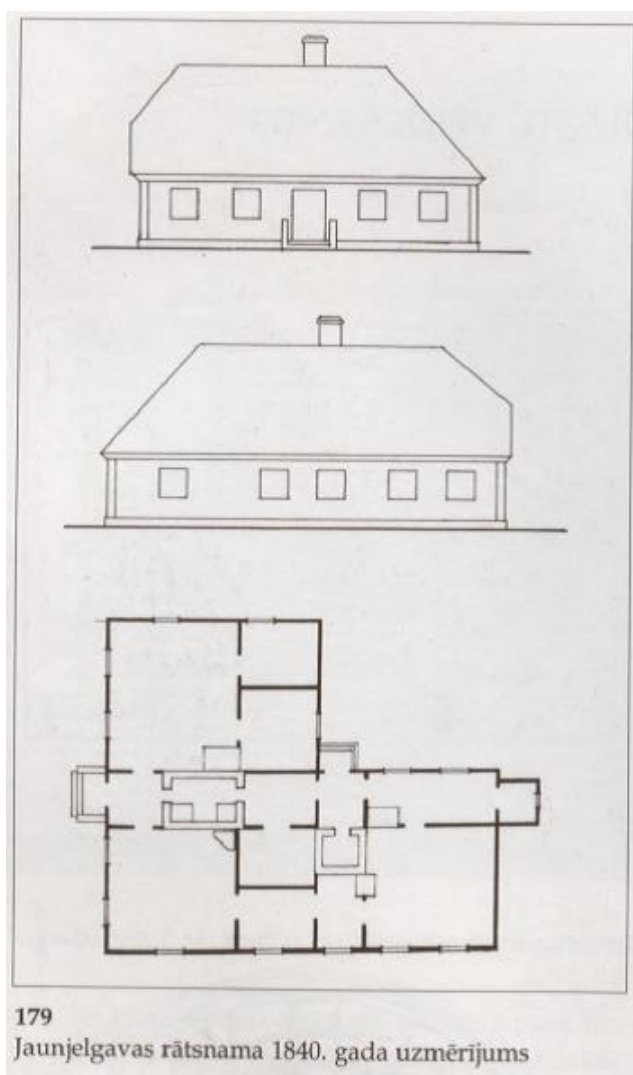

Hercogiene
Magdalēna.

Elizabete

Hercogs Frīdrihs.

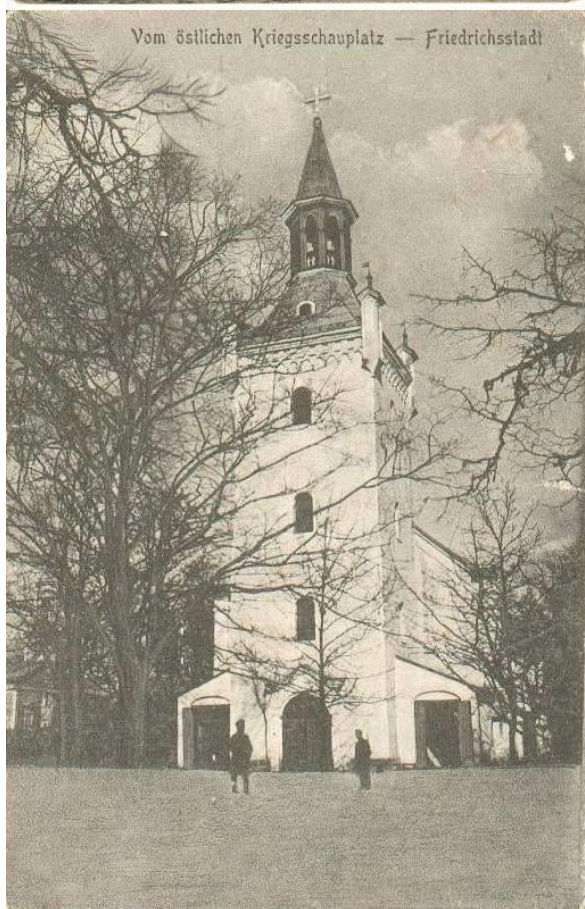
Jaunjelgavas rātsnama uzmērījums.
1840. gads. No: Bākule I. Rātsnami
Latvijas pilsētās – R., 2001.

Jaunjelgava. 20.gs. sākums.

Jaunjelgavas ev.-lut. baznīca.
20.gs. sākums.

Jaunjelgavas ev.-lut. baznīca.
1915.-1917. gads.

Jaunjelgavas ev.-lut. baznīcas
iekšskats.
20.gs. 20.-tie gadi.

Jaunjelgavas fotogrāfa K. Spures foto. Ap 1910. gadu.

Jaunjelgava. 1915.-1917. gads.

Jaunjelgava. 1915.-1917. gads.

Jaunjelgavas pasta nodaļa. 20.gs. sākums.

Jaunjelgavas tirgus laukums. 1915.-1917. gads.

Jelgavas iela Jaunjelgavā. 1915.-1917. gads.

Jaunjelgava. 1915.-1917. gads.

Vācu ierakumi pie Jaunjelgavas latviešu kapsētas. 1916.-1917. gads.

Kara postījumi Jaunjelgavā. Ap 1920. gadu.

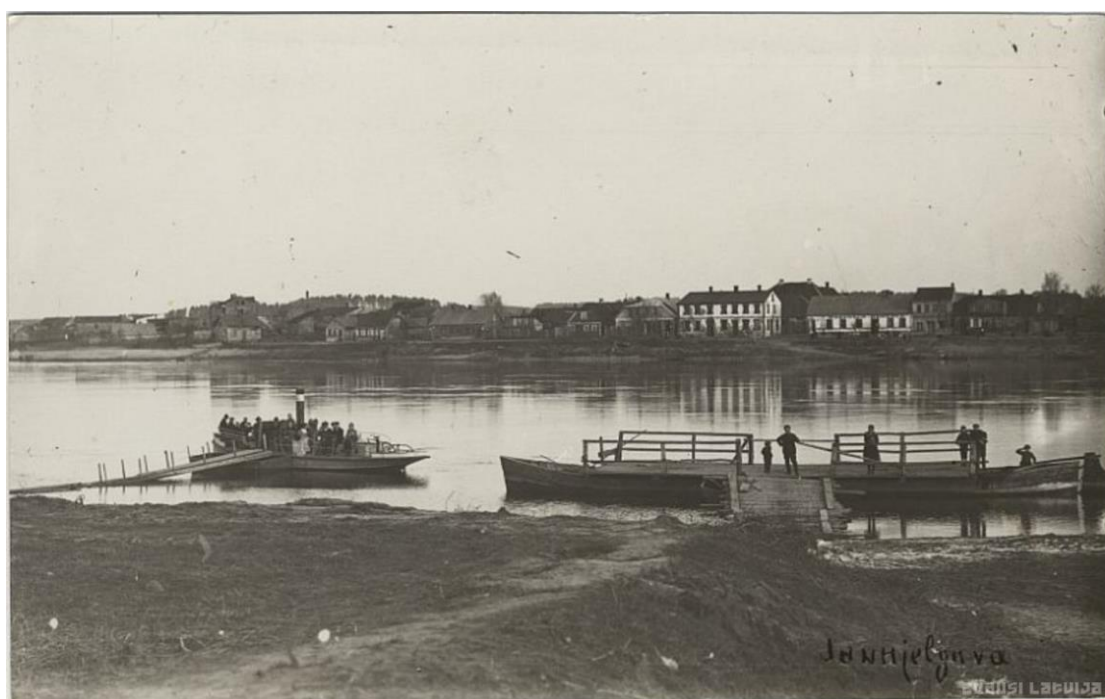
Jaunjelgavas pilsētas valdes nams. 1915.-1917. gads.

Pilsētas valdes nams un artēziskā aka. 20.gs. 30.-tie gadi.

Pilsētas valdes nams un artēziskā aka. 20.gs. 30.-tie gadi.

Pārceltuve pie Jaunjelgavas. 20.gs. 20.-tie gadi.

Bērnu svētki Jaunjelgavā. 1927. gads.

Jaunjelgavas aprinķa skola. 20.gs. sākums.

Jaunjelgavas skati. 20.gs. 30.-tie gadi.

Jaunjelgavas pareizticīgo baznīcas zvana pacelšana. 20.gs. 20.-30.-tie gadi.

Jaunjelgava. 20.gs. 60.-tie gadi.

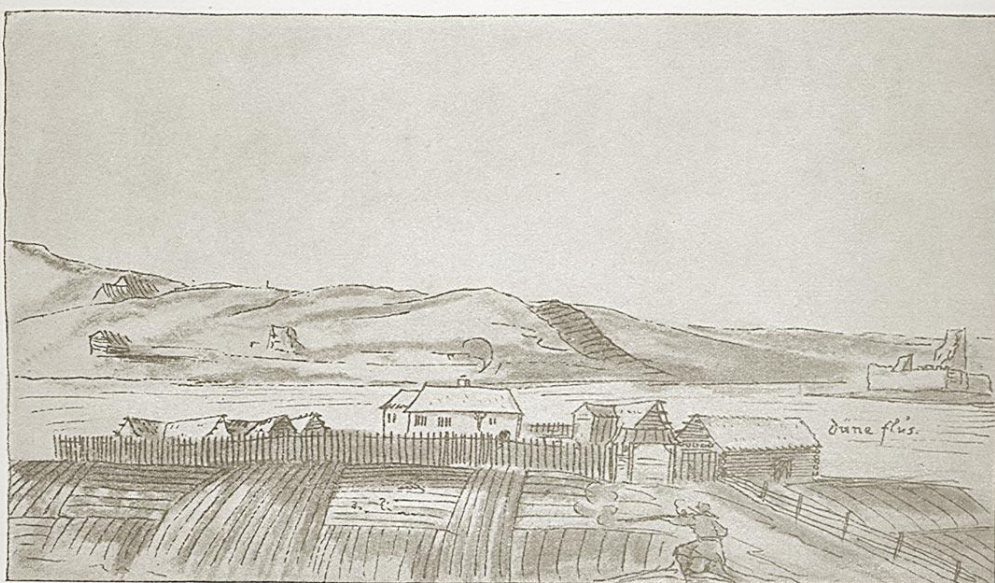

Karaspēka parāde Jaunjelgavā. 20.gs. 30.-tie gadi.

Pielikums nr 2 – Daugavas ielejas attēli

Staburags. V. Z. Štafenhāgena gravīra. Pirms 1866. gada.

Deeren des Hertogen zu Ehrlandt amthoff vier meilen von Leesvallenhoff,
lieget südlich an einem groſſen ſand tieffen from die dūne genandt.

Kurzemes – Zemgales hercoga Sērenes muiža. Attēls no Augustīna Meijerberga ceļojuma albuma. 1662. gads.

44. att. Pirmā pasaules kara vācu armijas blindāžā ierīkots pagrabs
Piksteriešos. J. Tālberga foto. AiVMM 23902/39.

Pirmā pasaules kara armijas blindāžā ierīkots pagrabs. 20.gs. 20.-tie gadi. No: Avotiņa R. Staburaga pagasts – R., 2007.

Jēkabpils apkārtnes dziesmu svētku Vīgantē rīkotāji. 1924. gads.

Jēkabpils apkārtnes dziesmu svētki Vīgantē. 1924. gads.

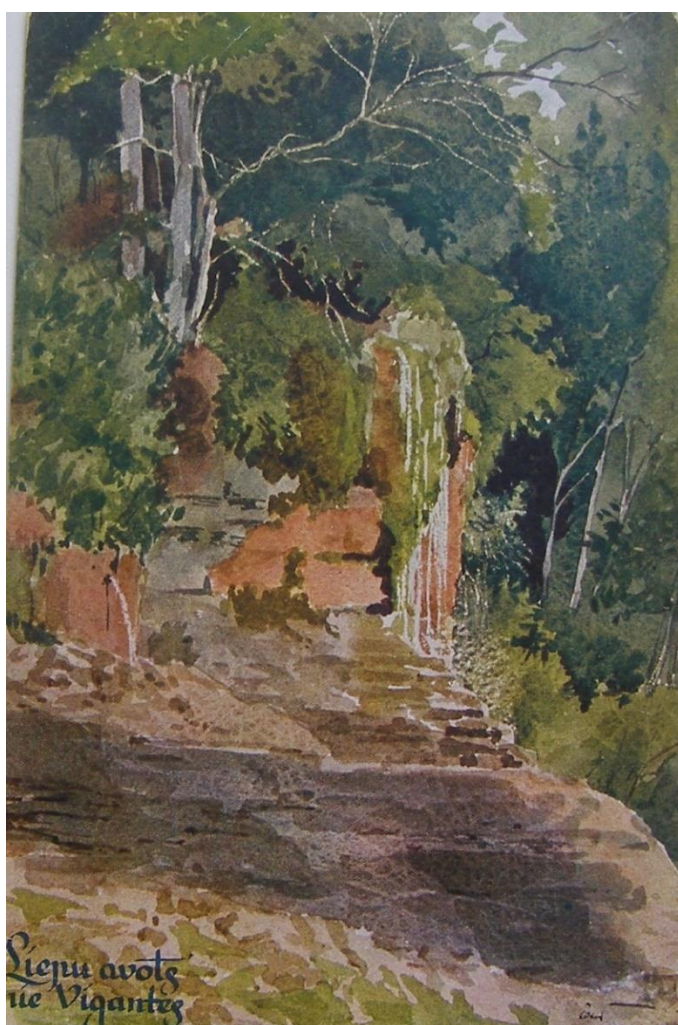
Vīgantes muižas kungu mājas drupas. 1932. gads.

Dūņu vešana Vīgantes parka labiekārtošanai. 20.gs. 30.-tie gadi.

Dziesmu svētki Vīgantē 1940.g. 1. septembrī.

Liepavots pie Vīgantes.
20.gs. 20.-tie gadi.

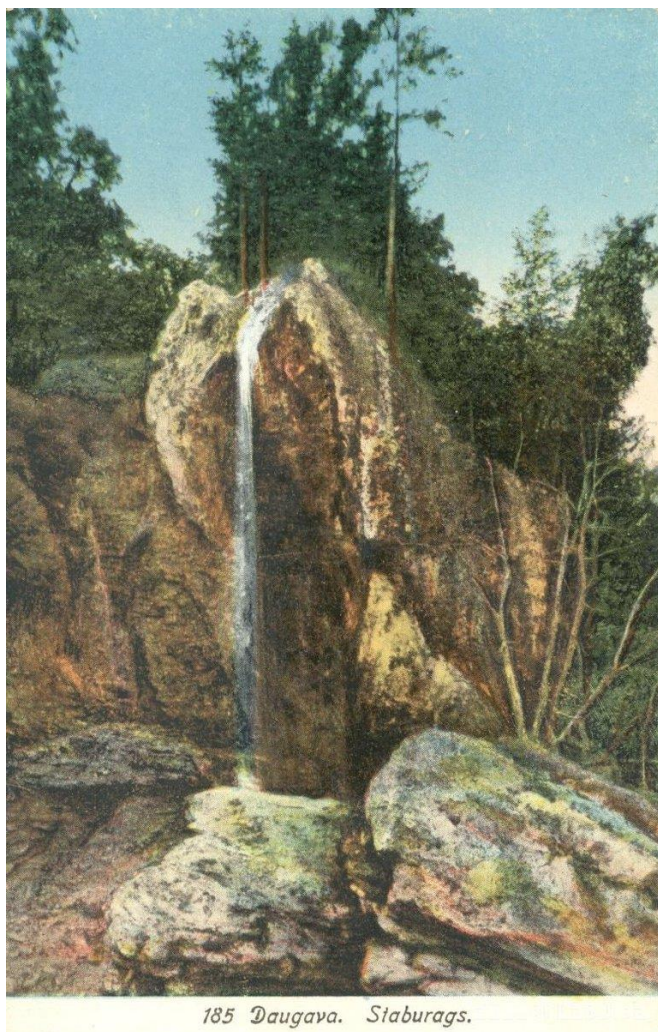

Pie “Dainas” skulptūras
Vīgantē. 20.gs. 50.-tie gadi

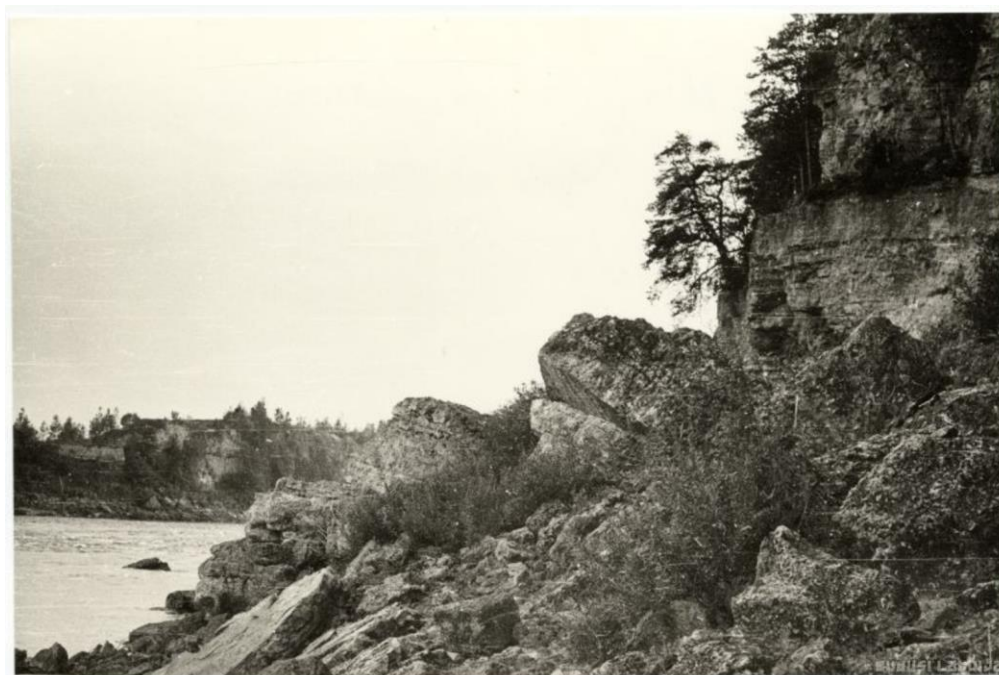

Pie Liepavota Vīgantē. No:
Tūrisma maršruti. Brīvā
Daugava – R., 1957.

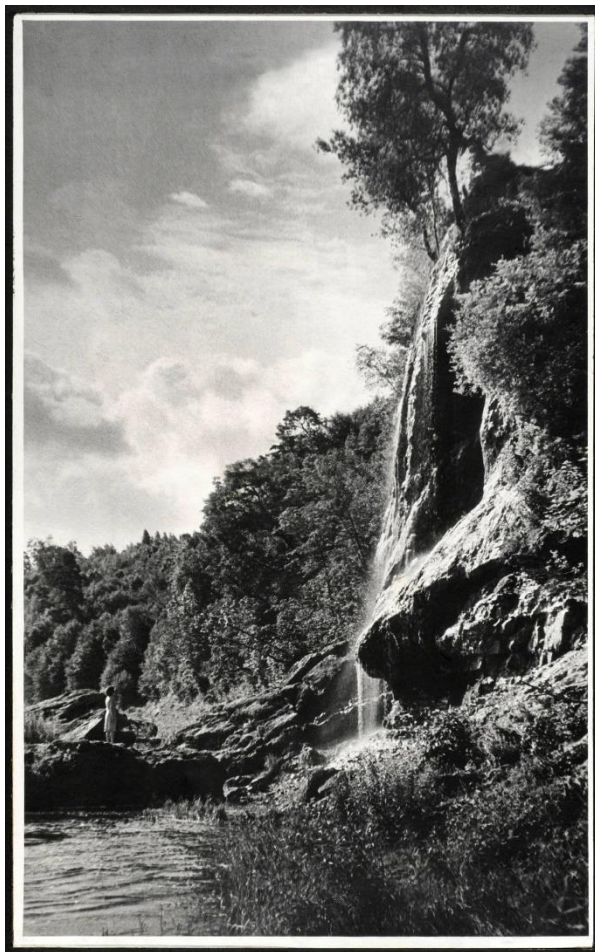
Pie Liepavota

Staburags. 20.gs. 20.-30.-tie gadi.

Staburags. 1933. gads

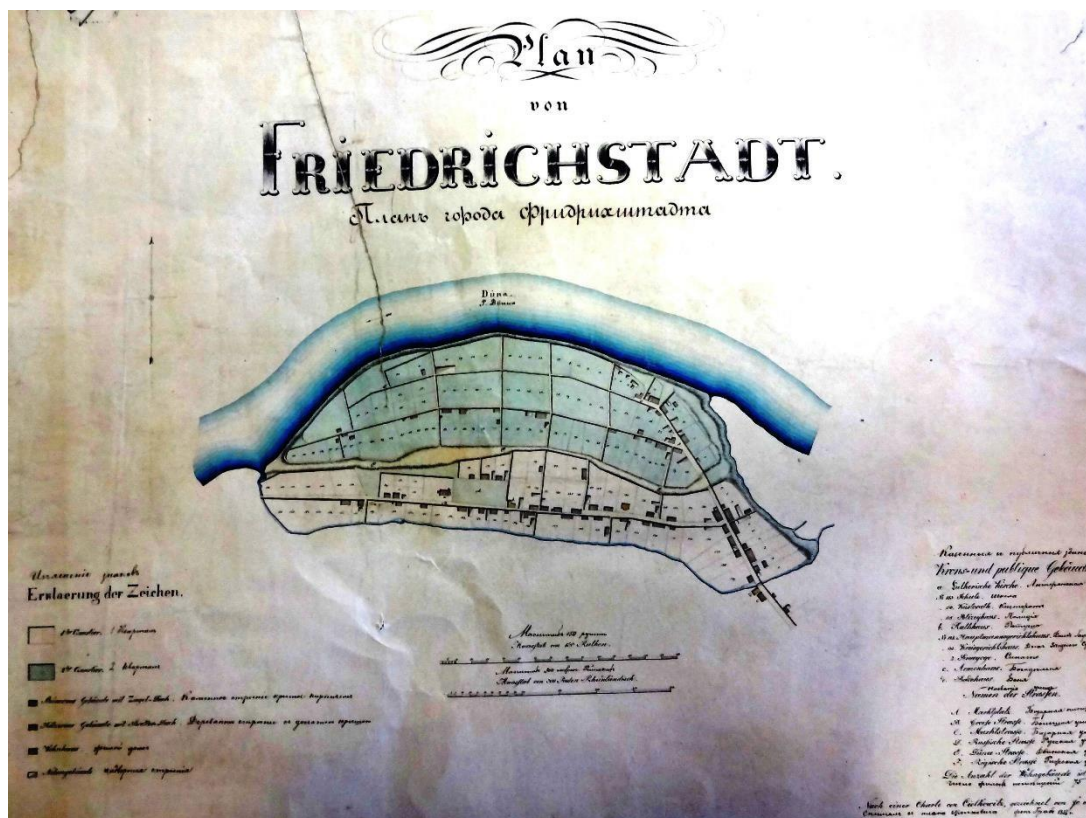

Staburags. 1961. gads. Bruno Alsiņa foto.

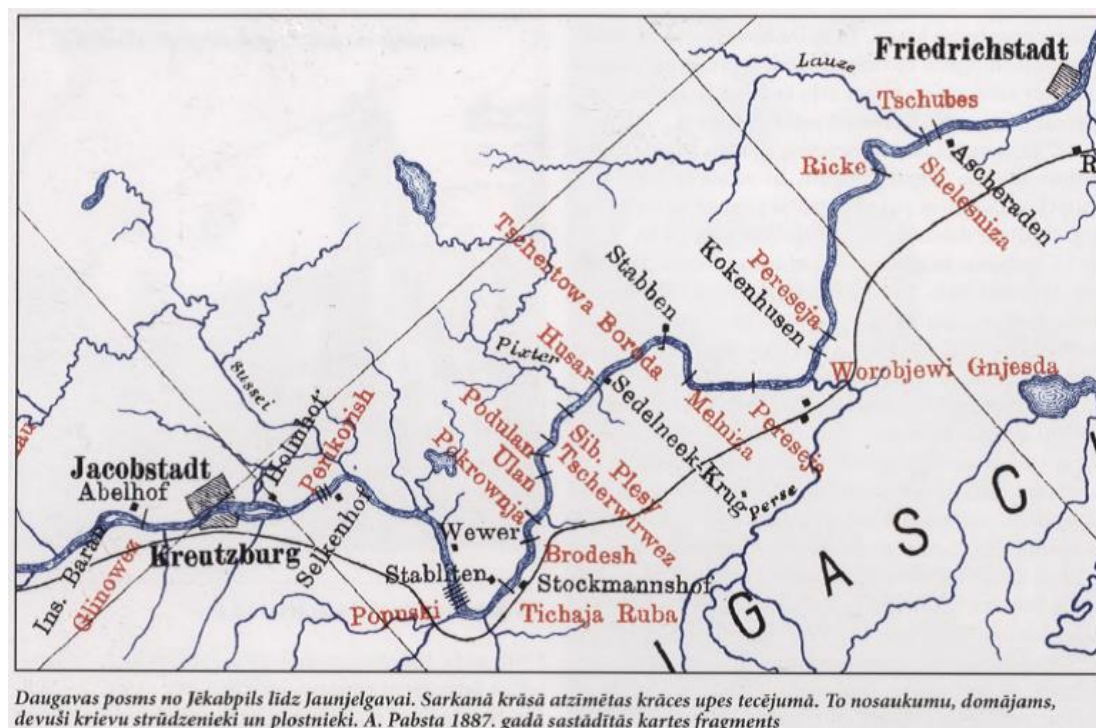

Vīgantes parka un Staburaga appludināšana. 1966. gads.

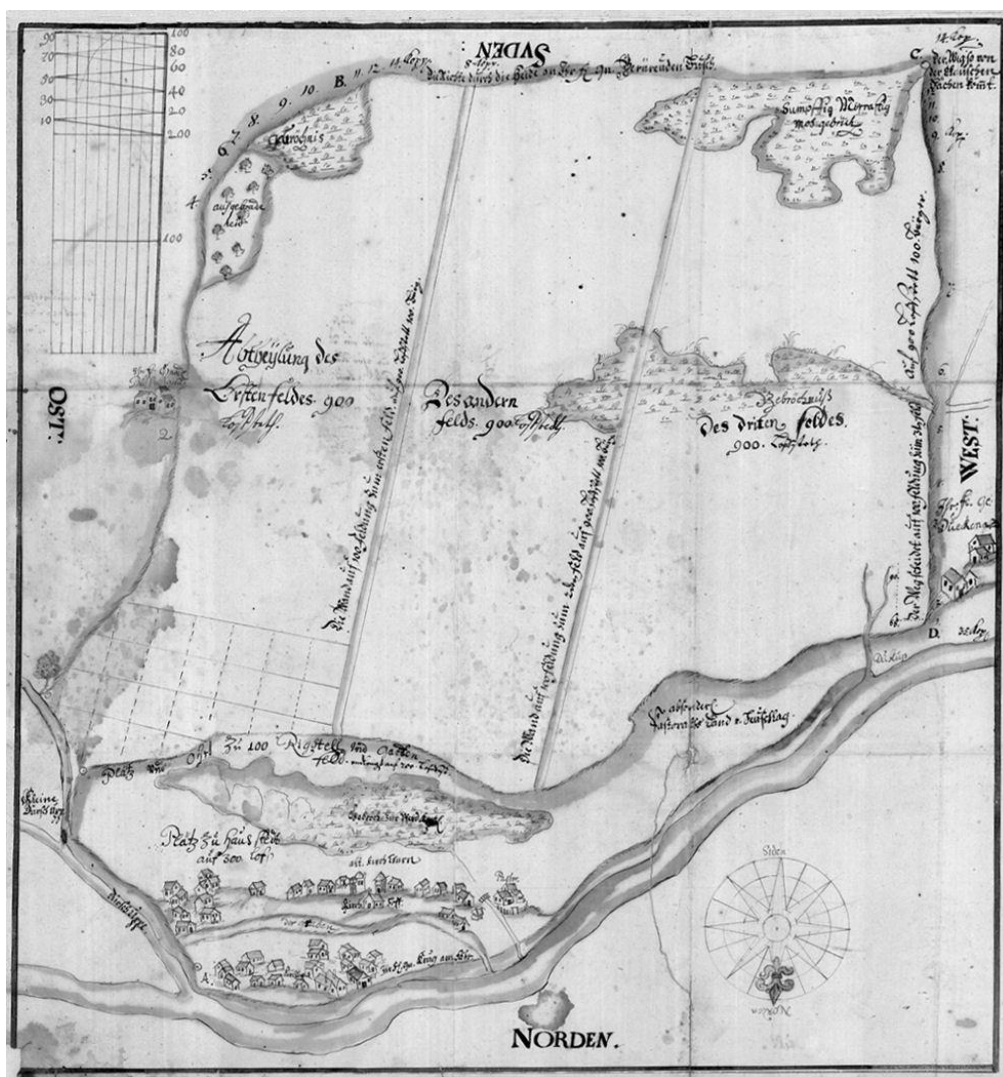
Pielikums nr 3 – Vēsturiskās kartes un plāni

Jaunelgavas pilsētas plāns. 1826. gads.

Daugavas posms no Jēkabpils līdz Jaunelgavai ar krāču nosaukumiem. No: Sēpils 800 – R., 2008.

T. Krauzes Jaunjelgavas plāns. 1644. gads.

Jaunjelgavas plāns. 1646. gads.

***Interreg V-A Latvijas – Lietuvas pārrobežu sadarbības programmas 2014.-2020.gadam
projekta Nr.LLI-474 "Dzīve pie upēm: tūrisma produktu attīstība, balstoties uz seno un
mūsdienu Baltijas valstu vēsturi" (Living Rivers) ietvaros***

www.latlit.eu

*Par publikācijas saturu pilnībā atbild Aizkraukles novada Jaunjelgavas apvienības
pārvalde un tas nekādos apstākļos nav uzskatāms par Eiropas Savienības oficiālo
nostāju.*